

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

KŪRYBINIŲ INDUSTRIJŲ FAKULTETAS

KŪRYBOS KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Skaistė Marija Gailiušytė

MELAGINGŲ NAUJIENŲ PLITIMAS SOCIALINIULOSE TINKLUOSE

SPREAD OF FAKE NEWS ON SOCIAL NETWORKS

Baigiamasis magistro darbas

Kūrybos visuomenės komunikacija studijų programa, valstybinis kodas 6211JX069

Komunikacijos studijų kryptis

Vilnius, 2022

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

KŪRYBINIŲ INDUSTRIJŲ FAKULTETAS

KŪRYBOS KOMUNIKACIJOS KATEDRA

TVIRTINU

Katedros vedėjas

(Parašas)

dr. Elena Kocai
(Vardas, pavardė)

(Data)

Skaistė Marija Gailiušytė

MELAGINGŲ NAUJIENŲ PLITIMAS SOCIALINIULOSE TINKLUOSE

SPREAD OF FAKE NEWS ON SOCIAL NETWORKS

Baigiamasis magistro darbas

Kūrybos visuomenės komunikacija studijų programa, valstybinis kodas 6211JX069

Komunikacijos studijų kryptis

Vadovas

doc. dr. Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė

(Pedag. vardas, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Lietuvių kalbos konsultantas

doc. dr. Rasuolė Vladarskienė

(Pedag. vardas, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

2021-12-17

Vilnius, 2022

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
KŪRYBINIŲ INDUSTRIJŲ FAKULTETAS
KŪRYBOS KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Komunikacijos studijų kryptis

Kūrybos visuomenės komunikacija studijų programa, valstybinis kodas

6211JX069

TVIRTINU
Katedros vedėjas

(Parašas)
dr. Elena Kocai
(Vardas, pavardė)

**BAIGIAMOJO MAGISTRO DARBO
UŽDUOTIS**
2021-12-18
Vilnius

Studentui (ei) Skaistei Marijai Gailiušytei

(Vardas, pavardė)

Baigiamojo darbo tema: MELAGINGŲ NAUJIENŲ PLITIMAS SOCIALINIUIOSE TINKLUOSE

patvirtinta 2020 m. spalio 20 d. dekanu potvarkiu Nr. 166ki

Baigiamojo darbo užbaigimo terminas 2021 m. gruodžio 20 d.

BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS:

Išsiaiškinti melagingų naujienų tipus ir plitimo teorinius aspektus, remiantis mokslinės literatūros analize. Išskirti mokslinėje literatūroje pateiktus melagingų naujienų tipus ir identifikavimo būdus. Apibrėžti botų sampratą ir nustatyti jų veikimo principus, kategorijas, funkcijas ir sklaidos galimybes. Atsižvelgiant į ištirtus ir išanalizuotus duomenis, pateikti išvadas melagingų naujienų identifikavimo socialiniuose tinkluose tema.

Baigiamojo darbo rengimo konsultantai:

.....
(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė)

Vadovas
(Paraša)

doc. Dr. Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė
(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė)

Užduotį gavau

.....
(Parašas)

Skaistė Marija Gailiušytė
(Vardas, pavardė)
2020 m. spalio 12 d.
(Data)

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Kūrybinių industrijų fakultetas
Kūrybos komunikacijos katedra

ISBN ISSN
Egz. sk.
Data-.....-.....

Antrosios pakopos studijų **Kūrybos visuomenės komunikacijos** programos magistro baigiamasis darbas iii

Pavadinimas

Melagingų naujienų plitimas socialiniuose tinkluose

Autorius

Skaistė Marija Gailiušytė

Vadovas

Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė

Kalba: lietuvių

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama melagingų naujienų teorinė sąvoka, plitimo aspektai, išskiriami tipai bei identifikavimo būdai. Taip pat nagrinėjama botų samprata, jų veikimo principai, kategorijos, funkcijos ir sklaidos galimybės. Kiekybinio empirinio tyrimo metu siekiama išsiaiškinti tiriamos grupės supratimą, mintis, jausmus, potyrius ir priimamus sprendimus. Nagrinėjamas socialinių tinklų vartotojų gebėjimas atpažinti melagingas naujienas. Kokybinio empirinio tyrimo metu atliekama pusiau struktūruoto interviu kokybinė analizė, siekiant išsiaiškinti skirtingų specialybių atstovų patirtis, tiesiogiai susiduriant su socialiniuose tinkluose aktyviai paplitusiomis melagingomis naujienomis, efektyviausiais melagingų naujienų identifikavimo būdais ir interneto kanalais, kurie yra rekomenduojami ir nerekomenduojami sekti, pateikiamų naujienų atžvilgiu. Remiantis tyrimo rezultatais pateikiamos rekomendacijos padėsiančios visuomenei efektyviai pastebėti ir atskirti realią faktinę informaciją nuo išgalvotos melagingos, taip pat pateikiamos ir darbo išvados.

Darbą sudaro 7 dalys: Įvadas, teorinė dalis, metodologinė ir empirinė dalis, mokslinė diskusija, išvados ir rekomendacijos, literatūros ir kitų šaltinių sąrašas.

Darbo apimtis – 63 p. teksto be priedų, 23 iliustr., 11 lent., 70 bibliografiniai šaltiniai.

Atskirai pridedami darbo priedai.

Prasminiai žodžiai: Socialiniai tinklai, melagingos naujienos, botai, kibernetinis incidentas, klaidingas turinys, netikras turinys, propaganda, identifikavimo būdai, „Facebook“, „Instagram“.

Vilnius Gediminas Technical University
Faculty of Creative Industries
Department of Creative Communication

ISBN _____ ISSN _____
Copies No.
Date-.....-.....

Master Degree Studies **Communication of Creative Society** study programme Master Graduation Thesis III

Title **Spread of Fake News on Social Networks**
Author **Skaistė Marija Gailiūšytė**
Academic supervisor **Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė**

Thesis language: Lithuanian

Annotation

The final master's work examines the theoretical concept of false news, aspects of spread, distinguishes types and methods of identification. The notion of bots, their principles of operation, categories, functions, and dissemination possibilities are also examined. The quantitative empirical study aims to clarify the understanding, thoughts, feelings, experiences, and decisions taken by the group under investigation. The ability of social network users to identify false news is being explored. Qualitative empirical research shall include qualitative analysis of the semi-structured interview in order to ascertain the experience of the different specialists, in direct contact with false news actively disseminated on social networks, the most effective ways of identifying false news, and the Internet channels that are recommended and not recommended to follow, in relation to the news provided. Based on the results of the research, recommendations are made to help the public effectively spot and distinguish actual factual information from fictional false information, and the conclusion of work is presented.

The work consists of 7 parts: Introduction, theoretical part, methodological and empirical part, scientific discussion, conclusions and recommendations, list of literature, and other sources.

The scope of the work is 63 pages of text without appendixes, 23 pictures, 11 tables, 70 bibliographical sources.

Work attachments are included separately.

Keywords: Social networks, fake news, bots, cyber incident, false content, fake content, propaganda, identification methods „Facebook“, „Instagram“.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
egzaminų sesijų ir baigiamųjų darbų
rengimo bei gynimo organizavimo tvarkos
aprašo
2 priedas

(Baigiamojo darbo sąžiningumo deklaracijos forma)

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Skaistė Marija Gailiušytė, 20153846

(Studento vardas ir pavardė, studento pažymėjimo Nr.)

Kūrybinių industrijų fakultetas

(Fakultetas)

Kūrybos visuomenės komunikacija, KVKfm-20

(Studijų programa, akademinė grupė)

BAIGIAMOJO DARBO (PROJEKTO)

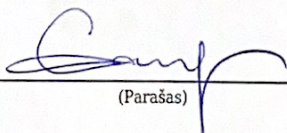
SĄŽININGUMO DEKLARACIJA

2021 m. gruodžio 13 d.

Patvirtinu, kad mano baigiamasis darbas tema „Melagingų naujienų plitimas socialiniuose tinkluose“ patvirtintas 2021 m. gruodžio 06 d. dekanų potvarkiu Nr. 166ki, yra savarankiškai parašytas. Šiame darbe pateikta medžiaga nėra plagijuota. Tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos pažymėtos literatūros nuorodose.

Parenkant ir įvertinant medžiagą bei rengiant baigiamąjį darbą, mane konsultavo mokslininkai ir specialistai: docentas daktaras Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė. Mano darbo vadovas docentas daktaras Živilė Sederevičiūtė-Pačiauskienė.

Kitų asmenų indėlio į parengtą baigiamąjį darbą nėra. Jokių įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs (-usi).

(Parašas)

Skaistė Marija Gailiušytė
(Vardas ir pavardė)

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	8
LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	9
SĄVOKOS	10
ĮVADAS.....	11
1. MELAGINGŲ NAUJIENŲ SOCIALINIUIOSE TINKLUOSE PLITIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	14
1.1. Melagingų naujienų fenomenas	14
1.1.1. Melagingų naujienų tipai ir generavimo tikslai.....	16
1.1.2. Melagingų naujienų sąsajos su propaganda	18
1.1.3. Vartotojo emocijų vaidmuo koreliacijoje su melagingų naujienų atpažinimu.....	20
1.1.4. Melagingų identifikavimas	21
1.2. Botų „aukso amžius“.....	22
1.2.1. Botų teorinė samprata.....	22
1.2.2. Botų tipai	24
1.2.3. Botų tikslai	27
1.2.4. Botų skaičiaus augimas	27
1.2.5. Botų atakos COVID-19 akivaizdoje	28
1.2.6. Lietuvos kibernetinio saugumo iššūkiai	30
2. MELAGINGŲ NAUJIENŲ SOCIALINIUIOSE TINKLUOSE PLITIMO TYRIMAS.....	32
2.1. Tyrimo metodai	32
2.2. Anketinė socialinių tinklų vartotojų apklausa.....	33
2.2.1. Anketinės socialinių tinklų vartotojų apklausos tyrimo rezultatai	33
2.3. Vartotojų požiūris į melagingas naujienas	46
2.3.1. Kokybinio tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija	47
MOKSLINĖ DISKUSIJA	55
IŠVADOS.....	56
REKOMENDACIJOS.....	57
LITERATŪRA.....	58
PRIEDAI	64

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Melagingų naujienų tipai (parengta autorės, remiantis Wardle, 2017)	17
2 pav. Melagingų naujienų identifikavimas (parengta autorės pagal IFLA).....	21
3 pav. Melagingų naujienų platinimas, pasitelkiant botus (parengta autorės pagal Gursun et al, 2019).....	26
4 pav. 2019 m. gerųjų botų, blogųjų botų ir realių vartotojų statistika	28
5 pav. Demografiniai rodikliai	34
6 pav. Vartotojų socialinių tinklų naudojimo dažnis.....	34
7 pav. Respondentų sekami kanalai	35
8 pav. Informacijos paieškos kanalai nutikus nelaimei.....	36
9 pav. Naujienų pasitikėjimo dažnis	36
10 pav. Pasirinkimo sekti naujienas socialiniuose tinkluose aspektai (parengta autorės)	37
11 pav. Melagingo turinio pastebimumas (parengta autorės)	37
12 pav. Mažiausiai patikimi kanalai (parengta autorės).....	38
13 pav. Kanalai skleidžiantys patikimiausią informaciją (parengta autorės).....	38
14 pav. Melagingų naujienų pastebimumas	39
15 pav. Melagingų naujienų tikslai	39
16 pav. Melagingų naujienų dalijimosi aspektai.....	40
17 pav. Patikimiausią informaciją teikiantys socialiniai tinklai.....	41
18 pav. Naujienų dalinimosi socialiniuose tinkluose dažnis.....	42
19 pav. Melagingų naujienų dalinimosi aspektai	42
20 pav. Melagingų naujienų identifikavimo aspektai	43
21 pav. Informacijos tikrinimo metodai.....	44
22 pav. Kovos su melagingomis naujienomis būdai	44
23 pav. Melagingų naujienų pastebimumo dažnis	45

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Melagingų naujienų sąvokos. (parengta autorės remiantis McGonagle, 2017, Jackson, 2018, Brody ir Meier, 2018, Admire, 2019, Tandoc, Ling, 2019, Wang, Mckee, Torbica, Stuckler, 2019).....	15
2 lentelė. Melagingų naujienų generavimo tikslai. (parengta autorės remiantis K. Starbird, 2019)..	18
3 lentelė. Propagandos technikos. (Parengta autorės remiantis J. Knowles, 2021 ir V. Puodžiūnas, 2013).....	19
4 lentelė. Botų tipai. Parengta autorės remiantis (Calvo et al, 2020).....	24
5 lentelė. Melagingų naujienų sklaida (parengta autorės).....	48
6 lentelė. Socialinių tinklų išitraukimas melagingų naujienų platinimo (parengta autorės).....	49
7 lentelė. Vartotojų išitraukimas į socialinius tinklus (parengta autorės)	50
8 lentelė. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės).....	51
9 lentelė. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės).....	52
10 lentelės pabaiga. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės).....	53
11 lentelė. Melagingų naujienų prevencija (parengta autorės)	53
12 lentelė. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės).....	54

SAVOKOS

Socialiniai tinklai – tai socialinė platforma, leidžianti vartotojams bendrinti teksto, vaizdo, garso ir vaizdo turinį.

Melagingos naujienos (angl. Fake news) / melagienos – tikrovės neatitinkanti informacija, kuri priklausomai nuo sukurtų botų turimų tikslų, darbdaviui, organizacijai, valstybei ar visuomenei gali sukelti labai daug neigiamų pasekmių.

Botai – interneto socialinio tinklo svetainėse veikiantys algoritmai, kurie išoriniam pasauliui atrodo kaip tikri vartotojai. Kitaip tariant – tai netikros ir neegzistuojančios paskyros socialiniuose platformose, kurios be asmens pagalbos skelbia informaciją, jais dalijasi kelis kartus greičiau nei tikras asmuo.

Propaganda – tam tikrų idėjų tyčinis ir nuoseklus skleidimas, kurių pagrindinis tikslas – paveikti tikslinės grupės mintis ir elgesį. Tai daroma tikintis naujų idėjų vystymo ir esamų tobulinimo.

Kibernetinis incidentas – įvykis ar veikla elektroninėje erdvėje gali turėti įtakos informacijos, perduodamos ar apdorojamos per elektroninių ryšių sistemas, prieinamumui, vientisumui ir konfidencialumui.

Satyra – vaizdavimo būdas, išjuokiantis veikėjo silpnybes ir ydas ar demaskuojantis tam tikros santvarkos trūkumus. Satyros intencija nėra sukelti žalą, o verčiau juoką, taip skaitytoją apkvailinant ir priverčiant patikėti, jog skaitoma naujiena yra tiesa.

Melaginga užuomazga – pateikiama informacija antraštėje, kurioje naudojamas vaizdinys turi mažai arba visai neturi sąryšio su pateikiamu turiniu.

Klaidingas turinys – informacija, kuri skaitytojui, perskaičius žinutės ar pranešimo turinį sukelia tam tikrą susirūpinimą.

Netikras turinys – kuomet tikra informacija yra iškraipoma, sumaišius su netikra informacija.

Manipuliuojantis turinys – informacija, kurios paskirtis pateikti tikrą ar išgalvotą turinį, siekiant pažeisti tam tikrą asmenį.

IVADAS

Temos aktualumas ir problema.

Socialinės medijos tampa XXI amžiaus kasdienybės dalimi. Lengvai prieinamas interneto ryšys, visuomenei leidžia lengvai naudoti socialinius tinklus ar kitas išmaniųjų įrenginių programėles vos vienu paspaudimu. Pastarieji programėles vis dažniau naudoja vietoje jau visiems įprastų skambučių bei trumpųjų žinučių. Pasak G. Trakimavičiūtės (2017), socialiniais tinklų platformas yra naudojamos itin plačiai, nuo individualių fizinių asmenų iki korporacijų. Nevaržoma prieiga prie informacijos gavimo ir jos platinimo, pripažįstamas kaip vienas patogiausias ir lengvai kiekvienam prieinamiausias šių dienų atradimas. Vartotojų integracijos į socialinius tinklus pokyčiai auga akimirkomis, o tarpusavio informacijos perdavimas vyksta beprotišku greičiu. Betarpiška socialinių tinklų ir interneto portalų naudojimąsi paskatino ir visą pasaulį apėmusi koronaviruso pandemija. Darbai, ugdymas ir net laisvalaikis persikėlė į virtualią erdvę, o tai tik augino visuomenės poreikį informacinių technologijų prieinamumui. Pastarojoje erdvėje ne tik dalijamasi asmeniniais išgyvenimais, bet ir ieškoma informacijos, skaitomos naujienos, sekamos žinios ir kitos aktualijos.

Mažai ribojamas, socialiniuose tinkluose, plintančios informacijos turinys ir vis augantis, jais besinaudojančių vartotojų skaičius tapo puikia terpe plisti ne tik informatyviems pranešimams, bet ir kurtis organizuotoms, savų interesų turinčioms grupėms, kurios, pasitelkdamos kompiuterio programas, automatizuotai tam tikrus veiksmus atliekančius botus, siekia pasipelnyti arba sukiršinti visuomenę, skleisdamos melagingas naujienas. Tad šiais, interaktyvios socialinės medijos laikais, visuomenei tenka susidurti su pagrindiniais, socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose, vyraujančiu iššūkiu: skleidžiamomis melagingomis naujienomis. Būtent šios, išgalvotos ir realių faktų neatitinkančios informacijos sklaida yra vienas aktualiausių pastarojo laikotarpio klausimų, su kuriais šiandien susiduria skaitmeninė visuomenė (Bennett & Livingston, 2018) ir kurias aktyviai nagrinėja mokslininkai, aiškindamiesi melagingų naujienų kilmę, vystymosi sampratą, bruožus, generavimo būdus. Taip pat didelis dėmesys yra skiriamas visuomenės gebėjimams analizuoti laiku ir vietoje, efektyviai pastebėti ir atskirti realią faktinę informaciją nuo išgalvotos melagingos.

Informacijos kokybė, jos patikimumas ir realių faktų atitikimas, lemia ne tik viešosios nuomonės, bet ir visuomenės pozicijos bei elgsenos adekvatumą realių situacijų metu. Pasak H. Webster (2006), tik patikrintos informacijos sklaida lemia išmintingą argumentaciją, o primitivi ir suklustota – skatina žalingų sprendimų priėmimą bei beprasmes diskusijas.

Kadangi dar prieš socialinių tinklų išpopuliarėjimo piką melagingų naujienų taip pat buvo, tačiau dabar melagienų mastas yra kaip niekad išaugęs. Atsižvelgus į tai, aktualu yra išsiaiškinti ir ištirti, ar visuomenė yra pasiruošusi atpažinti melagingas naujienas ir kokie kovos su ja būdai yra efektyviausi.

Tyrimo objektas

Visuomenės melagingų naujienų socialiniuose tinkluose atpažinimo būdai.

Tikslas – išsiaiškinti, ar visuomenė yra pasiruošusi atpažinti melagingas naujienas ir kokios kovos su ja būdai yra efektyviausi.

Darbo uždaviniai

1. Išsiaiškinti melagingų naujienų tipus ir plitimo teorinius aspektus, remiantis mokslinės literatūros analize;
2. Išskirti mokslinėje literatūroje pateiktus melagingų naujienų tipus ir identifikavimo būdus;
3. Apibrėžti botų sampratą ir nustatyti jų veikimo principus, kategorijas, funkcijas ir sklaidos galimybes;
4. Atsižvelgiant į ištirtus ir išanalizuotus duomenis, pateikti išvadas melagingų naujienų identifikavimo socialiniuose tinkluose tema.

Tyrimo vieta mokslo lauke

Literatūros, kurioje nagrinėjamas melagingų naujienų plitimo socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose fenomeną, analizuojant jos tipus ir paplitimą yra randama daug: (Admire, 2019; Allcott ir Gentzkow, 2017; Bode ir Vraga, 2015; Brody ir Meier, 2018; Flore, 2019; Jackson, 2018; Knowles, 2021; Maliukevičius, 2020; McGonage, 2017; Starbird, 2019; Tambini, 2019; Tandoc, 2019; Torres, Martinez, Sanchez 2021; Vosoughi, Roy ir Aral, 2018; Wang, Mckee, Torbica, Stuckler, 2019). Kiti mokslininkai (Forg, 2012; Forg, 2019; MacKuen et. al., 2010; Marsh, 2020; Mashuri et al., 2016; Unkelbach et. al., 2011) tiria socialinių tinklų vartotojų emocijas, kurios gali turėti tiesioginį poveikį vartotojo patikėjimui melaginga naujiena. Taip pat mokslinėje literatūroje nagrinėjama melagingų naujienų įtaigumo socialinių tinklų ir interneto vartotojams daromas poveikis / žala ir generavimo būdai (Bakardjieva, 2018; Berente N., 2017; Bessi & Ferrara, 2016; Briscoe et al., 2017; Calvo, 2020; Chengcheng, 2020; Chu et al., 2010; Fatima, Manzoor, Zafar, Balubaid, 2015; Ferrara, 2016; Fitzmaurice, 2018; Grimme et al., 2017; Gursun, 2018; Hou et al., 2020; Huntsinger, Ray 2016; Ireton, 2018; Kahan, 2013; Kahan, 2017; Kollanyi, 2016; Lazer, 2018; Posetti, 2018; Roozenbeek et al., 2020; Ross, 2019; Schukla, 2020; Wasserman, Morales, 2019; Woolley, 2016). Nagrinėjant detaliau botų veikimo principus ir aktyvumą, randama mokslinės literatūros, kurioje analizuojamos pastarosios automatizuotos programos galimybės (Craig, 2007; Fiske, 1995; Kaushal, 2016; Varol, 2017).

Tad verta detaliau išanalizuoti, ar visuomenė geba identifikuoti socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose melagingas naujienas ir kokius efektyvius atpažinimo būdus taiko.

Tyrimo klausimas – ar visuomenė yra pasiruošusi atpažinti melagingas naujienas ir kokie kovos su ja būdai yra efektyviausi?

Hipotezė 1 – Kuomet oficiali informacija vėluoja arba jos nėra, didelę reikšmę socialinių tinklų vartotojams įgauna automatizuotų robotų (botų) pagalba skleidžiami gandai ir kita, nepatvirtinta ir neoficiali informacija.

Hipotezė 2 – Per mažas visuomenės švietimas ir informacijos apie socialinėje erdvėje tykančias rizikas stygius yra pagrindiniai veiksniai, dėl kurių visuomenė yra linkusi pasitikėti melagingomis naujienomis.

Tyrimo metodai

Tyrimui atlikti pasirinkti kiekybinis ir kokybinis tyrimo metodai. Kokybiniam tyrimui pasirinkti pusiau struktūriniai interviu. Jų metu siekta išsiaiškinti skirtingų specialybių atstovų patirtis, tiesiogiai susiduriant su socialiniuose tinkluose aktyviai paplitusiomis melagingomis naujienomis, efektyviausiais melagingų naujienų identifikavimo būdais ir interneto kanalais, kurie yra rekomenduojami ir nerekomenduojami sekti, pateikiamų naujienų atžvilgiu. Kiekybiniam tyrimui atlikti pasirinkta anketinė socialinių tinklų vartotojų apklausa. Jos metu siekta išsiaiškinti tiriamos grupės supratimą, mintis, jausmus, potyrius ir priimamus sprendimus.

Darbo struktūra:

Darbą sudaro 7 dalys: Įvadas, teorinė dalis, metodologinė ir empirinė dalis, mokslinė diskusija, išvados ir rekomendacijos, literatūros ir kitų šaltinių sąrašas.

Darbo apimtis – 63 p. teksto be priedų, 23 iliustr., 11 lent., 70 bibliografiniai šaltiniai. Atskirai pridedami darbo priedai.

1. MELAGINGŲ NAUJIENŲ SOCIALINIULOSE TINKLUOSE PLITIMO TEORINIAI ASPEKTAI

Internetas, naujos technologijos ir socialiniai tinklai pakeitė informacijos vartojimą ir sklaidą. Pasaulyje sparčiai daugėja vadinamųjų melagingų naujienų, kurios ypač aktyviai plisti pradėjo nuo 2020 m. pradžios, pasaulį apėmusios COVID-19 pandemijos (Torres et al., 2021). Pateikiami sufalsifikuoti valdžios veiksmai, priemonės, patarimai, sufabrikuojami moksliniai faktai. Mokslininkų teigimu, kovos su pandemija metu, visa visuomenė susiduria ne tik su infekcija, bet ir melagienomis. Žmonės pasiduoda neigatyvioms emocijoms, kurios sukelia nežinomybę, baimę ar net pyktį. Viso to rezultate, pastarieji, vedini emocijų, nepatikrinta informacija dalinasi su plačia visuomene (Maliukevičius, 2020).

Toliau skyriuje, remiantis mokslinė literatūra, detaliau nagrinėjamas melagingų naujienų fenomenas, tipai, generavimo tikslai ir efektyvūs identifikavimo būdai. Galiausiai nagrinėjama botų teorinė samprata ir jų tipai.

Šis darbas remiasi semiotine komunikacijos paradigma. Anot A. Craigo, pagrindinį vaidmenį komunikacijoje atlieka ženklai. Per ženklus kuriama – koduojama ir dekoduojama – prasmė (Craig, 2007). Pabrėžtina tai, kad semiotinei tradicijai svarbus ne tik pats ženklas, bet ir jo santykis su kitais ženklais (Fiske, 1995).

1.1. Melagingų naujienų fenomenas

Melagingas naujienas (angl. Fake news), D. C. Brodis ir D. M. Meieris (2018 m.) apibrėžė kaip tikrovės neatitinkančią informaciją, kuri priklausomai nuo sukurtų botų turimų tikslų, darbdaviui, organizacijai, valstybei ar visuomenei gali sukelti labai daug neigiamų pasekmių. Pastaroji aktyviausiai plinta socialiniuose tinkluose. Ši vartotojams leidžia virtualiai bendrinti teksto, vaizdo, garso ir vaizdo turinį, buriantis į bendruomenes.

Ekspertų teigimu, melagingų naujienų paskirtis yra tyčia dezinformuoti visuomenę panaudojus tiek interneto naujienų svetaines, tiek gausiai visuomenės naudojamus socialinius tinklus. Melagingos naujienos yra rašomos ir bendrinamos su kitais vartotojais, norint dezinformuoti visuomenę, nukreipti kita linkme jos interesus, pažeisti žmonių rasės teises, konkretų asmenį ar įgauti finansinės ir politinės naudos, paveikiant jėgą ir pinigus. Dažnais atvejais, tai yra daroma pasinaudojant ne tik turimais sufabrikuotais, melagingais faktais, bet ir pateikiant skambias ar net skandalingas antraštes (Sloman, et al. 2018).

Nors melagingos naujienos ir nėra naujas reiškinys, H. Allcottas ir M. Gentzkowas (2017 m.) pažymėjo, jog šiuolaikiniame pasaulyje, socialinėje erdvėje skleidžiamų melagienų fenomenas tampa

pagrindine ir dažniausiai nagrinėjama tema, kuri kiekvienais metais sulaukia vis didesnio visuomenės dėmesio. Šiam teiginiui antrina ir T. McGonagle (2017), teigdamas, jog netikrų naujienų gausėjimas tampa pasaulinė problema, palietusi beveik visus gyvenimo aspektus.

Siekiant pastarąją sąvoką apžvelgti dar plačiau, 1 lentelėje pateikiama keletas papildomų sampratų, aptiktų moksliniuose šaltiniuose.

1 lentelė. Melagingų naujienų sąvokos. (parengta autorės remiantis McGonagle, 2017, Jackson, 2018, Brody ir Meier, 2018, Admire, 2019, Tandoc, Ling, 2019, Wang, Mckee, Torbica, Stuckler, 2019)

AUTORIUS	SĄVOKOS PAAIŠKINIMAS
McGonagle, 2017	Melagingos naujienos – sąmoningai sugalvota ar nepatikrinta informacija.
Jackson, 2018	Melagingos naujienos – socialiniuose tinkluose ir internete randamas klaidinantis turinys.
Brody ir Meier, 2018	Melagingos naujienos, tai tikrovės neatitinkanti informacija, kuri priklausomai nuo sukurtų botų turimų tikslų, darbdaviui, organizacijai, valstybei ar visuomenei gali sukelti labai daug neigiamų pasekmių.
Admire, 2019	Melagingos naujienos – sąmoningai sukurti ir naujienų kanaluose platinami melagingi teiginiai.
Tandoc, Ling, 2019	Melagingos naujienos – socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose randama naujiena, pasižyminti klaidinančiu turiniu.
Wang, Mckee, Torbica, Stuckler, 2019	Melagingos naujienos laikomos tikrovės neatitinkančia informacija, įskaitant mitus, gandus, sąmokslų teorijas, apgaulę, taip pat apgaulingą ar klaidingą turinį, tyčia ar netyčia paskleistą socialinės žiniasklaidos platformose.

Kaip matyti iš 1 lentelėje pateiktų apibrėžimų, melagingų naujienų fenomenas yra gerai žinomas būdas, galintis daryti neigiamą įtaką valstybių ir visuomenių vystymosi istorijoje. Pasitelkus melagingas naujienas, gali būti ne tik suklaidinta visuomenė, bet ir sukelta nepataisomų, žmonijai neigiamą įtaką darančių padarinių.

Svarbu pabrėžti, jog melagingos naujienos sukelia miskomunikaciją, daro įtaką gyvenimo būdo pasirinkimams, kelia grėsmę asmens sveikatos apsaugai ar korporacijų statusui, tad norint

išvengti nepageidaujamo melagingų naujienų poveikio, visą informaciją reikia įvertinti atsakingai (Tambini, 2019).

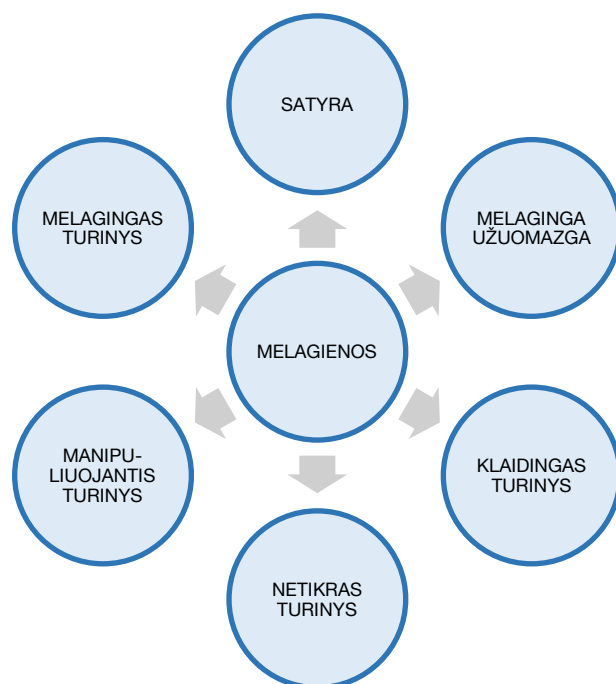
Akcentuotina ir tai, jog melaginga informacija internete generuoja didelę dalis įvairiausių šaltinių: suinteresuoti asmenys, politikai (Tucker, 2018), naujienų žiniasklaida (Bode ir Vraga, 2015). Remiantis moksliniuose šaltiniuose pateikta informacija, galime daryti prielaidą, jog melagingos naujienos sklinda kelis kartus aktyviau ir platesnėms visuomenės grupėms nei bet kokia kita informacija (Vosoughi, Roy ir Aral, 2018). Taip pat pastebėta ir tai, jog melagingos naujienos sklinda greičiau kuomet šios yra nešinos neigiamų emocijų, kaip pykčio ar baimės (Flore et al., 2019).

Socialiniuose tinkluose klaidinga informacija turi daugiau galimybių paplisti nei specialių institucijų patikrinta, kadangi pastaroji dažniau atrodo įspūdingesnė nei faktinės naujienos, šios žadina žmonių emocijas ir baimes. Socialinės medijos leidžia vartotojams kurti, kopijuoti ir bendrinti turinį. Problemų atsiranda tuomet, kai pateikiama informacija yra klaidinga, o vartotojas to nežino. Vartotojai yra atsakingi už naujienų platinimą, kadangi būtent pastarieji asmenys gali greitai paskleisti dideles apimtis dezinformacijos.

Pastaruoju metu medijų analitikai, teigia, jog veikia melagingų naujienų ir dezinformacijos skaitmeninėje erdvėje industrija, kuriai sėkmingai vystytis ir iškilti padėjo paprastesnės botų, t. y. netikrų socialinių medijų paskyrų, kūrimo sąlygos. Paskyros atrodo taip, tarsi šios priklausytų tikriems žmonėms, tačiau iš tiesų jas valdo programinės įrangos, atliekančios tam tikras užduotis ir skelbiančios tam tikrus įrašus. Sukurti daugybę botų, kurie nuolat skelbia įrašus ir spaudžia „patinka“, yra labai paprasta. To padarinys – klaidingas visuomenės įspūdis, kad daugybė žmonių palaiko tam tikras pažiūras ar teiginius (Kaushal, 2016).

1.1.1. Melagingų naujienų tipai ir generavimo tikslai

Nors nuo kibernetinių atakų mus ir saugo kibernetinio saugumo pajėgos, nepaisant to, nemaža dalis netikrų naujienų, faktų ir suklastotų žinių, visgi prasprūsta pro elektroninės apsaugos sienas. Todėl svarbu, kad kiekvienas gyventojas ir kiekvienas socialinių tinklų vartotojas, mokėtų šias melagienas atpažinti ir netapti vienu iš jų įkaitu.

1 pav. Melagingų naujienų tipai (parengta autorės, remiantis Wardle, 2017)

Botai, platinantys melu apipintas naujienas ar realių faktų neatitinkančius pranešimus, naudoja pagrindinius melagingų naujienų tipus¹. Pirmoji – satyra arba parodija, kurios intencija nėra sukelti žalą, o verčiau juoką, taip skaitytoją apkvailinant ir priverčiant patikėti, jog skaitoma naujiena yra tiesa. Antroji – melaginga užuomazga, kuomet antraštėje naudojamas vizualas turi mažai arba visai neturi sąryšio su pateikiamu turiniu. Trečioji – klaidingas turinys, kuris skaitytojui, perskaičius žinutės ar pranešimo turinį sukeltų tam tikrą susirūpinimą. Ketvirtoji – netikras turinys, kuomet tikra informacija yra iškraipoma, sumaišius su netikra informacija. Penktoji – manipuliuojantis turinys, kurio paskirtis pateikti tikrą ar išgalvotą turinį, siekiant pažeisti tam tikrą asmenį. Šeštoji – pilnai suklastotas, melagingas turinys, kurio, pasirinktam objektui, siekiama daryti tyčinę žalą.

Melagingų naujienų tipai dar ne viskas, pastarieji, prieš generuojant melagingą turinį, išsikelia tam tikrus tikslus, kurie padeda pritraukti didesnius būrius vartotojų, juos sudominti ir įgalinti gauta informacija dalintis su savo aplinka (Starbird, 2019). Melagingų naujienų generavimo tikslai pateikti 2 lentelėje.

¹ C. Wardle, FirstDraftNews, “Fake news. It’s complicated”, 2017

TIKSLAS	APIBRĖŽTIS
Manipuliavimas	Turinys, skirtas klaidinti visuomenę, ja manipuliuoti naudojant neetiškus įsitikinimus.
Ketiniai	Ketinimas visuomenę suklaidinti melagingais faktais, kurie buvo sąmoningi sukurti ir skirti melagingą informaciją pateikti realių faktų forma.
Vieši klausimai	Užduodami viešojo intereso klausimai, kurie dažniausiai yra susiję su politika, sveikata ir aplinka. Pagrindinis tikslas – paveikti visuomeninius procesus ir įgyti tam tikrą pranašumą.
Sklaida	Pasitelkus dirbtinį intelektą, sukuriamą melagingos informacijos platinimo schema.

Socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose randama mažai patikima informacija, kuri vartotojus priveda prie iškreiptos nuomonės suformavimo (Fatima, Manzoor, Zafar ir Balubaid, 2015).

1.1.2. Melagingų naujienų sąsajos su propaganda

Siekiant nuodugniau pažvelgti į melagingų naujienų fenomeną, svarbu pažinti ne tik jos tipus, bet ir sąsajas su kitomis klaidingos informacijos skleidimo rūšimis. Viena jų – populiariausia ir dažniausiai, siekiant sutrikdyti skaitytoją, pasitelkiama propaganda, kuri anot J. Knowlso (2021), gali būti klasifikuojama į tris rūšis: baltą, pilką ir juodą.

- Balta – paremta atsekamais šaltiniais, turinti aiškius užsakovus ir nustatytus tikslus. Dažniausiai ši propaganda yra linkusi pavaizduoti tam tikrą teisybę ar nuomonę. Baltosios propagandos pavyzdys: „X šalis yra turtinga, tad kitai X šaliai pravartu su ja draugauti, siekiant būti turtingesnei“.
- Pilkoji – nevisiškai tikslios informacijos sklaida, kurią pateikiant yra siekiama iškreipti realybę, nuslėpti dalį tam tikrų faktų ar duomenų. Šis būdas neretai yra naudojamas norint nepagrįstai sumenkinti tam tikrą poziciją ar nuomonę ir pasitikėjimą. Pastarosios propagandos iniciatoriai savęs stengiasi neidentifikuoti. Pilkosios propagandos pavyzdys: „X šalis griūva, joje viskas blogai, žmonės bėga, nes kita X šalis pastarąją išnaudojo“.

- Juodoji – iškreiptos, tendencingos, melagingos informacijos sklaida, kuria yra siekiama paveikti visuomenę, pateikiant išgalvotus faktus, rodiklius ir netikrą statistiką. Dažniausiai šio būdo šaltinis yra visai užmaskuotas. Juodosios propagandos pavyzdys: „X kariai prie X miesto išprievartavo paauglę“.

Ne ką mažiau svarbus yra ir kitas autoriaus teiginys apie esamas propagandos technikas (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Propagandos technikos. (Parengta autorės remiantis J. Knowles, 2021 ir V. Puodžiūnas, 2013)

TECHNIKA	PAAIŠKINIMAS
Propagandiniai šablonai	Pasikartojančios standartinės žodžių samplaikos, skirtos kam nors išaukštinti arba sumenkinti;
Didelis melas	Didelis melagienų transliavimo mastas įvairiais kanalais, siekiant, kad visuomenės mąstyme įsitvirtintų skelbiama propaganda grįsta naujiena;
Paprastas pasakojimas	Siekiant pripratinti asmenis prie negatyvią reakciją sukeliančios informacijos, brutalūs įvykiai perteikiami išskirtinai ramiu tonu ar dalykišku tekstu;
Etikečių klįjavimas	Tam tikrų išsireiškimų adresavimas asmenims, organizacijoms ar reiškiniams, siekiant pastaruosius sumenkinti, sukeliant visuomenės baimę ar nepasitikėjimo antplūdį; pastaroji informacija nėra paremtos jokiais objektyviais tyrimais ir faktais;
Autoritetinga galia	Informacija platinama anonimiškai, siekiant, jog visuomenė patikėtų pateikiama žinia / faktų ir kt.
Dėmesio reguliavimas	Siekiami pakreipti žmonių koncentraciją nuo aspektų, kurie gali sukelti tam tikrą neigiamą ar formuoti požiūrį, kuris nepalankus politinei jėgai ar valdžiai;
Pirmumo efektas	Tai siekis propagandinę informaciją paskleisti kuo greičiau ir kuo pirmiau, anot, būtent šis sulauks didelio visuomenės susidomėjimo. Neturint galimybės patikrinti gaunamos informacijos, gyventojai visados patikės pirmąją;
Manipuliavimas abstrakcijomis	Didelių, svarbių, jautrių tam tikrai auditorijai, grupei ar visuomenei žodžių vartojimas (pvz. laisvė, taika, nepriklausomybė, garbė, teisingumas ir pan.);
Supriešinimas	Prieštaringos informacijos skleidimas, siekiant supriešinti tam tikrus asmenis ar organizacijas.

Naudingos informacijos apie propagandą rasta ir M. Fitzmaurico (2018) knygoje. Joje autorius pažymi, jog viena svarbiausių propagandos ypatybių yra tai, jog ja kas kartą siekiama, kad auditorija jaustųsi priklausoma nuo propagandos skleidėjo, šiai tarsi trūktų tokio tipo informacijos ir ji būtų linkusi lengvai pasiduoti jos įtakai. Būtent dėl pastarųjų principų, dažniausiai yra remiamasi žmogiškomis silpnybėmis, pasitelkiant jautrią informaciją.

1.1.3. Vartotojo emocijų vaidmuo koreliacijoje su melagingų naujienų atpažinimu

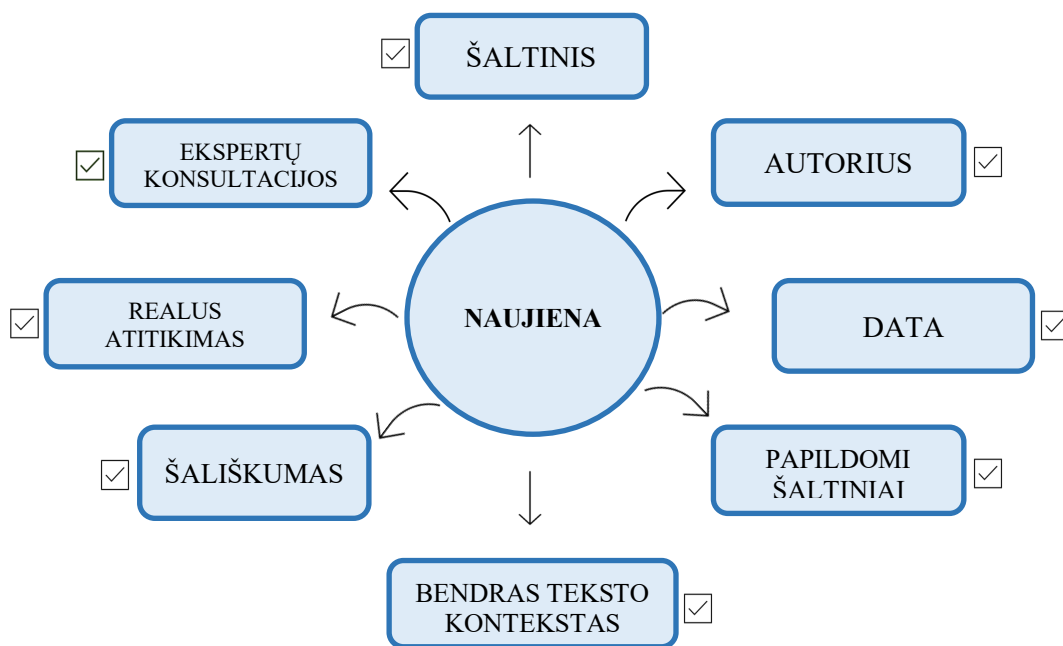
Žvelgiant iš teorinės perspektyvos, A. Kahano (2017) populiarus požiūris į tikėjimą dezinformacija, kurį galime pavadinti motyvuotu pažinimu, teigia, jog pirmiausia kaltas yra analitinis mąstymas, o ne emocinis reagavimas. Todėl žmonės mąsto kaip teisininkai, o ne mokslininkai, savo gebėjimais siekdami apsaugoti savo tapatybę ir ideologinius įsipareigojimus, o ne atskleisti tiesą (Kahanas 2013). Mūsų mąstymo gebėjimus užgrobia šališkumas, todėl tie, kurie dažniau remiasi samprotavimais, geba geriau save įtikinti pateiktomis melagingomis istorijomis, kurios atitinka jų ideologiją.

Literatūra apie emocijų ir gudrumo santykį parodė, kad neigiama nuotaikos būseną paprastai didina skepticizmą, o teigiama nuotaikos būseną didina gudrumą ir mažina gebėjimą aptikti apgaulę (Forgas 2019). Taip pat nustatyta, kad meilės jausmai turi lanksčią įtaką pažinimui, tai yra, tiek teigiamos, tiek neigiamos emocijos gali pagerinti pažinimo efektyvumą, priklausomai nuo užduoties pobūdžio ir pasitelkto jos apdorojimo stiliaus (Huntsinger, Ray 2016).

Autorius įtikinamai teigia, kad kalbant apie politines netikras naujienas, asmenų jaučiamas pyktis ir nerimas dėl išaugusių bendrų abejonių jausmų padidino tikėjimą politiškai neatitinkančiomis netikromis naujienomis (2015 m. savaitės). Kitaip tariant, pyktis gali skatinti šališką, intuityvų, motyvuotą mąstymą, o nerimas gali paskatinti individus apsvarstyti priešingus požiūrius (MacKuen et al., 2010). Straipsnyje buvo daroma išvada, kad šios hipotezės leidžia manyti, jog konkrečių emocijų patyrimas ir naudojimas jomis, gali sukelti aiškius, greičiausiai neigiamą poveikį pateiktų naujienų tikslumo suvokimui. Be to, įrodymai rodo, kad iliuzinį tiesos efektą, tai yra tikėjimą netikrų naujienų turiniu, tam tikra dalimi lemia pozityvumo jausmas, nulemiantis tiesą (Unkelbach et al., 2011), o liūdesys gali sumažinti iliuzinį tiesos efektą (Forg, 2012). Marso (2020) atlikti tyrimai parodė, kad teiginiai labiau linkę būti vertinami kaip „teisingi“, kai individai patiria teigiamas ar neutralias emocijas, o neigiamos emocijos gali paskatinti žmones būti skeptiškesnius. Be to, kai kurie įrodymai rodo, kad net neigiamos emocijos, paprastai laikomos skepticizmo skatinimu (Forg, 2019), taip pat gali prisidėti prie tikėjimo sąmokslu teorijomis, ypač kai tokios emocijos susijusios su sąmokslu teorijomis (Mashuri et al., 2016).

1.1.4. Melagienų identifikavimas

Iš surinktos ir nagrinėjamos mokslinės medžiagos yra aišku, jog tiek botų, tiek pačių melagienų tipų yra gausu, tad mums, kaip socialinių tinklų vartotojams (auditorijai) yra svarbu šių, realybę iškreipiančių faktų ir pranešimų išvengti. Norint įgyvendinti šį tikslą, svarbu žinoti, kaip tokio pobūdžio pranešimus ir žinutes identifikuoti asmeniniame gyvenime ir socialiniuose tinkluose. Palengvindami šiuolaikinės visuomenės poreikius, organizacija Tarptautinė bibliotekų asociacijų ir institucijų federacija „IFLA“, sudarė ir pateikė aštuonis pagrindinius patarimus², kaip identifikuoti melagienas (žr. 2 pav.).

2 pav. Melagingų naujienų identifikavimas (parengta autorės pagal IFLA)

Pirmajame patarime akcentuojama, jog yra svarbu įdėmiai tikrinti pateikiamo straipsnio ar naujienos šaltinį, išsiaiškinti kokia jo misija, tikslas rinkoje. Antrajame, vartotojui, rekomenduojama dėmesį atkreipti į teksto autorių, pasidomėti jo turima reputacija. Trečiajame pateiktame aspekte, patariama patikrinti publikuojamo teksto, fakto ar žinių nurodytą datą, kadangi pasenusi informacija gali būti nebeaktuali. Ketvirtajame – svarbu patikrinti šališkumą ir savo paties įsitikinimus, kadangi šis veiksnys, gali būti vienas pagrindinių dedamųjų, neleidžiančių priimti teisingos informacijos. Penktajame aspekte, vartotojui rekomenduojama skaityti ne tik antraštę, bet ir įsigilinti pilnai į bendrą teksto kontekstą, panagrinėti pateikimo manierą, patikrinti ar lietuviškas tekstas nėra parašytas naudojant mašininio vertimo, pavyzdžiui, „Google“ vertimo priemones. Šeštajame – siekiant

² <https://www.ifla.org/publications/node/11174>

patvirtinti, jog pateikiama naujiena yra patikima, svarbu patikrinti daugiau nei kelis šaltinius. Septintuoju žingsniu, dėmesį patariama atkreipti ar pateikta žinutė nėra pernelyg atitolusi nuo šių dienų aktualijų, kadangi tai gali būti ne naujiena, o satyra. Paskutiniame organizacijos patarime, rekomenduojama publikuojamos naujienos turinį patikrinti konsultuojantis su savo srities ekspertais ar konsultantais.

1.2. BOTŲ „AUKSO AMŽIUS“

1.2.1. Botų teorinė samprata

Visuomenės tarpusavio komunikacijoje, šiais laikais, dažniau nei bet kada, yra bendraujama pasitelkiant interneto technologijas (Briscoe et al., 2017). Tačiau ne visi, pastarosios tarpusavio komunikacijos puoselėtojai, yra sąžiningi, kai kurie ar net dauguma jų, nėra net tikri žmonės. Tai pilnai arba pusiau automatizuoti vartotojai, vadinamieji socialiniai robotai (botai), vis dažniau dalyvauja interneto sąveikoje su visuomene. Skirtingai nuo kitų automatizuotų robotų, naršyklėse naudojami socialiniai robotai (*toliau – botai*) yra skirti vienpusiam arba įvairiapusiam bendravimui ir žmogaus elgesio internete imitacijai (Grimme et al., 2017; Woolley, 2016).

Socialinių botų tipų spektras svyruoja nuo labai paprastų, kurie automatizuoja atskirus komunikacijos proceso elementus, kaip pavyzdys – skatina patiktukų augimą ar dalijasi kitomis naujienomis, nuo iš dalies žmonių valdomų paskyrų su automatizuotais elementais, vadinamaisiais hibridiniais robotais arba „kiborgais“ (Chu et al., 2010; Grimme et al., 2017) iki autonomiškai veikiančių botų, turinčių dirbtinį intelektą ir mokymosi įgūdžius, tokius kaip „Microsofts“.

Socialinių tinklų gyvenime gyvena ne tik milijardai realių vartotojų, bet ir milijonai, jau dešimtmetį gyvuojančių botų (Berente N., 2017). Reikia pripažinti, jog kai oficiali informacija vėluoja arba jos nėra, didelę reikšmę vartotojams (auditorijai) įgauna vadinamųjų robotų pagalba skleidžiami gandai ir kita, nepatvirtinta ir neoficiali informacija. Tuomet vartotojai neretai greičiau patiki visa, socialiniuose tinkluose pateikiamomis žiniomis. Todėl laiku, greitai ir aiškiai nepateikus oficialios informacijos, darbdavys, organizacija ar valstybė rizikuoja tolimesniu, nestabdomu melagienų ir gandų plitimu. Mums kaip vartotojams (auditorijai) labai svarbu perprasti ir mokėti atskirti botų skleidžiamas melagienas nuo oficialių institucijų patvirtintos informacijos. Taip pat suvokti poveikį sau, siekiant netapti „aklais“, viskuo tikinčiais socialinių tinklų vartotojais. Tad, kaip botai ir melagienos yra apibūdinamos mokslinėje literatūroje.

Botai – interneto socialinio tinklo svetainėse veikiantys algoritmai, kurie išoriniam pasauliui atrodo kaip tikri vartotojai. Kitaip tariant – tai netikri ir neegzistuojantys profiliai socialiniuose tinkluose, kurie be realaus asmens pagalbos platina įrašus ir jais dalijasi kelis kartus greičiau nei bet

koks realus asmuo, taip išpučiant akivaizdų netikrų naujienų populiarumą socialinėje erdvėje. Būtent šie botai prisideda prie melagingų naujienų aktyvaus sklidimo, kadangi jų sukurto naujienos yra beveik neįmanoma atpažinti. Pažymima, jog neigiamos poveikis visuomenei gali būti daromas, kuomet vadinami robotai dalijasi reikšmingomis ir tuo metu šalies gyventojams aktualiomis naujienomis.

Kaip teigia „Google“ prekinio ženklo atstovas, L. Fingeris (2015), sukurti šiuos, socialinių tinklų robotus, kitaip vadinamus botus nėra sudėtinga. Pasitelkus tam tikras programas, vos per kelias minutes, paprastas žmogus, būdamas namie ar darbo vietoje gali sukurti tūkstančius netikrų paskyrų, kurios akimirksniu bus pasiruošusios sukelti vietinę ar visuotinę sumaištį, skleidžiant išgalvotas žinias.

2018 m. mokslininkas C. Shaosas kartu su kolegomis, išnagrinėję 4 000 000 žinučių ir 40 000 straipsnių iš 34 proc. žemo patikimumo šaltinių, nustatė, kad botai aktyviai skleidžia žemo patikimo medijų turinį, dalydamiesi žiniomis joms vos tik pasirodžius viešai, tai yra tuo metu, kol jos dar nėra populiarios. Mokslininkai taip pat nustatė, kad netikri botų profiliai „Twitter“ platformoje sugebėjo paskleisti net 31 proc. „Twitter“ vartotojų žemo patikimumo skelbimų ir tai padarė greičiau nei per 10 sekundžių.³

Botų socialiniuose tinkluose yra daug daugiau nei galime pagalvoti⁴. Vienas iš dešimties lankomiausių interneto puslapių pasaulyje – „Twitter“ jų turi apie 23 mln., kas sudaro net 8,5 proc. visų registruotų vartotojų. Socialinis tinklas „Facebook“ turi apie 140 mln. socialinių botų, kurie sudaro 5,5 proc. – 1,2 proc., tinkle užsiregistravusių vartotojų. Vaizdinio turinio dalijimosi platformoje – „Instagram“ skaičiuojama, jog beveik 27 mln. tinklo vartotojų (8,2 proc.) yra laikomi socialiniais botais.

Atsižvelgus į šiuos rodmenis, galima teigti, jog jau esama ir vis auganti botų armija, vartotojų (auditorijos) gali tykoti bet kuriame iš jų naudojamų socialinių tinklų, tad dėmesį yra pravartu atkreipti į kylančią riziką, jog juose randama informacija yra ne visada patvirtinta oficialių institucijų. Socialiniai botai ir jų įtaka, pastaruoju metu, aktyviai aptariama visuomeninių, politinių ir ypač medicinos sferos manipuliacijų ir dezinformacijos kontekste (Bessi & Ferrara, 2016; Ferrara et al., 2016; Kollanyi et al., 2016; Ross et al., 2019).

³ <https://news.iu.edu/stories/2018/11/iub/releases/20-twitter-bots-election-misinformation.html>

⁴ <https://www.cits.ucsb.edu/fake-news/spread>

1.2.2. Botų tipai

Atsižvelgdama į tai, jog norint suprasti darbe nagrinėjamos temos esmę ir jos svarbą mums kaip vartotojams (visuomenei), yra pravartu ne tik išsiaiškinti pačią sąvoką, bet ir įdėmiau įsigilinti į bendrąją šio termino informaciją, kuri apie reiškinį gali atskleisti daugiau dominančių faktų. Mokslinių straipsnių pagalba, išskyriau pagrindinius botų tipus, kuriuos galima suskirstyti į dvi kategorijas – geruosius ir bloguosius botus (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Botų tipai. Parengta autorės remiantis (Calvo et al, 2020)

„Gerieji“ botai	„Blogieji“ botai
Pokalbių botai (angl.term. <i>Chatbots</i>)	Įsilaužėliai botai (angl.term. <i>Hacker</i>)
Paieškos botai (angl.term. <i>Crawlers</i>)	Informacijos pasisavintojai (angl.term. <i>Scrapers</i>)
Sandorių botai (angl.term. <i>Transactional bots</i>)	Elektroninis šlamštas (angl.term. <i>Spammers</i>)
Informaciniai botai (angl.term. <i>Informational bots</i>)	Melagingų naujienų platintojai (angl.term. <i>Fake news bot</i>)
Pramoginiai botai (angl.term. <i>Entertainment bots</i>)	

Kaip matyti iš 4 lentelės pateiktų skirtingų, interneto erdvėje vyraujančių botų tipų, geruosius botus sudaro penki tipai, bloguosius kiek mažiau – 4, tačiau, tai nereiškia jog, jų esant mažiau, vartotojui tenka mažesnė tikimybė patirti ir mažiau rizikos (Calvo et al., 2020).

Pokalbių botai – serveriuose gyvenantys robotai, sudarantys galimybę palaikyti nenutrūkstamą ryšį su klientu. Tai tarsi dialogo sąsaja, kurią galima integruoti į specialias programas ar svetaines. Ši paslauga, dažnai naudojama, siekiant didelėms įmonės sutaupyti kaštus, ar sumažinti darbų apimtį, suvaldyti gaunamų skambučių ir užklausų srautą. Klientams pokalbiai su visą parą prieinamais robotais taip pat teikia naudą, kadangi pokalbiai trunka mažiau laiko, atsakymai pateikiami greičiau.

Paieškos botai yra prilyginami bibliotekininkams. Ši sistema ieško informacijos žiniatinklyje, kurią priskiria tam tikroms kategorijoms, kurios yra indeksuojamos ir saugomos, kad aptikta informacija būtų lengvai nuskaityta ir galėtų būti pateikta galutiniam vartotojui. Vaizdingai pateikus, ši programa tarsi „šliaužia“ per paieškos sistemas ir radus tinkamus ieškomus raktinius žodžius, juos pažymi.

Sandorių botai veikia kaip realus agentas, kuris sąveikauja su išorinėmis sistemomis, kad atliktų konkretų paskirtą veiksmą. Pavyzdžiui, sandorių botai atlieka savo veiklą, kuomet vartotojas užsisako keliones internetu, rezervuoja viešbučius ar vietą restorane. Taigi, sandorių botai skiriasi nuo dažniausiai naudojamų pokalbių botų, dar vadinamų informaciniais ar kalbiniais pokalbių

robotais. Kadangi šio tikslas yra automatizuoti operaciją ir supaprastinti vartotojo patirtį, suteikiant greitą, patogų kanalą vienam konkrečiam tikslui.

Informaciniai botai – tai robotai padedantys rinkti arba platinti informaciją. Tai gali būti klientams automatiškai siunčiami pranešimai arba teikiamos rekomendacijas vartotojams. Šie, kitaip dar vadinami informacijos rinkimo robotais, yra labai svarbūs švietimo, įmonių mokymo sektoriuje ir skaitmeninės rinkodaros sektoriuje, vykdant moksliniais tyrimais pagrįstas užduotis.

Pramoginiai botai savo veikimo principu yra panašūs į jau minėtus pokalbių botus, tačiau šie yra labiau orientuoti į laisvalaikio pramogas. Pasaulyje yra sukurta daugybę pramoginių botų, kurie gali būti naudojami netgi tų asmenų, kurie kenčia nuo nemigos, kadangi programėlės, pasiremtos pramoginių botų sistemomis, geba bendrauti ir palaikyti tiesioginį pokalbį su bet koku asmeniu. Pramoginiais botais yra laikomos ir vienos žinomiausių programų – „Google Assistant“, „Scope“.

Vadinami blogieji botai su programomis sąveikauja taip pat, kaip ir teisėtas vartotojas, todėl juos aptikti ir užkirsti kelią yra žymiai sunkiau.⁵ Jų veikla paremta greitu piktnaudžiavimu ir sukeliamomis atakomis prieš kitas svetaines, mobiliąsias programėles ir kt. Šie botai leidžia operatoriams, įsilaužėliams, nelaukiantiems konkurentams ir sukčiams vykdyti įvairią kenkėjišką veiklą, kaip naršymą internete, nelegalų asmeninių ir finansinių duomenų rinkimą, elektroninių nepageidaujamų laiškų srauto gausą ar sandorių klastojimą.

Įsilaužėliai botai, kitaip dar vadinami „programišių“ robotais yra skirti platinti kenkėjiškas programas, apgauti atskirus žmones, atakuoti svetaines, o kartais ir išstisus tinklus. Šių robotų veikimo principas dažnai yra pagrįstas aukų silpnų sistemų vietų paieška. Radus tokią vietą, nieko nelaukiant yra „įleidžiami“ specialūs kodai.

„Google“ duomenimis, 2015 m., lyginant su 2014 m., buvo nulaužta net 180 proc. daugiau svetainių. Perėmus pakankamai nulaužtų kompiuterių, jie gali būti naudojami įvairiems nesaugiems tikslams. Atskirai veikiami kompiuteriai vadinami „zombiais“. Užkrėstų kompiuterių tinklai – „botnetais“.

Informacijos pasisavintojai – „Scraper“ robotai skirti pasisavinti turinį (el. pašto adresus, vaizdus, tekstą ir t.t.) iš kitų svetainių. Perkonstruoti puslapiai būna parengti publikavimui, kas leidžia fiksuoti lankytojų informaciją, kurie ieško konkrečių raktinių žodžių. Vienas klasikinių informacijos pasisavinimo botų pavydžių – „AdSense“.

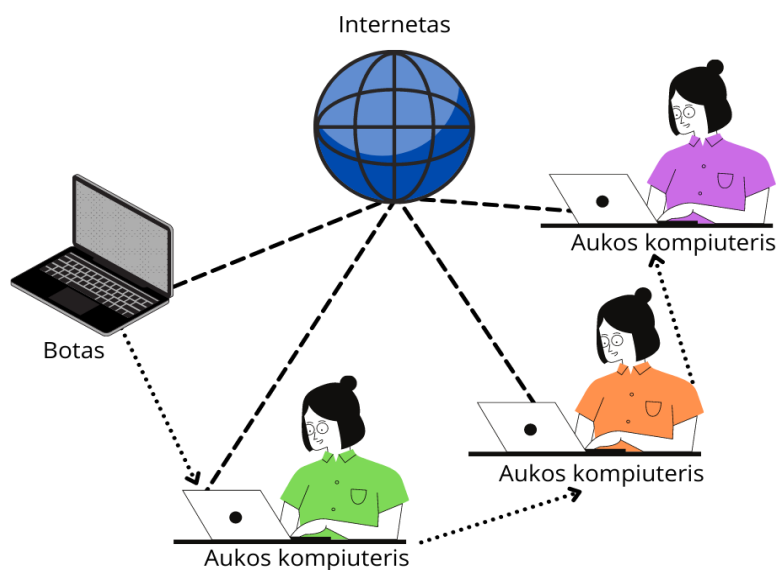
Elektroninis šlamštas – tai botas, galintis vienu metu paskleisti didžiulį kiekį nevertingos informacijos ar reklaminio turinio žinučių įvairiems asmenims. Šie robotai skelbia „šiukšlių“ formato

⁵ <https://www.imperva.com/resources/resource-library/reports/2020-Bad-Bot-Report/>

turinį forumuose arba interneto dienoraščių komentaruose su nuorodomis į jų pašto svetainę. Paspaudus šią nuorodą, asmuo net pats to nežinodamas, tampa boto auka, kuriai nuolatos bus siunčiama minima informacija. Pastebima, jog pastaraisiais metais, vadinamų interneto „šiukšlių“ kiekis sumažėjo dėl paieškos sistemų optimizavimo, dėl kurių ši taktika tapo nepelninga.

Melagingų naujienų platintojai – pagrindiniai ir dažniausiai botai, su kuriais susiduria šiuolaikiniai socialinių tinklų vartotojai. Profesionalūs „melo skleidimo karaliai“, leidžiantys sukurti įspūdingas klastotes ar realybės neatitinkančius faktus, kuriais vartotojai dažnai patiki. Šio boto poveikis gali atliepti beveik viso pasaulio gyventojams, kadangi melaginga informacija yra paleidžiama ypač greitai, efektyviai ir plačiai.

Tai populiariausi botai, pagal pradžioje minėtą klasifikavimo schemą, galintys ne tik palengvinti lig šiol žmogaus rankomis atliktus darbus ir suteikti pagalbą, bet ir nelegaliais veiksmais, vartotojui sukelti nemenką saugumo stokos riziką. Jei anksčiau tokio pobūdžio darbai neapčiuopiami ir jų paplitimo iki visuomenės trukmė buvo ilgesnė, tai šiuo metu šis procesas trunka vos keletą sekundžių – vienu paspaudimu yra pasiekiami šimtai tūkstančių viso pasaulio gyventojų⁶ (žr. 3 pav.).

3 pav. Melagingų naujienų platinimas, pasitelkiant botus (parengta autorės pagal Gursun et al, 2019)

Naujienų pasaulis mus įtraukia į savotišką sūkurį: mes ne tik patys esame linkę sutikti naujienas kiekviename savo žingsnyje, tačiau ir patys jas platiname ir į jas reaguojame. Visgi, mus supa ne tik teisi ir šviežia informacija – dažnokai mus klaidina melagenos, pasiglemždamos mūsų dėmesį iškalbingomis antraštėmis (Pogorelis, 2019). Didžiausia klaida įvyksta tuomet, kai mes išvydę

⁶ https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/2675133.2675208?casa_token=5RHQqVwOLnMAAAAA:Rt7GpWACCzy-Rn5Lue4PJWy89ypU_qZUaOEDmym_RoktnIC1d4RLfJN-z-mzsPxCOz929KGhyiLwZw

šiā melagingą naujieną, ja pasidaliname su savo aplinka, leisdami jai ir toliau neregėtu greičiu plisti interneto platybėse (Gursun et al., 2018).

1.2.3. Botų tikslai

Vadinami blogieji botai – tai didžiausia, internetą apėmusi pandemija (Rains, 2020). Jų pagarsėjęs gebėjimas įtikinamai imituoti žmonių tarpusavio sąveiką padeda išlikti nepastebėtiems, o šių automatizuotų botų grėsmės yra daugelio įmonių ir saugumo specialistų rūpesčių sąrašo pirmose vietose. Blogieji botai klestėjo per visą pasaulinę pandemiją, taikydami naujas rinkas ir slėpdami pasauliniame interneto srauto antplūdyje (Ahmed et al, 2020).

Taip pat toliau platinamos įvairios sąmokslų teorijos, kurios skleidžia melą, kad COVID-19 virusas yra biologinis ir ideologinis JAV ginklas, atgabentas į Kiniją. Tai elitistų ir globalistų, tokių kaip Bilas Gatesas, pretekstas masinei žmonių vakcinacijai, o pandemijos paskirtis – skleisti paniką tam, kad žmonės skiepytųsi. Per skiepus jie būtų skaitmenizuojami diegiant mikroschemas. Skleidžiamos viena kitai prieštaraujančios konspiracijos teorijos. Vienos jų teigia, kad COVID-19 virusu yra maskuojamas tikrasis tikslas – 5G ryšio diegimas. Kitos pabrėžia, kad neva viruso užkratas plinta per 5G ryšį. Dar kitos – jog COVID-19 virusas yra prasimanytas ir tėra pretekstas valdžios institucijoms didinti gyventojų suvaržymus.

Dezinformacijos ir klaidinančios informacijos sklaida taip pat siekiama diskredituoti valstybės institucijų veiksmus, stabdant COVID-19 viruso plitimą ir suvaldant krizės pasekmes, kurstomas piliečių priešiškus Lietuvos kariuomenės atžvilgiu, teigiant, kad neva gynybos finansavimas yra neadekvatus.⁷

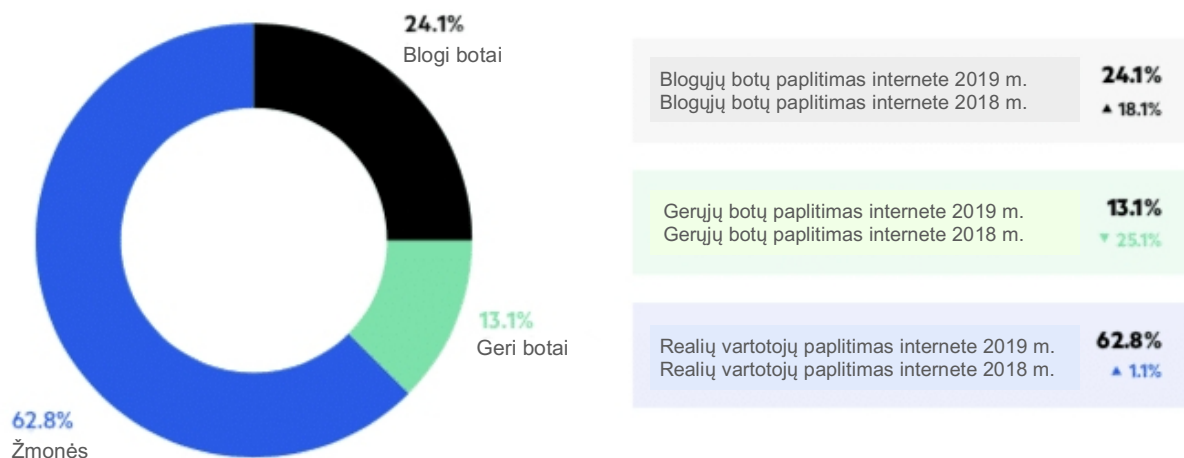
Remiantis moksline literatūra, įrodyta, kad socialiniai tinklai yra vienas iš pagrindinių, įtakingiausių, nefiltruoto turinio paplitimo įrankių (Lazer et al., 2018), leidžiančių dezinformacijos reiškiniu manipuluoti visuomene, dalinantis netikrų naujienų turiniu (Ireton et al., 2018).

1.2.4. Botų skaičiaus augimas

Netikri profiliai yra viena svarbiausių saugumo grėsmių socialiniuose tinkluose (Bakardjieva, 2018).

⁷ <http://www.voruta.lt/nato-ir-lietuvos-gynyba-dezinformacijos-taikiniai/>

Remiantis paskelbta 7-ąją „Imperva’s Threat Research Lab“ metine botų paplitimo ataskaita⁸, 2019 m. blogųjų botų srautas sparčiai išaugo ir sudarė 24,1% viso interneto svetainių srauto. Įvertinus šį reiškinį, paskelbta, jog nurodyti skaičiai yra didžiausi per visą statistikos fiksavimo istoriją (žr. 4 pav.)

4 pav. 2019 m. gerųjų botų, blogųjų botų ir realių vartotojų statistika

Lyginant praėjusius metus, šis skaičius išaugo net 18,1%, kuomet gerųjų botų srautą sudarė – 13,1 proc. (25,1 proc. mažiau nei 2018-aisiais). 62,8 proc. visų interneto svetainių srauto, kaip skelbiama ataskaitoje, sudarė žmonės.

Tai beveik ketvirtadalis viso interneto srauto, kuris daro neigiamą įtaką, ne tik individualiems vartotojams, bet ir verslo atstovams.

1.2.5. Botų atakos COVID-19 akivaizdoje

Nors botų akiratyje dažniausiai atsiranda pramonės šakos, finansinės paslaugos, vyriausybė ir švietimas, nuo pirmosios COVID-19 pandemijos pradžios pastebimai padaugėjo ir skleidžiamos dezinformacijos apie pastarąją patologiją (Schukla, 2020). Botus nukreipus į sveikatos apsaugos priežiūros institucijas, farmacijos bendruomenes ar medicinos tyrimų organizacijas ir vietos valdžios institucijas, suplanuotų išpuolių pagalba, suinteresuotos šalys gali sukelti pasaulinio masto nesusipratimus, ar net sutrikdyti informacijos tiekimo grandinę.

Taigi, galima teigti, jog netikrų naujienų plitimo reiškinys palietė beveik visus mūsų gyvenimo aspektus (Wasserman ir Madrid-Morales, 2019), o didžiausią nerimą pastaraisiais

⁸ <https://www.imperva.com/blog/bad-bot-report-2020-bad-bots-strike-back/>

mėnesiais kelia klaidingo turinio cirkuliacija šiuo koronaviruso ligos protrūkio laikotarpiu (Hou et al., 2020).

2019 metų gruodį, Kinijoje atsiradęs naujasis COVID-19 virusas, šiuo metu yra išplitęs jau ir visame pasaulyje. 2021 m. sausio 3 d. koronaviruso atvejų ataskaitoje, skelbiama, jog šiuo metu pasaulyje – per 84,6 mln. atvejų, daugiau nei 47,7 mln. atsigavimų ir apie 1,84 mln. mirčių (PSO, 2021).

Naujausių mokslinių tyrimų duomenimis, šiuo, visam pasauliui įtemptu laikotarpiu, fiksuojami ne tik augantys susirgimų atvejai, bet ir apie COVID-19 sklindančių melagienų ir gandų skaičiai, o socialinių tinklų vartotojams (auditorijai) atskirti netikras naujienas nuo patvirtintų pranešimų darosi vis sunkiau (Huynh, 2020).

Socialinėje žiniasklaidoje platinama realybės neatitinkančiais faktais paremta informacija išprovokuoja visuomenės narių paniką dėl pandemijos, sukelia daugybę netikslumų. Šiuo metu pasaulyje yra sukurtas klaidinančių, teisybės neatitinkančių duomenų mišinys, kuris visuomenėje, bandančioje suprasti, kas iš tiesų yra COVID-19 pandemija, sėja dar daugiau netikrumo (Roozenbeek et al., 2020).

Nors botų atakos, pandemijos akivaizdoje dar nėra pilnai ištirtos, galima plika akimi matyti pagrindines skleidžiamas sąmokslų teorijas. S. Ferraras (2020), pasinaudojus botų aptikimo metodus atliko socialinių tinklų analizę, kurioje išnagrinėjo 10,140 su COVID-19 susijusių anglų kalbos žinučių. Tarp šių interneto COVID-19 sąmokslų teorijų, populiariausia išliko –5G teorija. Dažniausiai naudojami raktažodžiai – „5Gcoronavirus“ arba raktažodis #5GCoronavirus. Atlikus šią analizę, buvo pastebėta ir tai, jog, netikrų naujienų svetainės yra populiariausi daugumos vartotojų, bendrinami interneto šaltiniai.

R. Kouzis (2020) atliko 673 žinučių analizę, nustatė, kad medicininė dezinformacija ir nepatikrinamas turinys ir yra susiję su COVID-19 protrūkiu. 24,8 proc. žinučių sudarė melagienos, o 17,4 proc. – informacija, kurios turinys nėra patikrinamas.

Koronaviruso pandemiją lydi didžiulė melagingos ir klaidinančios informacijos banga, užsienio subjektų mėginimai daryti įtaką ES vidaus diskusijoms, mėginimai pasinaudoti didžiausiomis žmonių baimėmis ir sparčiai besikeičiantis naujienų ciklas. Klaidinanti informacija apie sveikatos priežiūrą, pavojingos, melagingais teiginiais grindžiamos sąmokslų teorijos ir vartotojų apgaudinėjimas kelia pavojų visuomenės sveikatai.⁹

⁹ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_lt

Būtų galima sutikti su tuo, kad pandemijos sukelta krizė pasaulyje atvėrė ir naujas galimybes dar aktyviau skliti melagienoms, kurios pasižymėjo pražūtingais padariniais: per pirmus tris 2020 m. mėnesius mažiausiai 800 žmonių mirė, o 5 900 buvo paguldyti į ligoninę, kai išgėrė metanolio, patikėję internete pasklidusiomis melagingomis naujienomis, apie tai, jog didelė alkoholio koncentracija gali apsaugoti ar net išgydyti nuo COVID-19 ligos.¹⁰

2020 m. balandžio mėn. Didžiosios Britanijos telekomunikacijų prekybos asociacija „Mobile UK“ pranešė, kad buvo sudegintos 77 mobiliojo ryšio bazinės stotys, nes žmonės buvo įtikinti, jog COVID-19 liga paplito dėl šių stočių skleidžiamo 5G ryšio. Situacija Lietuvos informacinėje aplinkoje taip pat buvo įtempta, nes agresoriai skleidė melagingus pranešimus COVID-19 ligos tematika.¹¹

Atsižvelgus į turimus duomenis, galima teigti, jog socialinė žiniasklaida ne visada yra teigiama jėga. Covid-19 pandemija sukūrė vadinamąją „infodemiją“¹², nes socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje, dezinformacija apie koronaviruso patologiją yra skleidžiama neregėtu greičiu.

1.2.6. Lietuvos kibernetinio saugumo iššūkiai

Kibernetinis incidentas – įvykis ar veika kibernetinėje erdvėje, galinti sukelti arba sukelianti grėsmę arba neigiamą poveikį ryšių ir informacinėmis sistemomis perduodamos ar jose tvarkomos elektroninės informacijos prieinamumui, autentiškumui, vientisumui ir konfidencialumui, galinti trikdyti arba trikdanti ryšių ir informacinių sistemų veikimą, valdymą ir paslaugų jomis teikimą.¹³

Informacinės erdvės apsauga yra ne ką mažiau svarbus nei šalies teritorinė gynyba. Valstybės imasi veiksmų, kovodamos su šalies kibernetinio pasaulio neramumais – priešiška propaganda, dezinformacija ir melagingomis naujienomis ir siekdamas apsaugoti prieigą prie nepriklausomos, įvairios ir faktais grįstos informacijos, detalai seka ir stebi diskusijas viešose erdvėse.

Nuo 2020 m. vasario 1 d. iki birželio mėn. su Lietuva susijusioje informacinėje aplinkoje Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas (LK SDK) nustatė apie 1 484 informacinių incidentų, susijusių su informacija apie COVID-19 ligą. Lyginant su ankstesnių metų to paties laikotarpio duomenimis, galime pastebėti informacijos srauto pakilimo tendenciją, kuri net tris kartus viršija įprastus informacijos srauto rodiklius.

Statistika rodo, kad Lietuvoje informacinių grėsmių ir priešiškos propagandos skaičiai kiekvienais metais auga – 2020 m. jų nustatyta 18 proc. (3412 atvejų) daugiau nei 2019 m. (2 890

¹⁰ <https://www.bbc.com/news/technology-52086284>

¹¹ https://www.nksc.lt/doc/nacionalinio_kibernetinio_saugumo_bukles_ataskaita_2020.pdf

¹² WHO. Novel Coronavirus (2019-nCoV); Situation Report-13; World Health Organization: Geneva, Switzerland, 2020; Available online: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf> (accessed on 25 September 2020).

¹³ https://www.mii.lt/files/doc/lt/skelbimai/ks_apzvalga_8.pdf

atvejų), o lyginant 2019 m. su 2018 m. – 15 proc. daugiau (2 456 atvejų). Šalyje taip pat pastebimai išaugęs ir registruotų kibernetinių incidentų skaičius, kuris per metus padidėjo 25 proc., nuo 3241 kibernetinių incidentų 2019 m. iki 4330 incidentų 2020 m.¹⁴

¹⁴ https://www.nksc.lt/doc/nacionalinio_kibernetinio_saugumo_bukles_ataskaita_2020.pdf

2. MELAGINGŲ NAUJIENŲ SOCIALINIUOSE TINKLUOSE PLITIMO TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodai

Literatūros analizės metu išsiaiškinta, jog pasitelkus melagingas naujienas, gali būti ne tik suklaidinta visuomenė, bet ir sukelta įvairių sunkių padarinių – nuo ekonominių nuostolių, žmonių mirčių iki demokratinių valstybių puoselėjamų vertybių sunaikinimo. Pasak D. Tambinio (2019), melagingos naujienos klaidina visuomenę, veikia jų nuostatas, politinius, ekonominius, gyvenimo būdo pasirinkimus, kelia grėsmę asmens sveikatai ar organizacijų reputacijai, tad norint išvengti nepageidaujamo melagingų naujienų poveikio, visą, socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose randamą informaciją reikia vertinti racionaliai ir kritiškai. Tačiau tyrimų, kurie padėtų įvertinti Lietuvos piliečių pasirengimą atpažinti socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose plintančias melagingas naujienas, trūksta. Norėdama į temos aktualumą pažvelgti iš praktinės pusės, yra atlikti kiekybinis ir kokybinis tyrimai. Šie tyrimai pasirinkti neatsitiktinai, nes, anot K. Kardelio (2003), kuris savo knygoje rėmėsi J. Mason įžvalgomis, kiekybiniais metodais yra siekiama pažvelgti į plotį, o kokybiniais metodais – į gylį.

- Anketinė socialinių tinklų vartotojų apklausa (kiekybinis tyrimas).
- Pusiaus struktūruotas interviu (kokybinis tyrimas).

Pirmąją tyrimo dalį sudaro greitas ir patogus tyrimo duomenų rinkimo būdas – anketinė socialinių tinklų vartotojų apklausa. Ji padeda išsiaiškinti, tiriamos grupės supratimą, mintis, jausmus, potyrius ir priimamus sprendimus.

Antroji tyrimo dalis – ekspertiniai interviu su skirtingų specialybių atstovais, kurie padeda išsiaiškinti, pastaruoju metu socialiniuose tinkluose ir interneto portaluose, aktyviai paplitusias melagingas naujienas, efektyviausius melagingų naujienų identifikavimo būdus, interneto kanalus, kurie yra rekomenduojami ir nerekomenduojami sekti, pateikiamų naujienų atžvilgiu.

Baigiamojo darbo tyrimo ribotumai – šiame darbe dar nėra ištirta automatizuotų programų ir botų sklaidos, pastarojo naujienų generavimo principų ir veikimo. Tai numatoma tolesniuose darbuose. Ateities tyrimuose taip pat būtų siekiama išsiaiškinti visuomenės gebėjimus atpažinti melagingas naujienas, neapsiribojant tik tam tikru socialiniu tinklu.

2.2. Anketinė socialinių tinklų vartotojų apklausa

Pasirinktas tyrimo metodas leido pažvelgti į plotį, kadangi jis yra struktūruotas ir suplanuotas, nes tyrimo metodai ir duomenų matavimo priemonės yra sukonstruojamos dar prieš tyrimą. Toks tyrimo metodas padeda tyrinėjant populiacijas arba grupes, kurios atstovauja populiaciją, jų elgesį ir kitus fenomenus, kuriuos galima stebėti natūralioje aplinkoje. Kadangi toks tyrimo metodas yra orientuotas į matavimus ir išvadas, jis yra objektyvesnis ir tikslesnis (Kardelis, 2002).

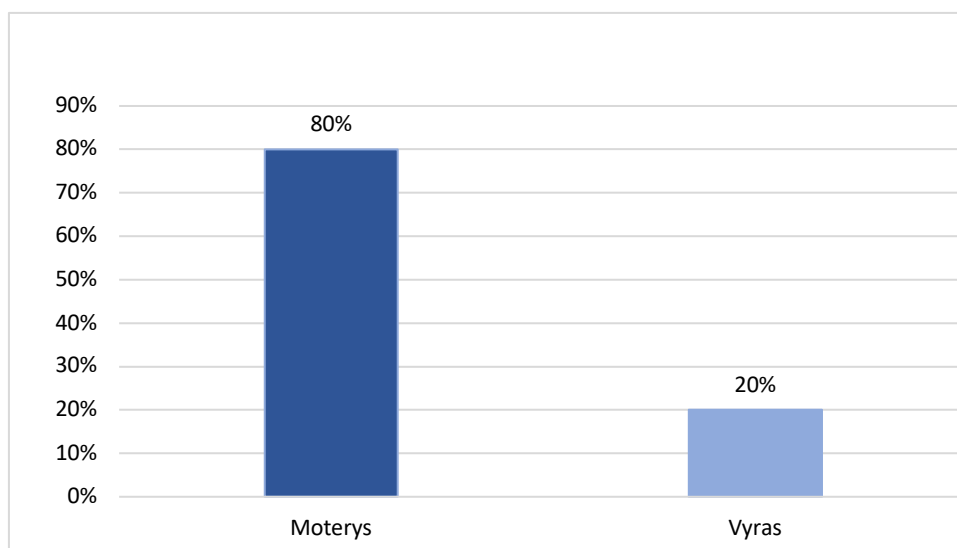
Tyrimo imtis ir atrankos būdas – tyrimui atlikti buvo pasirinkta netikimybinė kiekybinio tyrimo imties atranka. Tipas – patogioji. Pasirinktas būdas apima tuos generalinės aibės vienetus, kurie yra lengvai prieinami (Rupšienė, 2007).

Tyrimo organizavimas – tyrimo apklausa yra sukurta ir skelbiama ManoApklausa.lt tinklalapyje, platinama atsižvelgus į teorinėje dalyje, socialinių tinklų platformose, kuriose yra aktyviausiai sklinda melagingos naujienos. Anketa sudaryta iš 30 uždarų klausimų ir 4 atvirų klausimų. Siekiant išsiaiškinti socialinių tinklų vartotojų nuomonę ir taip susidaryti kuo tikslesnį bendrą vaizdą, anketą sudarė sociodemografiniai klausimai (lytis, amžius, gyvenamoji vieta, išsilavinimas), klausimai apie socialinių tinklų naudojimo dažnį ir aktyvumą juose (3 uždari klausimai), klausimai apie botų sąvokos supratimą ir sąsajas su melagingomis naujienomis (2 uždari ir 1 atviras klausimai), klausimai apie melagingų naujienų socialiniuose tinkluose pastebimumo / atpažinimo dažnį ir jų tematiką (4 uždari ir 1 atviras klausimai), klausimai apie melagingų naujienų identifikavimo svarbą ir būdus (8 uždari klausimai), klausimai apie melagingų naujienų skleidimo tikslus (2 uždari ir 1 atviras klausimas), klausimai apie realias patirtis akistatoje su melagingomis naujienomis (5 uždari klausimai ir 1 atviras klausimas) ir klausimai apie patikimus ir mažiausiai patikimus kanalus (6 uždari klausimai).

Kadangi, apklausa yra anonimiška, apklausos dalyviams yra suteikta galimybė savo nuomonę atskleisti jaučiantis nevaržomai ir laisvai, kad leidžia gauti dar tikslesnius atsakymus. Vidutinė apklausos trukmė iki 7 min. Gauti apklausos duomenys yra pateikti apibendrinti *Excel Pivot* sugrupuotų verčių lentelėse ir *Excel* procentine išraiška. Naudota patogioji imties atranka.

2.2.1. Anketinės socialinių tinklų vartotojų apklausos tyrimo rezultatai

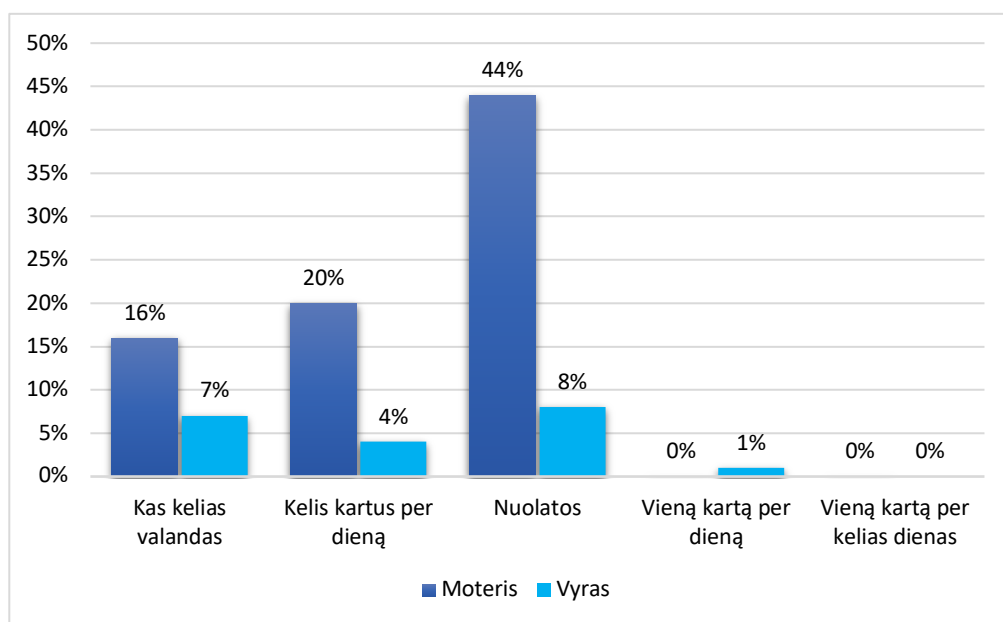
Tyrimo dalyvavo 209 respondentai. Apklausoje dalyvavusių respondentų pasiskirstymas pagal demografinius rodiklius yra pateikiamas 5 paveikslėlyje.

5 pav. Demografiniai rodikliai

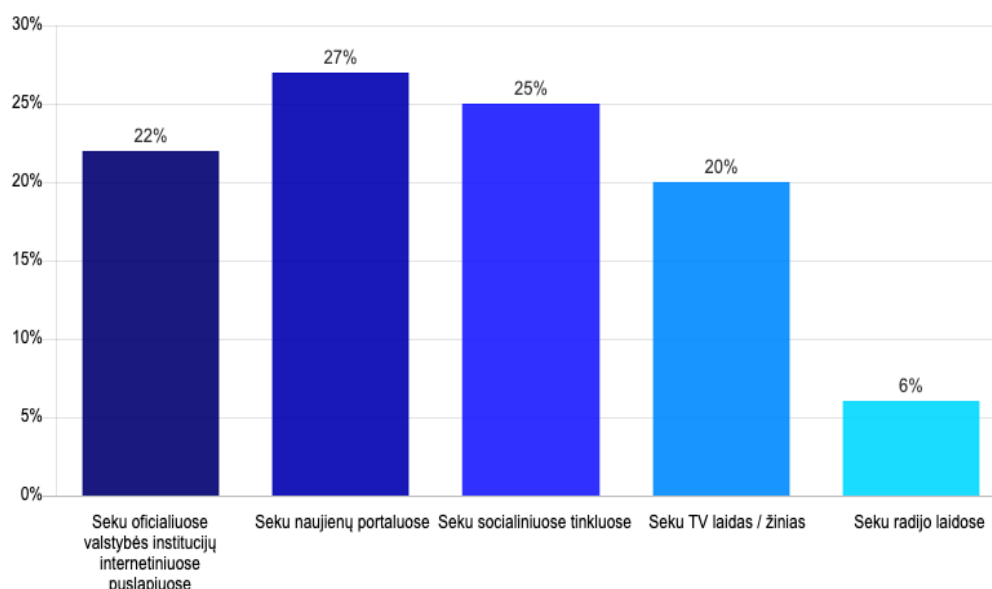
Pagal 5 paveikslėlyje pateiktus duomenis galime matyti, jog apklausoje aktyviau dalyvauja moterys (80 proc.), vyrai kiek mažiau (20 proc.). Atsižvelgiant į tai, galime daryti išvadą, jog šiuo metu, socialiniais tinklais aktyviau naudojasi moterys.

Anketos pagalba buvo siekiama sužinoti kaip dažnai vartotojai naudojami socialiniais tinklais. Kaip matyti 6 paveikslėlyje, moterys socialiniais tinklais naudojasi nuolatos (44 proc.) arba kelis kartus per dieną (20 proc.). Vyrai, jog socialiniais tinklais naudojasi nuolatos atsakė 8 proc., kas kelias valandas – 7 proc.

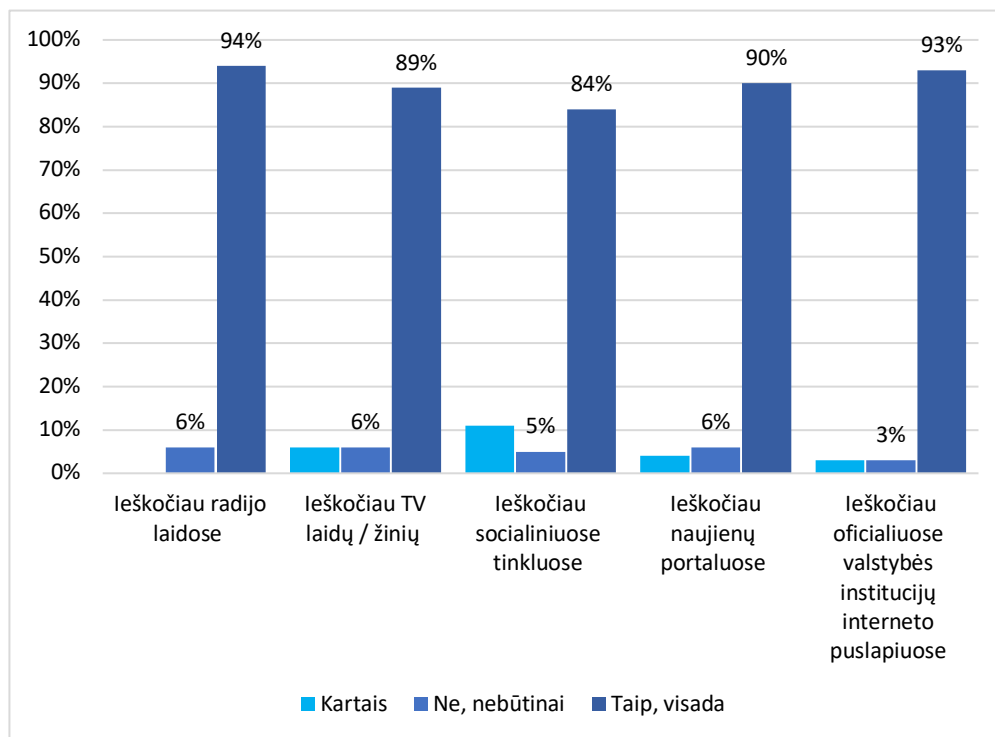
6 pav. Vartotojų socialinių tinklų naudojimo dažnis

Svarbu išsiaiškinti ir kanalus, kuriuose respondentai seka naujienas. Didžioji dalis respondentų rinkosi atsakymą, jog naujienas seka naujienų portaluose (27 proc.), socialiniuose tinkluose (25 proc.) ir 22 proc. teigė naujienas sekantys oficialiuose valstybės institucijų interneto puslapiuose (žr. 7 pav.).

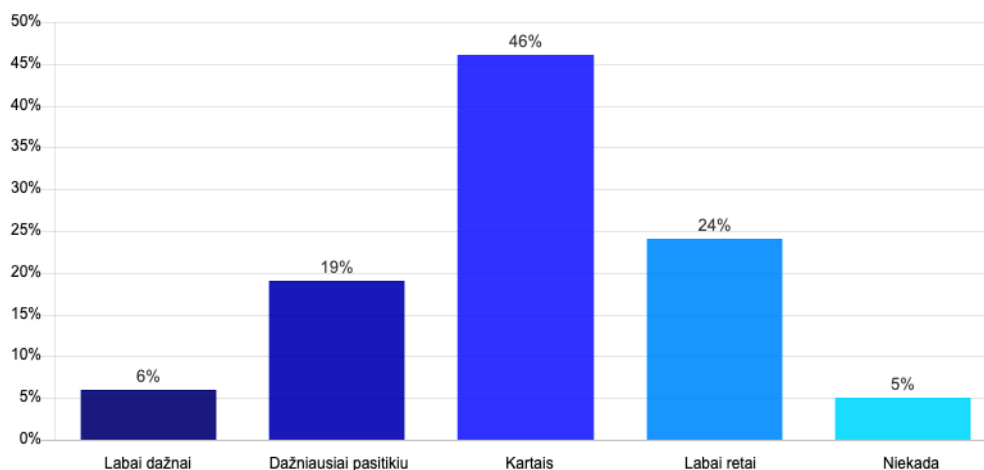
7 pav. Respondentų sekami kanalai

Taip pat, anketos pagalba buvo norima išsiaiškinti ir nustatyti vieną iš esminių darbo klausimų – ar socialinių tinklų vartotojams yra svarbu skaitomų naujienų, pranešimų ir žinių patikimumas ir realių faktų atitikimas. Atsakymai į pastarąjį klausimą koreliuoja su klausimu, kur pirmiausia ieškotumėte naujausios informacijos nutikus netikėtai nelaimei, apklausos rezultatai rodo, jog skaitomų naujienų, pranešimų ir žinių patikimumas ir realių faktų atitikimas respondentams yra visada svarbus. 94 proc. atsakiusiųjų teigė, kad nutikus netikėtai nelaimei informacijos ieškotų radijo laidose ir oficialiuose valstybės institucijų interneto puslapiuose (93 proc.), kiek mažiau – socialiniuose tinkluose (84 proc.). Respondentų pasiskirstymas pagal informacijos nutikus netikėtai nelaimei paieškos kanalus pateiktas 8 paveikslėlyje.

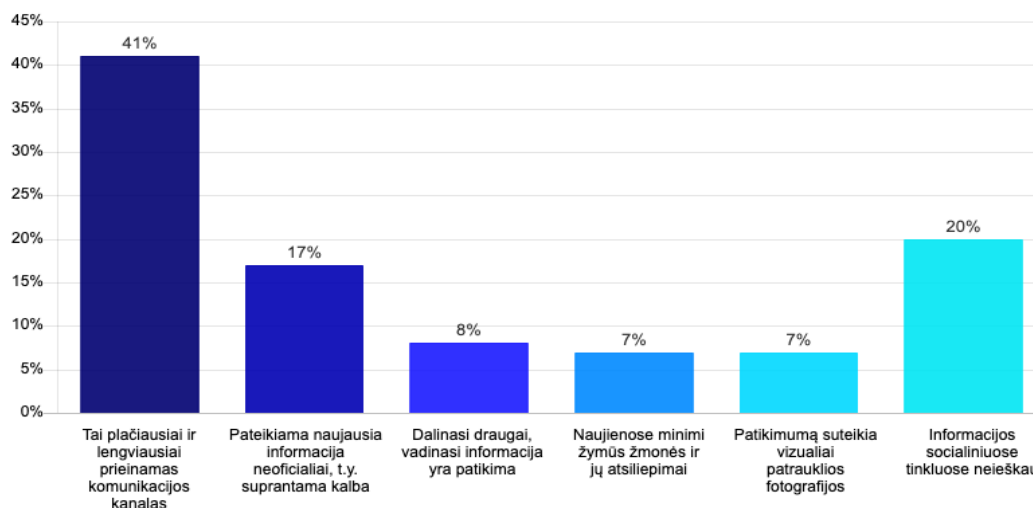
8 pav. Informacijos paieškos kanalai nutikus nelaimei

Svarbu išsiaiškinti ar dažnai respondentai tiki ir pasitiki informacija skelbiama ne oficialiuose vyriausybės puslapiuose, o socialiniuose tinkluose. Didžioji dalis atsakiusiųjų teigė, kad kartais (46 proc.), 24 proc., jog labai retai ir 19 proc., pažymėjo, kad dažniausiai pasitiki (19 proc.). Atsakymų pasiskirstymas pateikiamas 9 paveikslėlyje.

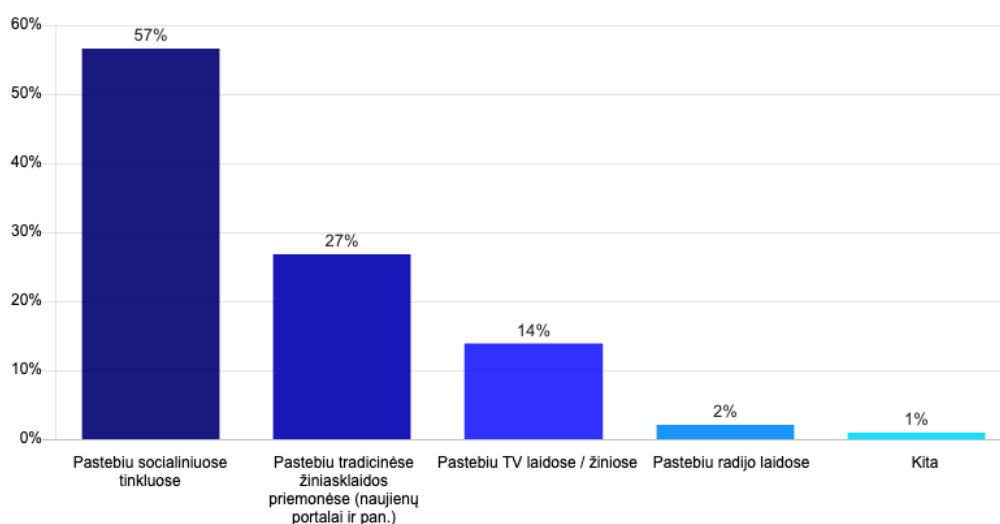
9 pav. Naujienų pasitikėjimo dažnis

Į klausimą, kas respondentus skatina informacijos ieškoti ne oficialiuose valstybės institucijų interneto puslapiuose, o socialiniuose tinkluose, absoliuti dauguma respondentų atsakė, nes tai yra plačiausiai ir lengviausiai prieinamas komunikacijos kanalas (41 proc.), 17 proc., pažymėjo, kad socialiniuose tinkluose pateikiama naujausia informacija neoficialiai, t.y. suprantama kalba, kiek mažiau, 8 proc. – teigė, jog jei dalinasi draugai, vadinasi informacija yra patikima. 20 proc. respondentų žymėjo, informacijos socialiniuose tinkluose neieškantys. Respondentų pasiskirstymas pateiktas 10 paveikslėlyje.

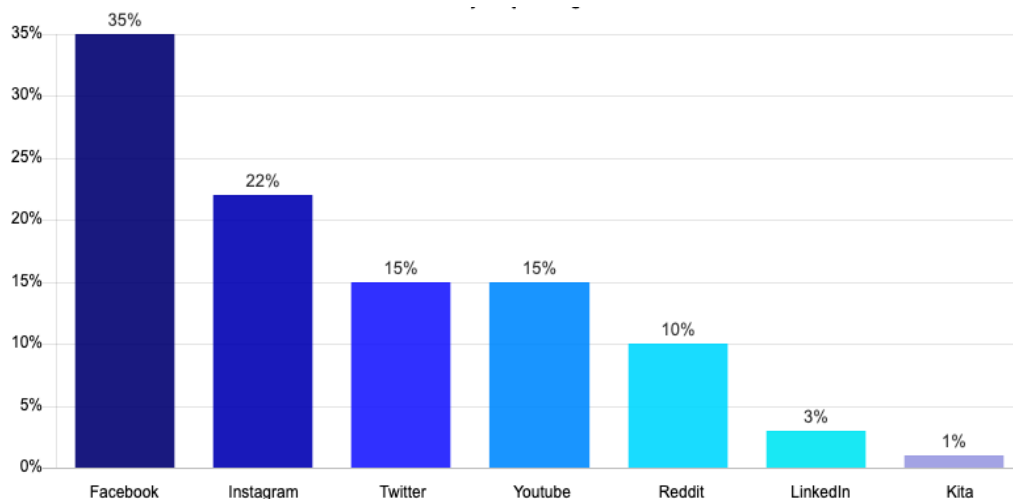
10 pav. Pasirinkimo sekti naujienas socialiniuose tinkluose aspektai (parengta autorės)

Anot apklausoje dalyvavusių informantų didžiausias kiekis melagingo turinio pastebimas šiuose kanaluose – 57 proc. respondentų teigė didžiausią kiekį melagingo turinio pastebintys socialiniuose tinkluose, 27 proc. – tradicinėse žiniasklaidos priemonėse (naujienų portalai ir pan.), 14 proc. atsakiusių rinkosi atsakymą, jog pastebi TV laidose / žiniuose (žr. 11 pav.).

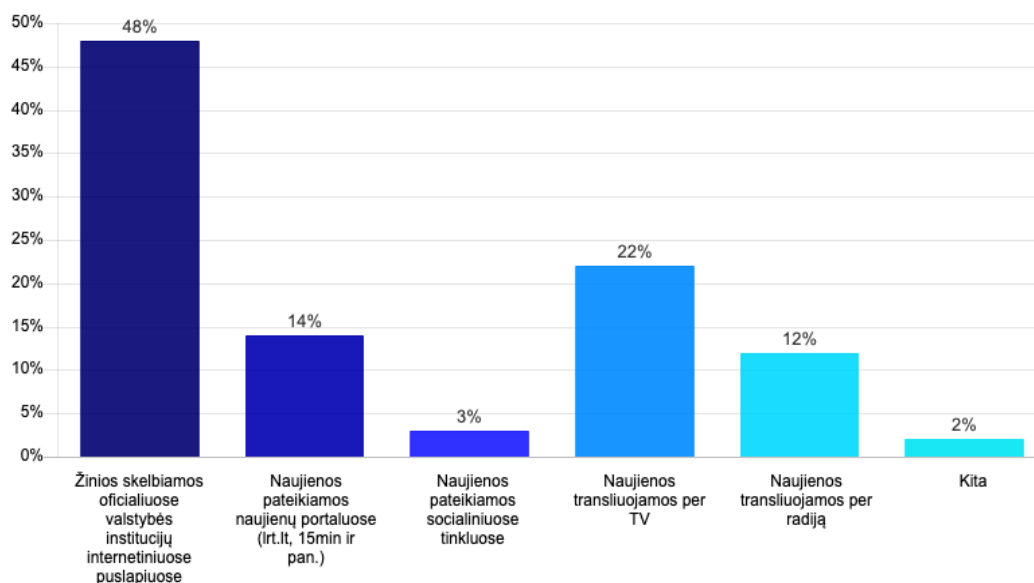
11 pav. Melagingo turinio pastebimumas (parengta autorės)

Pateikus klausimą, kurios iš išvardintų interneto platformų, respondentams atrodo mažiausiai patikimos, skleidžiamų naujienų atžvilgiu, 35 proc. teigė, kad „Facebook“, 22 proc. – „Instagram“, respondentų, pasirinkusių „Twitter“ ir „Youtube“ atsakymai pasiskirstė po lygiai – 15 proc. Respondentų pasiskirstymas pateiktas 12 paveiksle.

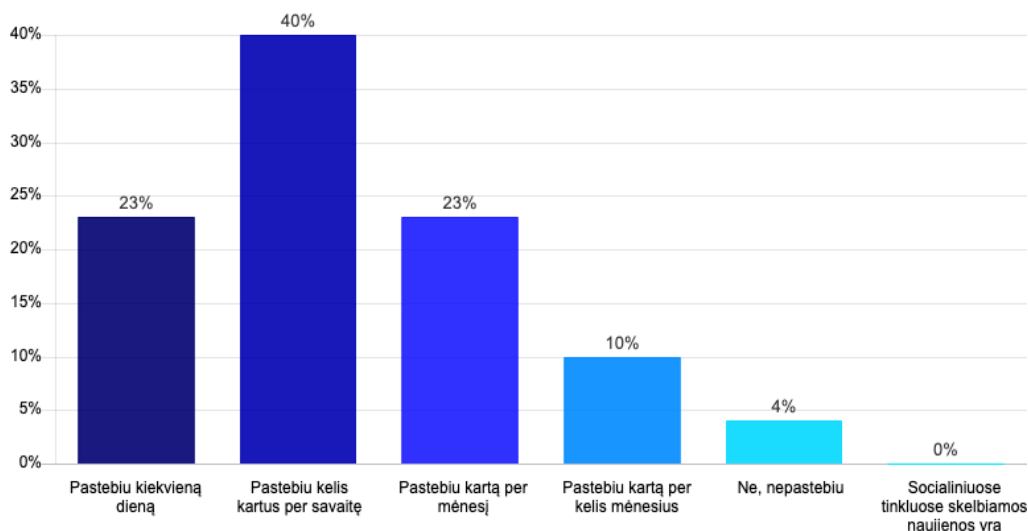
12 pav. Mažiausiai patikimi kanalai (parengta autorės)

Atliekant tyrimą svarbu išsiaiškinti ir tai, kurios naujienos respondentams atrodo patikimiausios. Anketą pildę asmenys teigė, jog tai žinios, kurios skelbiamos oficialiuose valstybės institucijų interneto puslapiuose (48 proc.), 22 proc. – jog tai naujienos, kurios pateikiamos naujienų portaluose (lrt.lt, 15min ir pan.). Respondentų pasiskirstymas pateiktas 13 paveiksle.

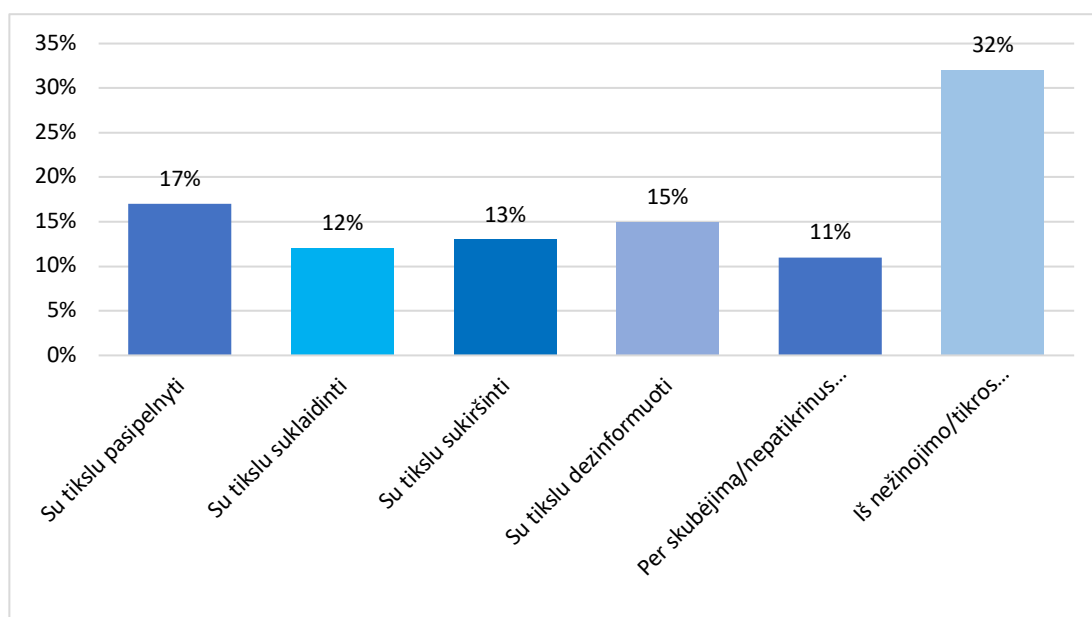
13 pav. Kanalai skleidžiantys patikimiausią informaciją (parengta autorės)

Vienas esminių šio darbo tyrimo klausimų – kaip dažnai socialiniuose tinkluose pastebite / atpažįstate melagingas naujienas. Į šį klausimą respondentai savo nuomonę išreiškė, teigdami, jog šias pastebi net kelis kartus per savaitę (40 proc.), per pus mažiau, 23 proc., jog pastebi kiekvieną dieną. Tik 4 proc. atsakiusių teigė, kad melagingų naujienų socialiniuose tinkluose nepastebi (žr. 14 pav.).

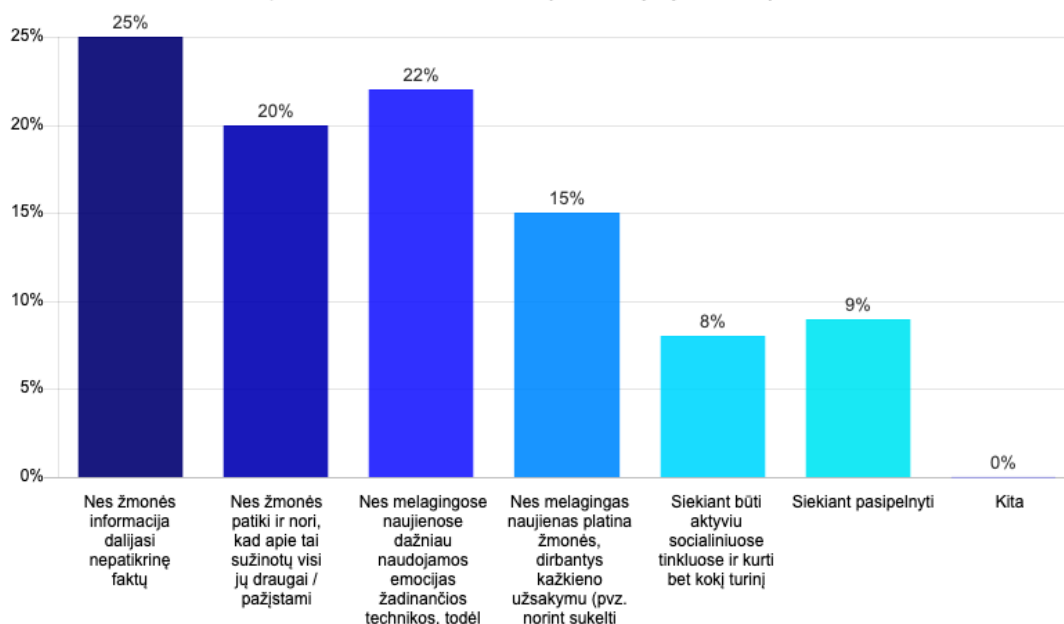
14 pav. Melagingų naujienų pastebimumas

Respondentai, į klausimą koku tikslu yra kuriamos melagingos naujienos, atsakė, jog iš nežinojimo/tikros informacijos trūkumo (32 proc.), kone per pus mažiau – 17 proc., jog su tikslu pasipelnyti, 15 proc. respondent teigė, su tikslu dezinformuoti (žr. 15 pav.).

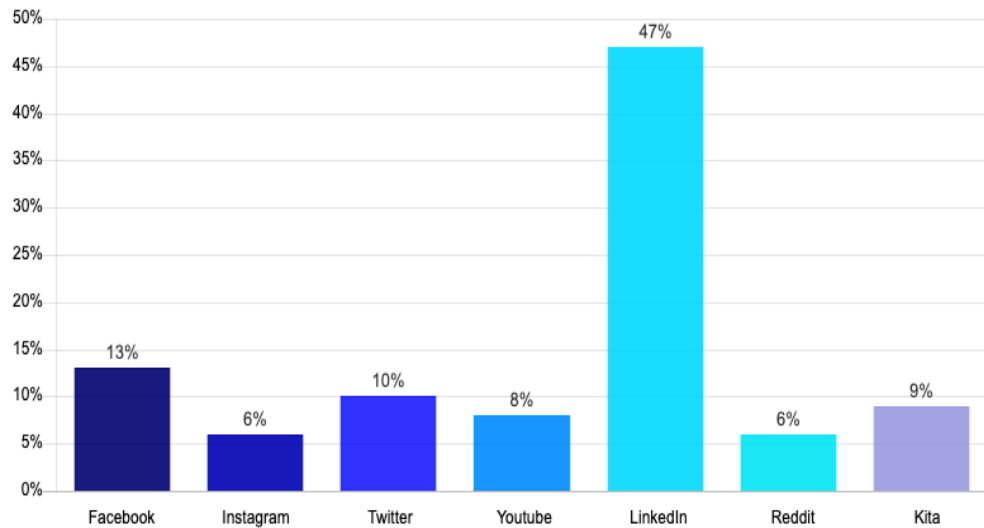
15 pav. Melagingų naujienų tikslai

Ne ką mažiau svarbu išsiaiškinti ir tai, kodėl žmonės dalinasi melagingomis naujienomis. 25 proc. respondentų teigė – nes žmonės informacija dalijasi nepatikrinę faktų, kiek mažiau (22 proc.) pripažino – nes melagingose naujienose dažniau naudojamos emocijas žadinančios technikos, todėl tai labiau sudomina skaitytoją, o 20 proc. respondentų rinkosi atsakymą – nes žmonės patiki ir nori, kad apie tai sužinotų visi jų draugai / pažįstami (žr. 16 pav.).

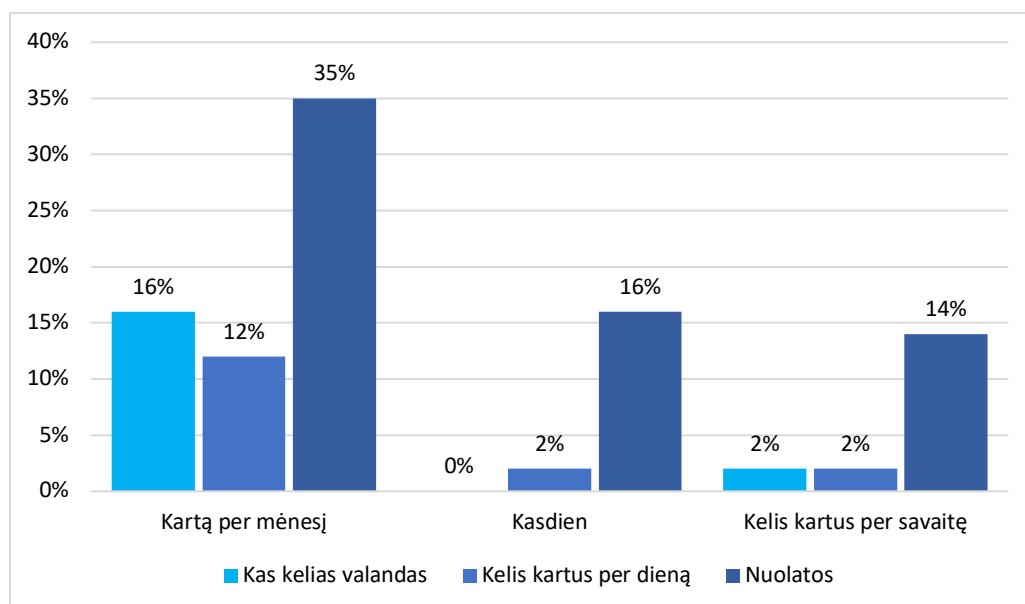
16 pav. Melagingų naujienų dalijimosi aspektai

Sekantis aspektas, kurį svarbu išsiaiškinti yra tai, kuriuos socialinius tinklus respondentai laiko teikiančiais patikimiausią informaciją. Atsakymą, jog tai „LinkedIn“, pasirinko kone pusė anketos dalyvių. Tuomet iš visų socialinių tinklų, respondentai teigė, kad tai „Facebook“ (13 proc.), tačiau 9 proc. pasirinkusių atsakymą „Kita“, nurodė, jog nei vienas iš pateiktų socialinių tinklų nėra pripažįstamas kaip teikiantis patikimiausią informaciją (žr. 17 pav.).

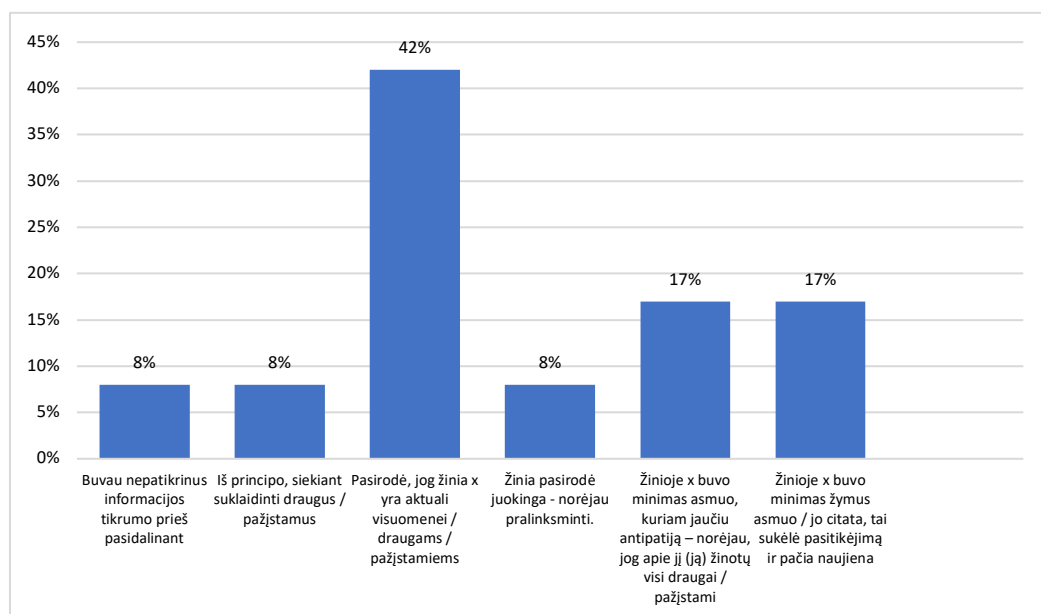
17 pav. Patikimiausių informaciją teikiantys socialiniai tinklai

Atliekant anketinės socialinių tinklų vartotojų apklausos tyrimą, svarbu buvo sužinoti realias vartotojų patirtis. Atsižvelgdama į tai, visų pirma, buvo siekta sužinoti kaip dažnai respondentai socialiniuose tinkluose dalinasi naujienomis. Atsakymus, kaip dažnai naudojatės socialiniais tinklais, koreliuoja su atsakymu, kaip dažnai naujienomis respondentai dalinasi socialiniuose tinkluose, atsakymai pasiskirstė tokia tvarka – respondentai, atsakę, jog socialiniais tinklais naudojasi nuolatos (53 proc.), teigė, jog socialiniuose tinkluose naujienomis dalinasi kartą per mėnesį (35 proc.), arba net kasdien (16 proc.), kiek mažiau, teigė, jog kelis kartus per savaitę (14 proc.). Respondentų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 18 paveiksle.

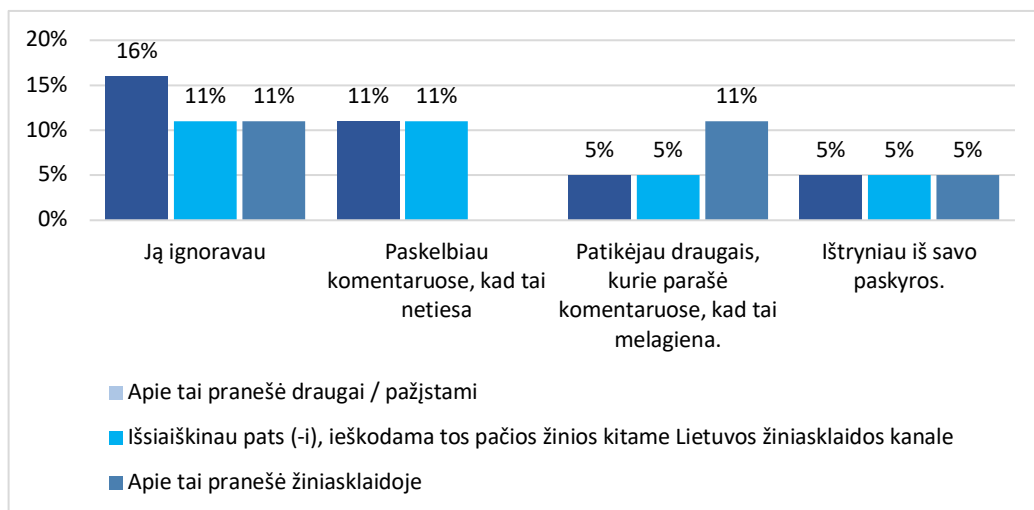
18 pav. Naujienų dalinimosi socialiniuose tinkluose dažnis

Respondentų, kurie teigė, jog teko pasidalinti melagingomis naujienomis atsakymus susiejus su atsakymais kodėl pasidalinote, dauguma jų (45 proc.) teigė esą pasirodė, jog žinia yra aktuali visuomenei / draugams / pažįstamiems, 17 proc. prisipažino, kad žinioje buvo minimas asmuo, kuriam jaučiu antipatiją ir norėjo, jog apie jį (ją) žinotų visi draugai / pažįstami. Tiek pat respondentų (17 proc.) manė, kad pateiktoje žinioje buvo minimas žymus asmuo / jo citata ir tai sukėlė pasitikėjimą pačia naujiena. Šio tyrimo rezultatai pavaizduoti toliau esančiame 19 paveiksle.

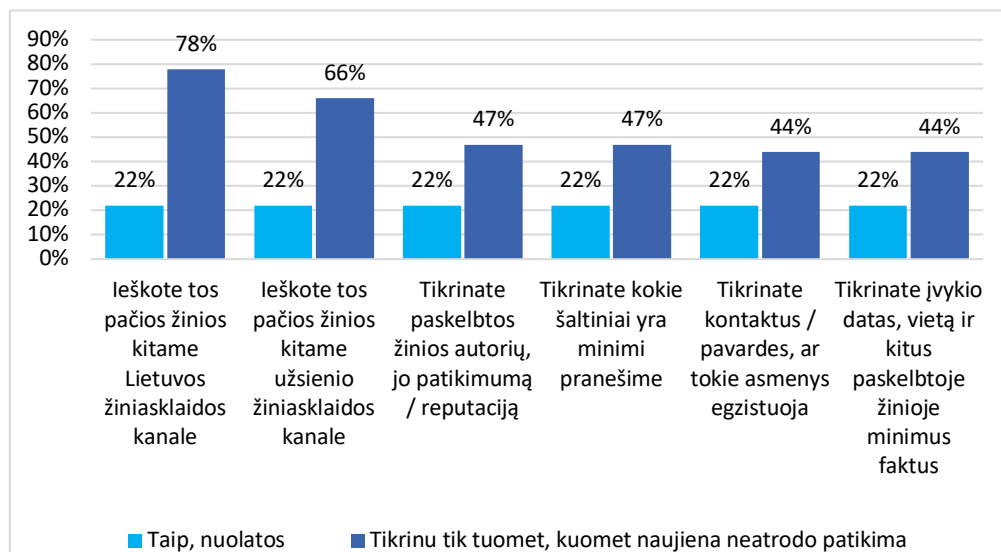
19 pav. Melagingų naujienų dalinimosi aspektai

Kaip matome 20 paveiksle, respondentus, kuriems apie tai, kad šie pasidalino melagingomis naujienomis socialiniuose tinkluose pranešė draugai (32 proc.), tačiau didžioji dalis jų (16 proc.) ir toliau melagieną ignoravo, 11 proc. – paskelbė komentaruose, kad tai netiesa. 32 proc. respondentų apie pasidalintą melagieną išsiaiškino pats (-i), ieškodama tos pačios žinios kitame Lietuvos žiniasklaidos kanale, 11 proc. jų, taip pat paskelbė komentaruose, kad tai netiesa.

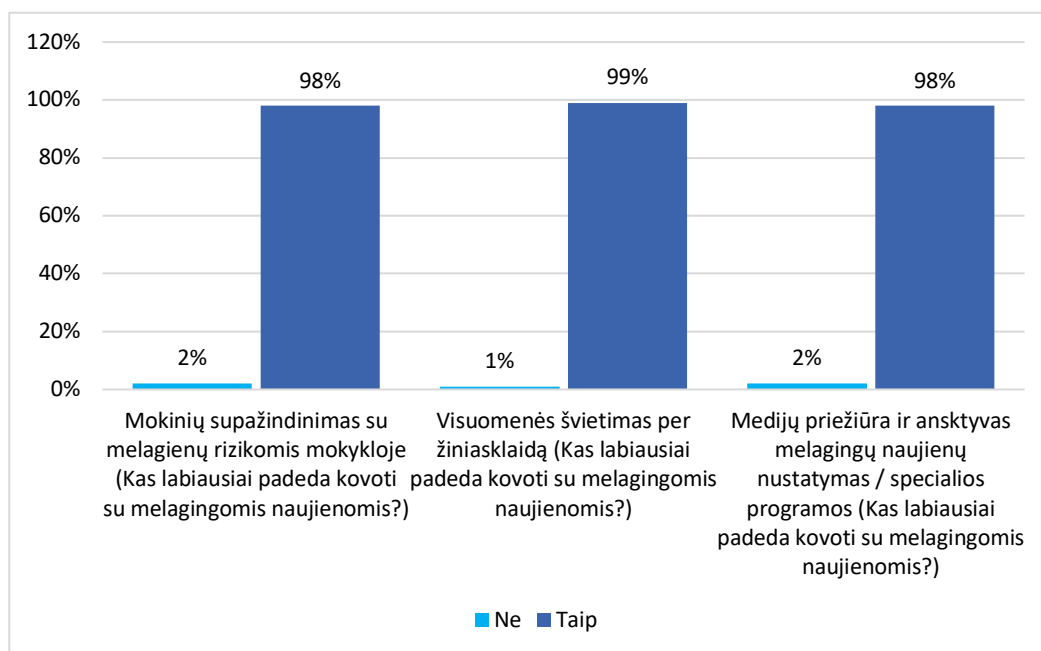
20 pav. Melagingų naujienų identifikavimo aspektai

Atsakymai ar respondentai tikrina dominančių naujienų, jų šaltinių ir autoriaus patikimumą koreliuoja su atsakymais kaip tikrina jų patikimumą, atsakymai pasiskirstė taip: asmenys, kurie naujienos patikimumą tikrina tik tuomet, kuomet ši neatrodo patikima – ieško tos pačios žinios kitame Lietuvos žiniasklaidos kanale (78 proc.), ieško tos pačios žinios kitame užsienio žiniasklaidos kanale (66 proc.), tikrina paskelbtos žinios autorių, jo patikimumą / reputaciją (47 proc.), tiek pat respondentų teigė, tikrinantys kokie šaltiniai yra minimi pranešime (47 proc.), 44 proc. žymėjo tikrinantys kontaktus / pavardes, ar naujienoje minimi asmenys egzistuoja, tiek pat respondentų (44 proc.) – tikrina įvykio datas, vietą ir kitus paskelbtoje žinioje minimus faktus (žr. 21 pav.).

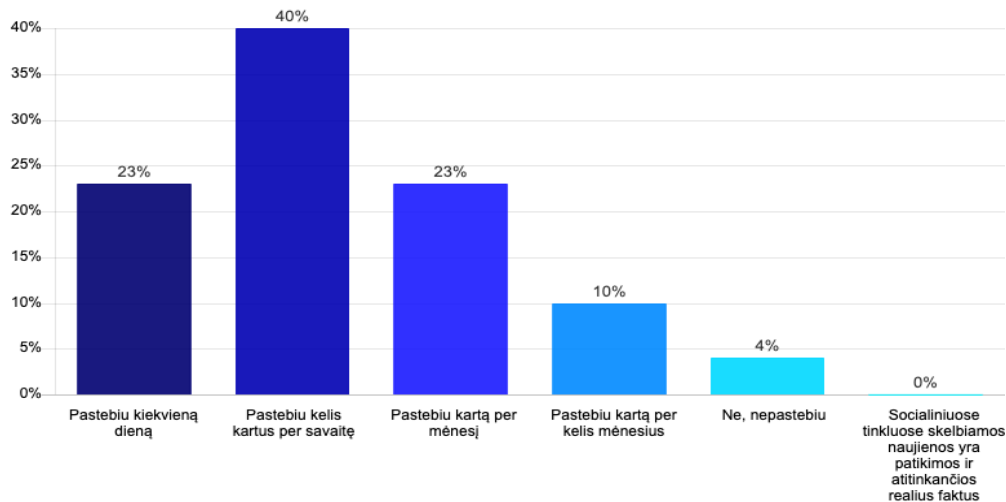
21 pav. Informacijos tikrinimo metodai

Respondentams pateikus klausimą ar jie pritaria, jog su melagingomis naujienomis reikia kovoti, atsakiusieji taip, teigė, jog tam geriausias būdas – visuomenės švietimas per žiniasklaidą (99 proc.), mokinių supažindinimas su melagingų naujienų rizikomis mokykloje (98 proc.) bei medijų priežiūra ir ankstyvas melagingų naujienų nustatymas / specialios programos (98 proc.). Atsakymų pasiskirstymas pateikiamas 22 paveiksle.

22 pav. Kovos su melagingomis naujienomis būdai

Respondentų buvo prašoma pateikti savo nuomonę, kaip dažnai socialiniuose tinkluose pastebi / atpažįsta melagingas naujienas. Net 40 proc. atsakė, jog pastebi kelis kartus per savaitę, 23 proc. – pastebi kiekvieną dieną ir tiek pat, 23 proc., teigė pastebintys kartą per mėnesį. Atsakymai pateikiami 23 paveiksle.

23 pav. Melagingų naujienų pastebimumo dažnis

Teorinėje darbo dalyje buvo užsiminta, jog pastaruoju metu, socialiniuose tinkluose itin gausu melagienų susijusių su koronaviruso pandemija. Siekiant šį aspektą apžvelgti plačiau, respondentams buvo pateiktas klausimas kurie melagingi faktai apie koronavirusą įsiminė labiausiai. Dauguma gautų atsakymų kartojo. Persidengiančios temos – COVID-19 virusas realiai neegzistuoja, liga išgalvota dėl tam tikrų suinteresuotų grupių tikslų siekiant iš to pasipelnyti; vakcinos suardo DNR; vakcinuojant žmones, šiems yra įleidžiami „čipai“, kurie leidžia sekti juos; vakcinos paskatina į 5G veikimą. Šios apklausos atsakymai pateikti prieduose esančioje lentelėje.

Sekantis svarbus tyrimo etapas, išsiaiškinti respondentų nuomonę apie tai, kokią įtaką visuomenei, daro socialiniuose tinkluose pateikiama melaginga / klaidinga informacija. Į atvirą klausimą atsakė visi anketos dalyviai (100 proc.). Dominuojantis ir besikartojantis atsakymas – klaidina, sukelia nepasitenkinimą; iškreipia suvokimą; kelia sumaištį; įbaugina; suskaldo visuomenę. Šios apklausos atsakymai pateikti prieduose esančioje lentelėje.

Apibendrinant socialinių tinklų vartotojų tyrimo metu gautus duomenis, galima teigti, kad vartotojai pripažįsta, jog būtent socialiniuose tinkluose pastebimas didžiausias melagingo turinio kiekis, o Facebook platforma laikoma mažiausiai patikima, skleidžiamų naujienų atžvilgiu. Nepaisant to, pastarieji asmenys dažnai naudoja socialiniais tinklais, juose seka ir itin aktyviai dalijasi naujienomis su savo draugais ir artimaisiais. Tačiau atliktas empirinis tyrimas parodė, kad net ir supratus ar suradus, jog tam tikra pasidalinta naujiena yra melaginga, šie nesiimtų jokių priemonių ir

ją tiesiog ignoruotų. Apklausos rezultatai atskleidė ir tai, kad socialinių tinklų vartotojams, skaitomų naujienų, pranešimų ir žinių patikimumas ir realių faktų atitikimas yra svarbus. Šie supranta kuriamų melagingų naujienų tikslus, tačiau pastarieji socialiniuose tinkluose rastą naujieną tikrina, tik tuomet, kuomet ši neatrodo patikima. Gauti duomenys leidžia teigti, jog socialinių tinklų vartotojai ne visados melagingomis naujienomis dalijasi vedini pikto paskatų, dalis jų, paliesti emocijų, siekia apsaugoti savo draugus, pažįstamus bei artimuosius, juos informuojant apie galimai gresiantį pavojų ar nelaimę. Dalis asmenų melagingas naujienas į virtualią erdvę paleidžia jausdami tam tikrą nepasitenkinimą, naujienoje minimu žmogumi. Tiek vienu, tiek kitu atveju vartotojams įtaką daro emocijas žadinančios technikos. Atliktame tyrime išryškėjo ir tai, jog nutikus netikėtai nelaimei, vartotojai pirmiausiai naujausios informacijos ieškotų oficialiuose valstybės institucijų interneto puslapiuose bei naujienų portaluose.

2.3. Vartotojų požiūris į melagingas naujienas

Siekiant kuo tiksliau išanalizuoti tema ir patvirtinti arba paneigti išsikeltas hipotezes, vien tik kiekybinio analizės metodo nepakanka, tam buvo pasirinkta atlikti pusiau struktūruotą interviu. Įvairiuose tyrimuose interviu dažniausiai yra apibūdinamas kaip tyrėjo pokalbis su tiriamuoju, siekiant surinkti tyrimui reikalingos informacijos (B. Bitinas, L. Rupšienė, V. Žydzūnaitė, 2008). Pastarasis tyrimo metodas yra labai geras priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibūdinimo ir realybės konstravimo būdas. Nors interviu metodu aprėpiamas mažesnis informantų skaičius, tačiau gaunama vertingesnė informacija, o tai leidžia prieiti prie nuodugnesnės duomenų interpretacijos (Luobikienė, 2002; Tidikis, 2003).

Interviu taikomas iš dalies struktūruotas klausimynas, dar vadinamas interviu gairėmis. Iš anksto apsvaistytos pagrindinės klausimyno pokalbio temos, kurias reikia aptarti ir svarbiausi kiekvienos temos klausimai. Parengto klausimyno struktūra yra lanksti, ji reaguoja į realaus interviu eigą. Pagal ją galima keistis užduodamų klausimų tvarka, jų formuluotės, kilti papildomų klausimų. Esminis tyrimo akcentas – suformuluoti aiškią tyrimo idėją, tačiau likti atviram naujiems ir galbūt netikėtiems duomenims (Flick, 2014).

Šių interviu tiriamųjų grupė buvo parinkta atsižvelgiant į poreikį, išsiaiškinti ar visuomenė geba atpažinti melagingas naujienas plintančias socialiniuose tinkluose ir kokie būdai gali būti taikomi, pastarųjų efektyviam identifikavimui. Kad gauti įvairiapusį vaizdą, šiam tikslui yra būtina pasirinkti ir apklausti kelių skirtingų sferų respondentus – Biotechnologijos instituto profesorė, Lietuvos politinis veikėjas ir buvęs Lietuvos respublikos sveikatos apsaugos ministras, komunikacijos specialistė, Lietuvos respublikos valstybės saugumo departamento atstovas, mokslo žurnalistė ir laidų vedėja.

Interviu buvo įrašomi, po to transkribuojami. Tyrimas buvo stabdomas pasiekus duomenų prisotinimą.

Naudota kriterinė imties atranka, kuri tyrėjui vienetus iš populiacijos padeda atrinkti laikantis nustatytų kriterijų (Moser et al., 2017).

2.3.1. Kokybinio tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija

Teorinėje darbo dalyje, remiantis moksliniais šaltiniais ir atliktais moksliniais tyrimais, aprašyti dideli kiekiai melagingų naujienų. Išryškėjo 7 pagrindinės kategorijos: melagingų naujienų bruožai, socialinių tinklų indelis melagingų naujienų generavime, vartotojų įtraukimas į socialinių tinklų veiklą, melagingų naujienų žala visuomenei, bruožai padedantys identifikuoti melagingas naujienas, melagingų naujienų prevencijos įvertinimas, pasitikėjimas informacijos kanalais.

Informantai teigia, kad melagingų naujienų yra labai daug. Tai patvirtina tokie atsakymai, kaip: „<...> tų melagienu yra pačiomis įvairiausiomis temomis“, „<...> tų melagienu yra daug ir skirtingų <...>“, „<...> tokios jūros skirtingos informacijos <...>“. Atsakymuose galime pastebėti, jog informantai dėmesį atkreipia į tai, jog pastarosiomis melagingomis naujienomis dažniausiai yra stengiamasi tam tikra linkme paveikti žmonių emocijas: „Jei mes išgirstame istoriją apie skiepus ir mums sukelia pyktį ar susierzinimą, mes norime dalintis, siųsti savo tetoms, sakant va žiūrėk kaip mus valstybė apgaudinėja, tai greičiausiai yra specialiai paspręstos pinklės, o mes tapome tų pinklų auka“, „Tai yra tokia melagiena kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo labai grėsminga ir turinti aiškius statistinius duomenis“, „<...>bloga žinia, ji visada turi didesnę poveikį, nei gera žinia“, „<...>greičiausiai yra norima sulaukti kažkokio tam tikro pritarimo ir jie taip gauna to išsvajoto dėmesio. Socialiniuose tinkluose gali sulaukti tam tikrų veiksmų sukeliančių atitinkamus jausmus“. Pagal M. MacKueną (2010), konkrečių emocijų patyrimas ir naudojimas jomis, gali sukelti neigiamą poveikį pateiktų naujienų tikslumo suvokimui. Tai patvirtina daugumos respondentų atsakymus, jog emocijų paveikti žmonės neretai sunkiai geba atskirti tikrą informaciją nuo suklastotos ir realių faktų neatitinkančios.

Informantai išskirtinai pabrėžė ir pastaruoju metu socialiniuose tinkluose plintančių melagingų naujienų tematiką, kuri yra akivaizdžiai nusitaikiusi į sveikatos sektorių: „Daugiausiai melagienu šiuo metu yra apie vakcinas, konkrečiai apie kovido vakcinas, pradedant nuo to, jog virusas neegzistuoja, kad jis plinta per 5G ryšį. Didžiausia melagiena kurią teko girdėti tai, kad per šias vakcinas žmonės yra čipuojami, o ir visa pandemija yra sugalvoti vien vardan šio tikslo. Paskui kalbant apie vakcinų poveikį, apie tai, kad jos keičia DNR, sukelia nevaisingumą <...>“, „<...> dauguma jų sukasi apie paskutinę aktualiją – koronaviruso pandemiją <...>“. Šį faktą patvirtina ir mokslininkų atlikti ir iki šiol atliekami tyrimai, kurie siekia išanalizuoti ne tik melagingų naujienų sklaidą, jos kanalus ir greitį, bet, ir svarbiausia, aktyviausiai paveikiamas sritis (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Melagingų naujienų sklaida (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Melagingų naujienų bruožai	Melagingų naujienų mastai neapskaičiuojami	„Su tomis melagienomis susiduriu nuolatos. Net ir iki pačio kovo, tų melagių platinama buvo labai daug.“, „<...> tų melagių yra pačiomis įvairiausiomis temomis“, „<...> tų melagių yra daug ir skirtingų <...>“, „<...> tokios jūros skirtingos informacijos <...>“, „<...> žodžiu melagių yra daug ir įvairiausių“.
	Melagingų naujienų vykdoma komunikacija naudojasi žmonių emocijomis	Tai yra tokia melagiena kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo labai grėsminga ir turinti aiškius statistinius duomenis“, „<...> bloga žinia, ji visada turi didesnę poveikį, nei gera žinia <...>“, „greičiausiai yra norima sulaukti kažkokio tam tikro pritarimo ir jie taip gauna to išsvajoto dėmesio“, „Jei mes išgirstame istoriją apie skiepus ir mums sukelia pyktį ar susierzinimą, mes norime dalintis, siųsti savo tetoms, sakant va žiūrėk kaip mus valstybė apgaudinėja, tai greičiausiai yra specialiai paspręstos pinklės, o mes tapome tų pinklių auka.“,
	Melagingų naujienų tematika nusitaikiusi į sveikatos sektorių	„Daugiausiai melagių šiuo metu yra apie vakcinas, konkrečiai apie kovo vakcinas, pradedant nuo to, jog virusas neegzistuoja, kad jis plinta per 5G ryšį. Didžiausia melagiena kurią teko girdėti tai, kad per šias vakcinas žmonės yra čipuojami, o ir visa pandemija yra sugalvoti vien vardan šio tikslo. Paskui kalbant apie vakcinų poveikį, apie tai, kad jos keičia DNR, sukelia nevaisingumą“, „<...> tiek apie vakcinas, apie neva jų kenksmingą poveikį žmonėms, o prasidėjus pandemijai, tų melagių kiekis padidėjo kelis kartus.“, „<...> dažnas atvejis manipuliacijos skaičiais <...>“, „Tai yra tokia melagiena kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo labai grėsminga ir turinti aiškius statistinius duomenis“, „<...> dauguma jų sukasi apie paskutinę aktualiją – koronaviruso pandemiją <...>“, „<...> socialinės apsaugos (emigracijos, imigracijos, sveikatos, COVID, tam tikrų visuomenės grupių (medikai)“, „<...> dabar dažniausiai plinta kažkokios melagienos susijusios su skiepų veikimu ir su šalutiniais skiepo poveikiais“, „<...> klastojama skiepų statistika <...>“, „<...> žmonės dalijasi visokiom netikrom istorijom, arba netikrais ir nepatvirtintais faktais, arba net suklastotais moksliniais tyrimais“,

Informantai, dėmesį atkreipdami į vieną iš pagrindinių melagingų naujienų sklaidos kanalų – socialinių tinklų, teigė, jog pastarųjų indelis melagingų naujienų generavimo ir platinimo procesuose didžiulis. Šį faktą įrodo šie atsakymai: „Dezinformacija, konspiracinės teorijos,

apkalbos, nusikaltimai, šio tipo „naujienos“ socialiniuose tinkluose plinta kelis kartus greičiau nei tikros naujienos <...>“, „Socialiniai tinklai padarė taip, jog informacija plinta kelis kartus greičiau nei anksčiau, ir jos yra kur kas daugiau <...>“. Automatiškai pastebimos ir socialiniams tinklams tenkančios naudos, kurias susiformuoja, dėka vartotojų aktyvumo ir įsitraukimo į melagienų sukūrį. Tai atsiskleidė ir interviu metu: „<...> būtent tokios naujienos suteikia didesnę skaitomumą ir tų tinklų populiarumą“, „<...> tokios naujienos yra skaitomos, kyla sekėjų skaičiai, susirenka patiktukų, iš kurių vėliau gali turėti ir net finansinę naudą“ (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Socialinių tinklų įsitraukimas melagingų naujienų platinimo (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Socialinių tinklų indelis melagingų naujienų generavime	<i>Padedą plisti kelis kartus greičiau</i>	„Dezinformacija, konspiracinės teorijos, apkalbos, nusikaltimai, šio tipo „naujienos“ socialiniuose tinkluose plinta kelis kartus greičiau nei tikros naujienos“, „Socialiniai tinklai padarė taip, jog informacija plinta kelis kartus greičiau nei anksčiau, ir jos yra kur kas daugiau <...>“, „<...> sąmokslų teorijų buvo visada, bet galbūt jos dabar greičiau plinta, nes su bendraminčiais, skirtingų Lietuvos miestų, miestelių, kaimų ar net iš skirtingų valstybių, gali kuo puikiau vienas kitą pasiekti ir dalintis vietinėmis melagienomis ar sąmokslų teorijomis, ieškoti savo bendraminčių.“, „Socialiniai tinklai melagingų naujienų sklaidą suaktyvina iki kelių kartų“
	Populiarina socialinius tinklus ir augina vartotojų aktyvumą	„<...> būtent tokios naujienos suteikia didesnę skaitomumą ir tų tinklų populiarumą“, „<...> tokios naujienos yra skaitomos, kyla sekėjų skaičiai, susirenka patiktukų, iš kurių vėliau gali turėti ir net finansinę naudą“, „Jų tikslas nėra platinti objektyvią informaciją, o jų tikslas yra kuo labiau įtraukti savo vartotoją.“,

Vadinamų socialinių burbulų tema išlieka aktyviai nagrinėjama. Tai gali būti grupuotės ir pavieniai žmonės, kurie savo asmeniniuose profiliuose generuoja ir skleidžia melagingą, realių faktų neatitinkančią informaciją, ko rezultate, veikiami didelės bendruomenės, patiki bet kokia gauta informacija. Tai atsispindi ir informantų pateiktuose atsakymuose: „<...> socialinės medijos platformos veikia mechanizmais, kurie žmones patalpina į informacinius burbulus ir juos „šeria“ jiems tinkančia informacija, tačiau alternatyvios nuomonės neteikia“, „gali kuo puikiau vienas kitą pasiekti ir dalintis vietinėmis melagienomis ar sąmokslų teorijomis, ieškoti savo bendraminčių“, „nesidomi ką skaito ir dažnai viską ką ten randa priima kaip realybę ir tikrovę.“ Anot respondentų, tikėjimas dauguma melagingų naujienų, neretai gali būti dėl per mažo išsilavinimo ar gyvenamosios

klasės / asmenį supančios bendruomenės ir jos pažiūrų. Skatinimo ir noro priešintis prieš esamą sistemą ir taisykles: „<...> visuomenės žinių lygis yra nepakankamas, tuomet visuomenės nepasitikėjimas, tiek mokslu, tiek valdžia, tuo pačiu oficialiais veiksmais, kurių imasi valdžia, pavyzdžiui, norėdama apriboti viruso plitimą, ragindama skiepytis, tai yra priimama kaip valdžios pozicija ir tarsi tai yra geras tonas tai valdžiai priešintis“.

Tyrimo metu atsiskleidė ir kitas svarbus akcentas – nesutramdomas melagingų naujienų plitimas. Kas reiškia, jog jei yra ištrinama pagrindinė, melagingas naujienas generuojanti paskyra ar grupė, vietoje jos, susikuria dar kelios, mažos: „Sąmokslų teorijos toliau sklinda, kuriasi grupės. Žmonės išeina į Telegram‘ą, o ten jau niekas nekontroliuoja to melagienų plitimo“, „<...> jei kai kurios būna ištrintos, susikuria naujos, mažesnės ir toliau dalijasi melagienomis.“ (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Vartotojų įsitraukimas į socialinius tinklus (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Vartotojų įtraukimas į socialinių tinklų veiklą	Socialiniai burbulai kaip galimybė plisti melagienoms	„Žmonės ir užsisuka tame rate ir jei kažką palaikini, pasherini ar pakomentuoji, tai algoritmai automatiškai taip tave suprofiliuoja ir dar daugiau meta panašių dalykų, panašių į tą tavo naujienų srautą“, „<...> socialinės medijos platformos veikia mechanizmais, kurie žmones patalpina į informacinius burbulus ir juos „šeria“ jiems tinkančia informacija, tačiau alternatyvios nuomonės neteikia“, „gali kuo puikiausiai vienas kitą pasiekti ir dalintis vietinėmis melagienomis ar sąmokslų teorijomis, ieškoti savo bendraminčių“, „nesidomi ką skaito ir dažnai viską ką ten randa priima kaip realybę ir tikrovę.“
	Įtakos darymo veiksnys – nepasitikėjimas valstybe ir jos valdymo metodais	„<...> visuomenės žinių lygis yra nepakankamas, tuomet visuomenės nepasitikėjimas, tiek mokslu, tiek valdžia, tuo pačiu oficialiais veiksmais, kurių imasi valdžia, pavyzdžiui, norėdama apriboti viruso plitimą, ragindama skiepytis, tai yra priimama kaip valdžios pozicija ir tarsi tai yra geras tonas tai valdžiai priešintis“, „<...> tai atspindi ir visuomenės supriešinimą ir visuomenės išsilavinimo lygį“, „<...> didžiausia įtaką daro išsilavinimas.“
	Bendruomenių susikūrimas	„Sąmokslų teorijos toliau sklinda, kuriasi grupės. Žmonės išeina į Telegram‘ą, o ten jau niekas nekontroliuoja to melagienų plitimo.“, „<...> jei kai kurios būna ištrintos, susikuria naujos, mažesnės ir toliau dalijasi melagienomis.“

Nagrinėjant melagingų naujienų plitimo fenomeną, svarbu išanalizuoti, pastarųjų daromą žalą visuomenei. Informantų teigimu esti trys pagrindinės subkategorijos. Pirmoji žala įtaką daro žmonių sveikatai: „Žala yra žmonių mirtys. Šios melagienos turi mirtiną žalą visuomenei, todėl, kad žmonių

gąsdinimas ir atkalbinėjimas nuo skiepy, turi tokį poveikį, jog tie žmonės užkemša ligonines, atsiduria reanimacijose ir miršta. Tai šių melagienų kaina yra žmonių gyvybė“, „galima tik įsivaizduoti, kokio tai masto poveikimas. Ir aš manau, kad visą šį melagienų platinimo procesą vertėtų priskirti kaip nusikaltimą žmonijai.“, dalis žmonių neina vakcinuotis, šie net rizikuoja savo gyvybėmis, „<...> žmonės automatiškai sureaguoja ir praranda motyvaciją, kurie buvo sąmoningi, suabejoja nauda, pačia idėja. Konkreti žala ir poveikis priklauso konkrečiai nuo to, kokia melagiena buvo sugeneruota ir išplatinta“, „visuomenei melagienos kainuoja žmonių gyvybes“. Antroji, anot informantų apimanti medicinos darbuotojų darbą, kuris tapo apsunkintas: „<...> gydytojai patiria didžiulį stresą, daugelis net išeina iš darbų ne tik todėl, kad tenka dirbti sunkiomis sąlygomis, bet ir dėl to, su kokiais pacientais jiems tenka susidurti“, „Realiai žala padaryta visiems, kurie dėl COVID-19 atvejų negali pagal planinį gydymą lankytis gydymo įstaigose“. Ir žala, daroma visuomenės vienybei: „<...> stipriai suskaldė visuomenę“, „žmonės atsisako tikėti mokslu, atsisako tikėti faktais“ (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Melagingų naujienų žala visuomenei	Žala žmonių sveikatai	„Žala yra žmonių mirtys. Šios melagienos turi mirtiną žalą visuomenei, todėl, kad žmonių gąsdinimas ir atkalbinėjimas nuo skiepy, turi tokį poveikį, jog tie žmonės užkemša ligonines, atsiduria reanimacijose ir miršta. Tai šių melagienų kaina yra žmonių gyvybė“, „galima tik įsivaizduoti, kokio tai masto poveikimas. Ir aš manau, kad visą šį melagienų platinimo procesą vertėtų priskirti kaip nusikaltimą žmonijai.“, dalis žmonių neina vakcinuotis, šie net rizikuoja savo gyvybėmis, „<...> žmonės automatiškai sureaguoja ir praranda motyvaciją, kurie buvo sąmoningi, suabejoja nauda, pačia idėja. Konkreti žala ir poveikis priklauso konkrečiai nuo to, kokia melagiena buvo sugeneruota ir išplatinta“, „visuomenei melagienos kainuoja žmonių gyvybes“
	Apsunkintas medicinos darbuotojų darbas	„<...> gydytojai patiria didžiulį stresą, daugelis net išeina iš darbų ne tik todėl, kad tenka dirbti sunkiomis sąlygomis, bet ir dėl to, su kokiais pacientais jiems tenka susidurti“, „Realiai žala padaryta visiems, kurie dėl COVID-19 atvejų negali pagal planinį gydymą lankytis gydymo įstaigose“.
	Žala visuomenės vienybei	„<...> stipriai suskaldė visuomenę“, „žmonės atsisako tikėti mokslu, atsisako tikėti faktais.“

Siekiant išvengti patekimo į melagingų naujienų pinkles, svarbu laikytis tam tikrų taisyklių. Intervantai teigė, kad skaitant naujienas, svarbu racionalus ir kritiškas mąstymas: „Tie žmonės kurie

masto racionaliai, tikrinasi faktus, skaito, kad jie galėtų susigaudyti kur teisybė, o kur neteisybė“, „Reikėtų blaiviai ir šaltai permastyti gautą informaciją“. Dėmesį intervantai atkreipė ir į kelių šaltinių tikrinimo svarbą: „<...> elgtis kaip elgiasi sąžiningi ir atsakingi žurnalistai, tai tikrinti ne vieną šaltinį.“, „pasižiūrėti kas yra tas informacijos šaltinis, pažiūrėti ar tą pateiktą informaciją galima rasti dar kur nors, ar tas šaltinis patikimas“. Intervantai pažymėjo, jog negalima pasitikėti pirmu įspūdžiu: „Reikia turėti sveiko proto ir nepulti skaičiais ar kita informacija patikėti pačią pirmą minutę, ne pradėti dalintis ar komentuoti, kol nepatikrinote bent kelių šaltinių“, „Socialinės medijos platformas pradėti traktuoti kaip realybės neatitinkančius tinklus. Visą informaciją, kurią ten žmonės randa, gerai pasverti“. Taip pat, siekiant užtikrinti informacijos patikimumą pasitelkti specialistų konsultacijas: „Double check turbūt yra geriausias būdas. Siekiant apsaugoti reikėtų pabendrauti, pasikonsultuoti su tai sričiai artimu specialistu“. Svarus aspektas – išsilavinimas: „Vienas pagrindinių ginklų kovojant su dezinformacija yra žmonių mokymas ir švietimas“, „reikėtų stengtis užbėgti melagienoms už akių ir šviesti visuomenę“. (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Bruožai padedantys identifikuoti melagingas naujienas	Racionalus ir kritiškas mąstymas	„Tie žmonės kurie masto racionaliai, tikrinasi faktus, skaito, kad jie galėtų susigaudyti kur teisybė, o kur neteisybė“, „Privalu patikrinti pirminį naujienų šaltinį. Kita, kai gauname kažkokią informaciją, reiktų patikrinti kokią emociją ji mums sukelia“
	Kelių šaltinių tikrinimas	„Elgtis kaip elgiasi sąžiningi ir atsakingi žurnalistai, tai tikrinti ne vieną šaltinį. Tai yra pasižiūrėti kas yra tas informacijos šaltinis, pažiūrėti ar tą pateiktą informaciją galima rasti dar kur nors, ar tas šaltinis yra patikimas,“, „<...> tiesiog nepatingėti pasiieškoti papildomų, šalyje ar pasaulyje pripažintų šaltinių“, „Tikrinti šaltinius (ir paskyras su kuriomis bendraujate ar kurios jus kviečia į draugus)“, „Naujienas, ypač, kurios kelia stiprias emocijas, patikrinti keliuose šaltiniuose, viską tikrinti keliuose šaltiniuose.“
	Nepasitikėjimas pirmu įspūdžiu	„Reikia turėti sveiko proto ir nepulti skaičiais ar kita informacija patikėti pačią pirmą minutę, ne pradėti dalintis ar komentuoti, kol nepatikrinote bent kelių šaltinių“, „Socialinės medijos platformas pradėti traktuoti kaip realybės neatitinkančius tinklus. Visą informaciją, kurią ten žmonės randa, gerai pasverti“
	Ekspertinės konsultacijos	„Double check turbūt yra geriausias būdas. Siekiant apsaugoti reikėtų pabendrauti, pasikonsultuoti su tai sričiai artimu specialistu“.

	Išsilavinimas	„Vienas pagrindinių ginklų kovojant su dezinformacija yra žmonių mokymas ir švietimas“, „reikėtų stengtis užbėgti melagienoms už akių ir šviesti visuomenę.“
--	----------------------	--

10 lentelės pabaiga. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės)

Informantų teigimu, siekiant susidoroti su melagingų naujienų plitimu, svarbu tinkama prevencija. Deja, tačiau vertinant situaciją šalyje, esamų prevencijos priemonių nepakanka. Tą įrodo šie atsakymai: „Susidorojimu tuo nepavadinčiau, visos priemonės ir taikomi filtrai nėra efektyvūs“, „Šiuo metu taikomas priemonės pavadinčiau ne argumentais, o kontrargumentais, kurie pasitelkiami siekiant paneigti melagienas“, „Veiksmai yra, bet jie nerimti“, „Kažkas yra daroma, bet tos iniciatyvos nėra sistemingos, kad kažkaip būtų galima įvertinti ar veikia“, „neužtenka to kas dabar vyksta“, „šaudome tuščiomis kulkomis ir galvojame ar veiks ar neveiks“. Informantų teigimu, siekiant bendro tikslo, kovoje prieš melagingų naujienų plitimą: „Valstybės, ypač demokratinės, deja sunkiai gali kovoti su dezinformacija, tam reikia stiprios žiniasklaidos bendruomenės, kuri keltų šį problemą klausimą ir dirbtų išvien“, „Reikėtų daugiau pajėgų, kad žinotume kur yra mūsų silpnosios ir skaudžios vietos yra neprižiūrimos, tam reikia sistemingo, bendro poveikio.“, „Prevencija valstybės mastu yra privaloma“ (žr. 10 lentelę).

11 lentelė. Melagingų naujienų prevencija (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Melagingų naujienų prevencijos įvertinimas	Neefektyvūs veiksmai	„Susidorojimu tuo nepavadinčiau, visos priemonės ir taikomi filtrai nėra efektyvūs“, „Šiuo metu taikomas priemonės pavadinčiau ne argumentais, o kontrargumentais, kurie pasitelkiami siekiant paneigti melagienas.“, „Veiksmai yra, bet jie nerimti“, „Kažkas yra daroma, bet tos iniciatyvos nėra sistemingos, kad kažkaip būtų galima įvertinti ar veikia“, „neužtenka to kas dabar vyksta“, „šaudome tuščiomis kulkomis ir galvojame ar veiks ar neveiks“
	Reikalingas bendras darbas	„Valstybės, ypač demokratinės, deja sunkiai gali kovoti su dezinformacija, tam reikia stiprios žiniasklaidos bendruomenės, kuri keltų šį problemą klausimą ir dirbtų išvien“, „Reikėtų daugiau pajėgų, kad žinotume kur yra mūsų silpnosios ir skaudžios vietos yra neprižiūrimos, tam reikia sistemingo, bendro poveikio.“, „Prevencija valstybės mastu yra privaloma“.

Informantų teigimu, didžiausią nepasitikėjimą yra pelnę šie socialinė medijos kanalai: „Lietuvoje populiariausias yra Facebook <...>“, „<...> ryškiausias yra laisvės laikraštis.lt. Ten kiekvieną dieną išpublikuotą naujieną galima paneiginti“, „Infa“, „Minfo“ portalai.

„Firmusmedicus“ Ugniaus Kiguolio puslapis. Sarmatus.lt, šiaip yra labai gausu mini tinklaraščių, kuriuos prižiūri nežinia kas kaip ir nežinia kokias naujienas platina.“. Išskiriami ir pasitikėjimą pelnę oficialūs naujienų portalai: „<...>verta pasitikėti masine žiniasklaida<...>“, „<...> patarčiau naujienas skaityti tokiuose naujienų portaluose kaip Delfi, 15min, LRT. Tuomet kas moka skaityti angliškai, informacijos galima ieškoti BBC, Science žurnale, The new scientist, Space.com ir panašiai“, „Vienareikšmiškai nacionalinio transliuotojo TV kanaluose ir tinklų paskyrose“, „Vienareikšmiškai tai nacionalinis transliuotojas <...>“ (žr. 11 lentelę).

12 lentelė. Melagingų naujienų žalos įvertinimas (parengta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Pasitikėjimas informacijos kanalais	Nepasitikėjimas socialine medija	„Lietuvoje populiariausias yra Facebook“, „<...> ryškiausias yra laisvės laikraštis.lt. Ten kiekvieną dieną išpublikuotą naujieną galima paneiginti“, „Infra“, „Minfo“ portalai. „Firmusmedicus“ Ugniaus Kiguolio puslapis. Sarmatus.lt, šiaip yra labai gausu mini tinklaraščių, kuriuos prižiūri nežinia kas kaip ir nežinia kokias naujienas platina.“
	Pasitikėjimas oficialiais naujienų portalais	„<...> verta pasitikėti masine žiniasklaida <...>“, „patarčiau naujienas skaityti tokiuose naujienų portaluose kaip Delfi, 15min, LRT. Tuomet kas moka skaityti angliškai, informacijos galima ieškoti BBC, Science žurnale, The new scientist, Space.com ir panašiai“, „Vienareikšmiškai nacionalinio transliuotojo TV kanaluose ir socialinių tinklų paskyrose.“, „Vienareikšmiškai tai nacionalinis transliuotojas <...>“

MOKSLINĖ DISKUSIJA

Socialiniai burbulai

Naujienų pasaulis mus įtraukia į savotišką sūkurį – mes ne tik patys esame linkę sutikti naujienas kiekviename savo žingsnyje, tačiau ir patys jas platiname ir į jas reaguojame. Visgi, mus supa ne tik teisi ir nauja informacija – dažnai mus klaidina melagienos, pasiglemždamos mūsų dėmesį iškalbingomis antraštėmis (Pogorelis, 2019), šį aspektą pažymėjo ir informantai interviu metu, pabrėždami, jog viena iš didesnių rizikų patikėti melagienomis, yra aplinka kurioje esame, asmenys, su kuriais bendraujame ir informacija, kurią sekame.

Emocinis paveikumas

Kaip ir R. Pogorelis (2019), taip ir interviu informantai pabrėžė, jog didelę įtaką tikėjimui melagienomis daro būtent melagingos informacijos sukeliamos emocijos. Socialiniuose tinkluose klaidinga informacija turi daugiau galimybių paplisti nei specialių institucijų patikrinta, kadangi pastaroji dažniau atrodo įspūdingesnė nei faktinės naujienos, šios žadina žmonių emocijas ir baimes.

Visuomenės klaidinimas

Melagingos naujienos sukelia miskomunikaciją, daro įtaką gyvenimo būdo pasirinkimams, kelia grėsmę asmens sveikatos apsaugai ar korporacijų statusui, tad norint išvengti nepageidaujamo melagingų naujienų poveikio, visą informaciją reikia įvertinti atsakingai (Tambini, 2019). Šį aspektą akcentavo ir kokybinio tyrimo informantai, teigdami, jog visą socialiniuose tinkluose randamą informaciją privalu vertinti kritiškai, nepasitikint pirmu įspūdžiu, analizuojant šaltinius bei išsiaiškinant žinios autorių ir jo reputaciją.

Iškreiptos nuomonės formavimas

Atlikto kiekybinio ir kokybinio tyrimų rezultatai papildė ir S. Fatimo, B. Zagaro, M. Balubaido ir kitų mokslininkų nuostatą, kad socialiniuose tinkluose esanti žemo patikimumo informacija, socialinių tinklų vartotojams daro neigiamą įtaką. Remiantis randama informacija yra suformuojama klaidinga nuomonė, kuri vartotojus priveda prie iškreiptos nuomonės suformavimo.

IŠVADOS

1. Atlikus kiekybinį tyrimą, išsiaiškinta, kad didžiausias mastas melagingų naujienų yra pastebimas būtent socialiniuose tinkluose, kadangi melagingų naujienų platinimas juose nereikalauja didelių kaštų, o iniciatorius sėkmingai pasiekia norimą auditoriją vos keliais mygtukų paspaudimais;
2. Atlikus kiekybinį ir kokybinį tyrimus, išaiškėjo, kad „Facebook“ ir „Instagram“ platformos laikomos mažiausiai patikimomis, skleidžiamų naujienų atžvilgiu. Nepaisant to, kiekybinis tyrimas atskleidė ir tai, jog vartotojai dažnai naudojami socialiniais tinklais, juose seka ir itin aktyviai dalijasi naujienomis su savo draugais ir artimaisiais;
3. Atlikto kiekybinio ir kokybinio tyrimo rezultatai atskleidė pastaruoju metu plintančių melagingų naujienų tematiką, kuri yra aktyviai nusitaikiusi į sveikatos sektorių;
4. Atliktas kiekybinis tyrimas parodė, kad net ir supratęs ar suradęs, jog tam tikra pasidalinta naujiena yra melaginga, socialinių tinklų vartotojai nesiimtų jokių priemonių ir ją tiesiog ignoruotų;
5. Atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinių tinklų vartotojams, skaitomų naujienų, pranešimų ir žinių patikimumas ir realių faktų atitikimas yra svarbus. Šie supranta ir kuriamų melagingų naujienų tikslus, tačiau socialiniuose tinkluose rastą naujieną tikrina, tik tuomet, kuomet ši neatrodo patikima;
6. Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidė tai, kad socialinių tinklų vartotojai, melagingomis naujienomis dalijasi iš nežinojimo ir tikros informacijos nebuvimo. Taip pat turėdami tikslą dezinformuoti, sukiršinti ir suskaldyti, taip pat ir tikslą pasipelnėti. Akcentuotina ir tai, jog dalis asmenų melagingomis naujienomis dalijasi ne vien vedini piktų paskatų, o paliesti emocijų, siekia apsaugoti savo draugus, pažįstamus bei artimuosius, juos informuojant apie galimai gresiantį pavojų ar nelaimę, pasidalijant pačia pirma, socialiniuose tinkluose rasta informacija. Tad darbe išsikeltos hipotezės yra patvirtintos;
7. Atlikus kokybinį tyrimą, išsiaiškinta, kad siekiant susidoroti su melagingų naujienų plitimu, svarbu ne tik socialinių tinklų vartotojų „melagienų higiena“, bet ir tinkama prevencija ir visuomenės švietimas apie socialinėje erdvėje tykančias rizikas, visos valstybės mastu. Pastarosios vertinamos kaip nepakankamos.

REKOMENDACIJOS

1. Siekiant kovoti su plintančiomis melagingomis naujienomis, švietėjiškas/prevencines priemones svarbu pradėti taikyti dar mokykloje – mokinius supažindinant su socialiniuose tinkluose tykančių melagingų naujienų rizikomis;
2. Dėmesį rekomenduotina skirti ir medijų priežiūrai – ankstyvajam melagingų naujienų nustatymui. Tam gali būti pasitelkiamos specialios programos ar priežiūros sistemos, galinčios aptikti ir efektyviai pašalinti socialiniuose tinkluose esančią melagingą informaciją, iki šiai nepradėjus aktyviai plisti (daugintis);
3. Visuomenės švietimas per nacionalinę žiniasklaidą – dar vienas svarbus aspektas, kovoje su melagingomis naujienomis, kadangi žurnalistai, dirbantys šalies didžiuosiuose portaluose, savo kasdienėje darbinėje veikloje privalo laikytis nustatyto etikos kodekso. Tai maksimaliai apriboja bet kokios melagingos informacijos skleidimo galimybes;
4. Norint išvengti patekimo į melagingų naujienų pinkles, rekomenduotina laikytis šių bendrųjų taisyklių: skaitant naujienas pasitelkti racionalų ir kritišką mąstymą, įvertinti šaltinio kilmę, pasidomėti teksto autoriumi ir jo reputacija, patikrinti publikuojamos naujienos datą ir dar kelis šaltinius. Siekiant efektyvaus naujienų identifikavimo, rekomenduotina naujienos turinį patikrinti ir konsultacijų, su savo srities ekspertais, metu;
5. Skaitant naujienas, svarbu įvertinti ir tai, kokias emocijas asmeniui sužadina viena ar kita žinutė. Šis aspektas gali padėti identifikuoti, jog naujiena yra paskleista su tam tikru negatyviu tikslu.

LITERATŪRA

1. Al-Rawi, A., & Shukla, V. (2020). Bots as active news promoters: A digital analysis of Covid-19 Tweets. *Information*, 11(10), 461. <https://doi.org/10.3390/info11100461>
2. APAMPA, O. (2019). Fake News: A Data-Driven Analysis Of The Role Of Influencers In The Spread Of Misinformation And Disinformation On Selected Social Media Platforms. <https://doi.org/10.1145/3289600.3290994>.
3. Appling, D. S., & Briscoe, E. J. (2017, May). The perception of social bots by human and machine. In *The Thirtieth International Flairs Conference*.
4. Bessi, A., & Ferrara, E. (2016). Social bots distort the 2016 US Presidential election online discussion. *First monday*, 21(11-7). <http://doi.org/10.1145/1134271.1134277>
5. Bitinas, B., Rupšienė, L., & Žydžiūnaitė, V. (2008). Kokybinių tyrimų metodologija. ISBN: 9789986312673
6. Brashier, N. M., & Marsh, E. J. (2020). Judging truth. *Annual review of psychology*, 71, 499-515. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010419-050807>
7. Brody, D. C., & Meier, D. M. (2018). How to model fake news. *arXiv preprint arXiv:1809.00964*.
8. Calvo, D., Cano-Orón, L., & Abengozar, A. E. (2020). Materials and assessment of literacy level for the recognition of social bots in political misinformation contexts. *ICONO 14, Revista de comunicación y tecnologías emergentes*, 18(2), 111-136. <http://doi.org/10.7195/ri14.v18i1.1515>
9. Chua, A. Y., & Banerjee, S. (2017). To share or not to share: The role of epistemic belief in online health rumors. *International journal of medical informatics*, 108, 36-41. <https://doi.org/0000-0001-6355-0470>
10. Cresci, S. (2019, February). Detecting malicious social bots: story of a never-ending clash. In *Multidisciplinary International Symposium on Disinformation in Open Online Media* (pp. 77-88). Springer, Cham.
11. De Lima Salge, C. A., & Berente, N. (2017). Is that social bot behaving unethically?. *Communications of the ACM*, 60(9), 29-31.

12. Dewangan, M., & Kaushal, R. (2016, September). Socialbot: Behavioral analysis and detection. In *International Symposium on Security in Computing and Communication* (pp. 450-460). Springer, Singapore. DOI: [10.1007/978-981-10-2738-3](https://doi.org/10.1007/978-981-10-2738-3)
13. Fatima, S., Manzoor, U., Zafar, B., & Balubaid, M. A. (2015). Analyzing the Impact of Social Media on Users. *International Journal of Computer Science Issues (IJCSI)*, 12(3), 141. ISBN 1694-0784
14. Ferrara, E., Varol, O., Davis, C., Menczer, F., & Flammini, A. (2016). The rise of social bots. *Communications of the ACM*, 59(7), 96-104.
15. Finger, L. (2015). Do evil-the business of social media bots. *Forbes*.
16. Fiske, J. (1998). Įvadas į komunikacijos studijas. ISBN 9986-861-60-8
17. Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. sage.
18. Forgas, J. P. (2019). Happy believers and sad skeptics? Affective influences on gullibility. *Current Directions in Psychological Science*, 28(3), 306-313. <https://doi.org/10.1177%2F0963721419834543>
19. Gaižauskaitė, I., & Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. ISBN 9789955302056
20. Gehl, R. W., & Bakardjieva, M. (Eds.). (2016). *Socialbots and their friends: Digital media and the automation of sociality*. Taylor & Francis. ISBN 9781138639409
21. Gürsun, G., Sensoy, M., & Kandemir, M. (2018, July). On context-aware DDoS attacks using deep generative networks. In *2018 27th International Conference on Computer Communication and Networks (ICCCN)* (pp. 1-9). IEEE. DOI: [10.1109/ICCCN.2018.8487336](https://doi.org/10.1109/ICCCN.2018.8487336)
22. Howard, P. N., Kollanyi, B., Bradshaw, S., & Neudert, L. M. (2018). Social media, news and political information during the US election: Was polarizing content concentrated in swing states?. *arXiv preprint arXiv:1802.03573*.
23. Hunt, E. (2016). What is fake news? How to spot it and what you can do to stop it. *The Guardian*, 17, 12.
24. Huntsinger, J. R., & Ray, C. (2016). A flexible influence of affective feelings on creative and analytic performance. *Emotion*, 16(6), 826.
25. Ireton, C., & Posetti, J. (2018). *Journalism, fake news & disinformation: handbook for journalism education and training*. Unesco Publishing.

26. Kahan, D. M. (2013). Ideology, motivated reasoning, and cognitive reflection. *Judgm. Decis. Mak.* 8, 407–424. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0042366.3>
27. Kahan, D. M. (2017). Misconceptions, misinformation, and the logic of identity-protective cognition.
28. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas.* Kaunas. 143p. ISBN 9785420017715
29. Kouzy, R., Abi Jaoude, J., Kraittem, A., El Alam, M. B., Karam, B., Adib, E., ... & Baddour, K. (2020). Coronavirus goes viral: quantifying the COVID-19 misinformation epidemic on Twitter. *Cureus*, 12(3). DOI: [10.7759/cureus.7255](https://doi.org/10.7759/cureus.7255)
30. Li, X., Azad, B. A., Rahmati, A., & Nikiforakis, N. (2021, January). Good bot, bad bot: Characterizing automated browsing activity. In *2021 IEEE symposium on security and privacy (sp)* (p. 17).
31. Luobikienė, I. (2003). *Sociologinių tyrimų metodika.* Kaunas: Technologija.
32. MacKuen, M., Wolak, J., Keele, L., & Marcus, G. E. (2010). Civic engagements: Resolute partisanship or reflective deliberation. *American Journal of Political Science*, 54(2), 440-458. DOI: [10.1111/j.1540-5907.2010.00440.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00440.x)
33. Mancini, D. A. (2021). Propaganda or Persuasion: A Multisite Case Study Analysis of the Impact of Museum Communications on American Public Trust.
34. Mare, A., Mabweazara, H. M., & Moyo, D. (2019). “Fake News” and Cyber-Propaganda in Sub-Saharan Africa: Recentering the Research Agenda.
35. Martel, C., Pennycook, G., & Rand, D. G. (2020). Reliance on emotion promotes belief in fake news. *Cognitive research: principles and implications*, 5(1), 1-20. <https://doi.org/10.1037/xge0000799>
36. Mashuri, A., Zaduqisti, E., Sukmawati, F., Sakdiah, H., & Suharini, N. (2016). The role of identity subversion in structuring the effects of intergroup threats and negative emotions on belief in anti-west conspiracy theories in Indonesia. *Psychology and developing societies*, 28(1), 1-28. <https://doi.org/10.1177%2F0971333615622893>
37. McGonagle, T. (2017). “Fake news” False fears or real concerns?. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 35(4), 203-209. <https://doi.org/10.1177%2F0924051917738685>

38. Mohseni, S., & Ragan, E. (2018). Combating fake news with interpretable news feed algorithms. *arXiv preprint arXiv:1811.12349*.
39. Nacionalinė kibernetinio saugumo būklės ataskaita, 2020.
40. Nyilasy, G. (2019). Fake news: When the dark side of persuasion takes over. *International Journal of Advertising*, 38(2), 336-342. <https://doi.org/10.1080/02650487.2019.1586210>
41. Petrocelli, J. V. (2021). Politically oriented bullshit detection: Attitudinally conditional bullshit receptivity and bullshit sensitivity. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1368430220987602. <https://doi.org/10.1177%2F1368430220987602>
42. Rains, S.A. 2020. Big data, computational social science, and health communication: A review and agenda for advancing theory.
43. Roozenbeek, J., Schneider, C. R., Dryhurst, S., Kerr, J., Freeman, A. L., Recchia, G., ... & Van Der Linden, S. (2020). Susceptibility to misinformation about COVID-19 around the world. *Royal Society open science*, 7(10), 201199. <https://doi.org/10.1098/rsos.201199>
44. Schut, S., van Tartwijk, J., Driessen, E., van der Vleuten, C., & Heeneman, S. (2020). Understanding the influence of teacher–learner relationships on learners’ assessment perception. *Advances in Health Sciences Education*, 25(2), 441-456. DOI: [10.1007/s10459-019-09935-z](https://doi.org/10.1007/s10459-019-09935-z)
45. Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Flammini, A., & Menczer, F. (2017). The spread of fake news by social bots. *arXiv preprint arXiv:1707.07592*, 96, 104. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1402267>
46. Shu, K., Sliva, A., Wang, S., Tang, J., & Liu, H. (2017). Fake news detection on social media: A data mining perspective. *ACM SIGKDD explorations newsletter*, 19(1), 22-36.
47. Starbird, K. (2019). Disinformation's spread: bots, trolls and all of us. *Nature*, 571(7766), 449-450.
48. Tambini, D. (2017). Fake news: public policy responses.
49. Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “fake news” A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137-153. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>
50. Thomas, J., Peterson, G. M., Walker, E., Christenson, J. K., Cowley, M., Kosari, S & Naunton, M. (2018). Fake news: Medicines misinformation by the media. *Clinical pharmacology and therapeutics*, 104(6), 1059-1061. DOI: [10.1002/cpt.1199](https://doi.org/10.1002/cpt.1199)

51. Tidikis, R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija.
52. Viswanath, B., Post, A., Gummadi, K. P., & Mislove, A. (2010). An analysis of social network-based sybil defenses. *ACM SIGCOMM Computer Communication Review*, 40(4), 363-374.
53. Wang, Y., McKee, M., Torbica, A., & Stuckler, D. (2019). Systematic literature review on the spread of health-related misinformation on social media. *Social science & medicine*, 240, 112552. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112552>
54. Wessel, M., De Souza, B. M., Steinmacher, I., Wiese, I. S., Polato, I., Chaves, A. P., & Gerosa, M. A. (2018). The power of bots: Characterizing and understanding bots in oss projects. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 2(CSCW), 1-19. <https://doi.org/10.1145/n>
55. Woolley, S. C. (2016). Automating power: Social bot interference in global politics. *First Monday*. <https://doi.org/10.5210/fm.v21i4.6161>
56. Zhou, X., & Zafarani, R. (2018). Fake news: A survey of research, detection methods, and opportunities. *arXiv preprint arXiv:1812.00315*, 2. DOI: 10.1145/3395046
57. Zhou, X., Jain, A., Phoha, V. V., & Zafarani, R. (2020). Fake news early detection: A theory-driven model. *Digital Threats: Research and Practice*, 1(2), 1-25. <https://doi.org/10.1145/3377478>

Kiti šaltiniai:

1. Bad Bot Report 2020: Bad Bots Strike Back. Prieiga per internetą: <https://www.imperva.com/blog/bad-bot-report-2020-bad-bots-strike-back/>
2. Bad Bot Report 2021: The Pandemic of the Internet. Prieiga per internetą: <https://www.imperva.com/resources/resource-library/reports/2020-Bad-Bot-Report/>
3. C. Wardle, FirstDraftNews, “Fake news. It’s complicated”, 2017. Prieiga per internetą: <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated/>
4. Coronavirus: Fake news crackdown by UK government. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/technology-52086284>
5. Dissecting a Social Botnet: Growth, Content and Influence in Twitter. Prieiga per internetą: https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/2675133.2675208?casa_token=5RHQqVwOLnMAAAA

A:Rt7GpWACCzy-Rn5Lue4PJWy89ypU_qZUaOEDmym_RoktnIC1d4RLfJN-z-
mzsPxCOz929KGhyiLwZw

6. How is Fake News Spread? Bots, People like You, Trolls, and Microtargeting. Prieiga per internetą: <https://www.cits.ucsb.edu/fake-news/spread>
7. How To Spot Fake News. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/publications/node/11174>
8. Kibernetinio saugumo apžvalga. Prieiga per internetą: https://www.mii.lt/files/doc/lt/skelbimai/ks_apzvalga_8.pdf
9. Kova su dezinformacija apie koronavirusą. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_lt
10. NACIONALINĖ KIBERNETINIO SAUGUMO BŪKLĖS ATASKAITA 2020. Prieiga per internetą: https://www.nksc.lt/doc/nacionalinio_kibernetinio_saugumo_bukles_ataskaita_2020.pdf
11. NATO ir Lietuvos gynyba – dezinformacijos taikiniai. Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/nato-ir-lietuvos-gynyba-dezinformacijos-taikiniai/>
12. Twitter bots played disproportionate role spreading misinformation during 2016 election. Prieiga per internetą: <https://news.iu.edu/stories/2018/11/iub/releases/20-twitter-bots-election-misinformation.html>
13. WHO. Novel Coronavirus (2019-nCoV); Situation Report-13; World Health Organization: Geneva, Switzerland. Prieiga per internetą: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>

PRIEDAI

1 PRIEDAS. SOCIALINIŲ TINKLŲ VARTOTOJŲ APKLAUSOS KLAUSIMAI

1. Kaip dažnai naudojate socialiniais tinklais?
2. Ar žinote kas yra botai?
 - Taip, žinau
 - Ne, nežinau
 - Nesu tikras (-a)
3. Jei atsakėte taip arba nesu tikras (-a), savais žodžiais, paaiškinkite kas tai yra.
4. Kaip botai susiję su melagingomis naujienomis:
 - Niekaip nesusiję
 - Kuria melagingas naujienas
 - Dalinasi melagingomis naujienomis
 - Tikrina melagingų naujienų faktus
 - kita
5. Ar jums svarbu, skaitomų naujienų, pranešimų ir žinių patikimumas bei realių faktų atitikimas?
 - Taip, visada
 - Ne, nebūtinai
 - Kartais
6. Kaip dažnai socialiniuose tinkluose pastebite / atpažįstate melagingas naujienas (melagienas)?
 - Pastebiu kiekvieną dieną
 - Pastebiu kelis kartus per savaitę
 - Pastebiu kartą į mėnesį
 - Ne, nepastebiu
 - Socialiniuose tinkluose skelbiamos naujienos yra patikimos ir atitinkančios realius faktus
7. Kaip Jums atrodo, kokių tikslų yra kuriamos melagingos naujienos?
 - Su tikslu pasipelnyti
 - Su tikslu suklaidinti
 - Su tikslu sukiršinti ir suskaldyti
 - Su tikslu dezinformuoti
 - Per skubėjimą / nepatikrinus faktų
 - Iš nežinojimo / tikros informacijos trūkumo

- Melagingos naujienos sukuriamos neturint jokių blogų tikslų
 - Įrašykite...
8. Kaip manote, kodėl žmonės dalinasi melagingomis naujienomis?
- Nes žmonės informacija dalijasi nepatikrinę faktų
 - Nes žmonės patiki ir nori, kad apie tai sužinotų visi jų draugai / pažįstami
 - Nes melagingose naujienose dažniau naudojamos emocijas žadinančios technikos, todėl tai labiau sudomina skaitytoją
 - Nes melagingas naujienas platina žmonės, dirbantys kažkieno užsakymu (pvz. norint sukelti visuotinę nepasitenkinimą tam tikru objektu)
 - Siekiant būti aktyviu soc. tinkle ir kurti bet koki turinį
 - Siekiant pasipelnyti
 - Įrašyti...
9. Kokiuose kanaluose pastebite daugiausiai melagingo turinio? + 11
- Pastebiu socialiniuose tinkluose
 - Pastebiu tradicinėse žiniasklaidos priemonėse (naujienų portalai ir pan.)
 - Pastebiu TV laidose / žiniuose
 - Pastebiu radijo laidose
 - Kita...
10. Kurios naujienos jums atrodo patikimiausios? (galima pasirinkti kelis)
- Žinios skelbiamos oficialiuose valstybės institucijų internetiniuose puslapiuose
 - Naujienos pateikiamos naujienų portaluose (lrt.lt, 15min ir pan.)
 - Naujienos pateikiamos socialiniuose tinkluose
 - Naujienos transliuojamos per TV
 - Naujienos transliuojamos per radiją
11. Kurios iš išvardintų internetinių platformų, Jums atrodo mažiausiai patikimos, skleidžiamų naujienų atžvilgiu?
- Facebook
 - Instagram
 - Twitter
 - Youtube
 - Reddit
 - LinkedIn
 - Įrašykite...
12. Ar dažnai tikite ir pasitikite informacija skelbiama ne oficialiuose vyriausybės puslapiuose, o socialiniuose tinkluose?

- Labai dažnai
- Kartais
- Labai retai
- Niekada

13. Kuriuose kanaluose sekate naujienas?

- Seku oficialiuose valstybės institucijų internetiniuose puslapiuose
- Seku naujienų portaluose
- Seku socialiniuose tinkluose
- Seku TV laidas / žinias
- Seku radijo laidose

14. Kaip manote ar oficialiuose portaluose žinios yra kruopščiai tikrinamos prieš paleidžiant į viešumą:

- Taip, tikrinamos visos
- Ne, netikrinamos
- Tikrinamos, bet tik kai kurios
- Tikrinamos, bet nedetaliai

15. Nutikus netikėtai nelaimei, kur pirmiausia ieškotumėte naujausios informacijos?

- Ieškočiau oficialiuose valstybės institucijų internetiniuose puslapiuose
- Ieškočiau naujienų portaluose
- Ieškočiau socialiniuose tinkluose
- Ieškočiau TV laidų / žinių
- Ieškočiau radijo laidose

16. Ar tikrinate jus dominančių naujienų, jų šaltinių ir autoriaus patikimumą?

- Taip, nuolatos
- Ne, pasitikiu viskuo kas yra pateikiama
- Tikrinu tik tuomet, kuomet naujiena neatrodo patikima

17. Kaip tikrinate žinių patikimumą (galima pasirinkti kelis):

- Ieškote tos pačios žinios kitame Lietuvos žiniasklaidos kanale
- Ieškote tos pačios žinios kitame užsienio žiniasklaidos kanale
- Tikrinate kontaktus / pavardes, ar tokie asmenys egzistuoja
- Tikrinate įvykio datas, vietą ir kitus paskelbtoje žinioje minimus faktus
- Tikrinate paskelbtos žinios autorių, jo patikimumą / reputaciją
- Tikrinate kokie šaltiniai yra minimi pranešime
- Įrašykite...

18. Kas jus skatina informacijos ieškoti ne oficialiuose valstybės institucijų internetiniuose puslapiuose, o socialiniuose tinkluose?
- Tai plačiausiai ir lengviausiai prieinamas komunikacijos kanalas
 - Pateikiama naujausia informacija neoficialiai, t.y. suprantama kalba
 - Dalinasi draugai, vadinasi informacija yra patikima
 - Naujienose minimi žymūs žmonės ir jų atsiliepimai
 - Patikimumą suteikia vizualiai patrauklios fotografijos
19. Kurios naujienos jums atrodo patikimos?
- Naujienos pateikiamos oficialiuose valstybės institucijų internetiniuose puslapiuose
 - Naujienos pateikiamos tradiciniuose naujienų portaluose (lrt.lt, 15min ir pan.)
 - Naujienos pateikiamos socialiniuose tinkluose
 - Naujienos transliuojamos per TV
 - Naujienos transliuojamos per radiją
20. Kaip dažnai naujienomis dalinatės socialiniuose tinkluose?
- Kasdien
 - Kelis kartus per savaitę
 - Kartą į savaitę
 - Kartą į mėnesį
 - Kartą į metus
 - Niekada
21. Ar esate nukentėjęs (-usi) nuo melagienų? Jei taip, kiek kartų?
- Taip. Įrašyti...
 - Ne
22. Ar teko melaginga žinia pasidalinti patiems?
- Taip
 - Ne
 - Nesu tikras (-a)
23. Kodėl pasidalinote melaginga žinia?
- Norėjau būti pirmas (-a), kuris (-i) pasidalino dar niekur nematyta naujiena
 - Pasirodė, jog žinia x yra aktuali visuomenei / draugams / pažįstamiems
 - Žinioje x buvo minimas žymus asmuo / jo citata, tai sukėlė pasitikėjimą ir pačia naujiena
 - Žinioje x buvo minimas asmuo, kuriam jaučiu antipatiją – norėjau, jog apie jį žinotų visi draugai / pažįstami

- Žinioje x buvo informacija kaip galima lengvai uždirbti x sumą pinigų
- Iš principo, siekiant suklaidinti draugus / pažįstamus
- Įrašyti...

24. Kaip sužinojote, kad paskelbta žinia yra melaginga?

- Apie tai pranešė žiniasklaidoje
- Apie tai pranešė draugai / pažįstami
- Išsiaiškinau pats (-i), ieškodama tos pačios žinios kitame Lietuvos žiniasklaidos kanale
- Išsiaiškinau pats (-i), patikrinus paskelbtos žinios autorių, jo patikimumą / reputaciją
- Įrašyti...

25. Ką darėte po to, kai sužinojote, kad žinia, kuria pasidalinote buvo melaginga?

- Ją ignoravau
- Paskelbiau komentaruose, kad tai netiesa
- Skelbiau tai savo socialiniuose tinkluose su kvietimu neapsigauti
- Įrašyti...

26. Ar pritarite, jog su melagienomis reikia kovoti?

- Taip, pritariu
- Ne, nepritariu

27. Kas labiausiai padeda kovoti su melagingomis naujienomis:

- Medijų priežiūra ir anks tyvas melagingų naujienų nustatymas / specialios programos
- Visuomenės švietimas per žiniasklaidą
- Mokinių supažindinimas su melagienų rizikomis mokykloje
- Įrašyti

28. Ar žinote būdus, kurie padėtų atskirti melagienas nuo realios informacijos?

- Taip
- Ne
- Nesu tikras (-a)

29. Kaip tikrinate žinių patikimumą (galima pasirinkti kelis):

- Ieškote tos pačios žinios kitame Lietuvos žiniasklaidos kanale
- Ieškote tos pačios žinios kitame užsienio žiniasklaidos kanale
- Tikrinate kontaktus / pavardes, ar tokie asmenys egzistuoja
- Tikrinate įvykio datas, vietą ir kitus paskelbtoje žinioje minimus faktus
- Tikrinate paskelbtos žinios autorių, jo patikimumą / reputaciją

- Tikrinte kokie šaltiniai yra minimi pranešime
 - Įrašykite...
30. Ar manote, jog vartotojams, naujienas skaitantiems tik socialiniuose tinkluose kyla didesnė rizika nukentėti nuo melagienų ir dezinformacijos?
- Taip
 - Ne
31. Kaip dažnai socialiniuose tinkluose pastebite dezinformaciją ir melagienas apie šiuo metu, tiek pasaulyje, tiek šalyje vyraujančią koronaviruso pandemiją?
- Pastebiu kiekvieną dieną
 - Pastebiu kelis kartus per savaitę
 - Pastebiu kartą į mėnesį
 - Nepastebiu
32. Kurie, jūsų nuomone, melagingi faktai apie koronavirusą, Jums įsiminė labiausiai? Pasidalinkite jais.
33. Įvardinkite portalus, kuriuos laikote teikiančiais patikimiausią informaciją.
- Facebook
 - Instragram
 - Twitter
 - Youtube
 - LinkedIn
 - Reddit
 - Įrašyti...
34. Ar žodis MELAGIENA Jums asocijuojasi su tam tikra asmenybe? Jei taip, nurodykite kokia ji.
- Įrašykite...
35. Kokią įtaką visuomenei, jūsų nuomone, daro socialiniuose tinkluose pateikiama klaidinga informacija? Įrašykite
36. Jūsų lytis
- Moteris
 - Vyras
37. Jūsų gyvenamoji vieta
- Miestas
 - Rajonas
 - Kaimas
38. Jūsų amžius

39. Jūsų išsilavinimas

- Vidurinis
- Profesinis
- Aukštasis

2 PRIEDAS. PUSIAU-STRŪKTŪRUOTO INTERVIU KLAUSIMYNAS

1. Kodėl, anot Jūsų, socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose sklinda melagingos naujienos? Ką tu norima pasiekti?
2. Pakomentuokite plačiau apie melagienas, su kuriomis teko susidurti (ar jas pastebėti) socialiniuose tinkluose bei internetiniuose portaluose. Pateikite pavyzdžių, kokios ir apie ką jos buvo?
3. Kaip vertintumėte, kokią žalą pastarosios melagienos turėjo visuomenei ir medicinos darbuotojams (jei šios yra susijusios su koronaviruso pandemija)?
4. Jūsų nuomone, ar yra atliekami tam tikri veiksmai, siekiant susidoroti su socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose plintančiomis melagienomis? Jei taip, kokie tie būdai? Pakomentuokite.
5. Pasidalinkite rekomendacijomis visuomenei, kaip apsisaugoti ir neapsigauti nuo internete plintančių melagingų naujienų?
6. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?
7. Kuriuose socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose, anot Jūsų, kaip komunikacijos specialisto, plinta didžiausias srautas melagingų naujienų?
8. Kuriuose socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose patartumėte ieškoti naujienų, šalyje nutikus netikėtai nelaimei?

3 PRIEDAS. INTERVANTO NR. 1 INTERVIU IŠRAŠAS

1. Kodėl, anot Jūsų, socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose sklinda melagienos?
Priklauso nuo srities, kadangi tų melagių yra pačiomis įvairiausiomis temomis. Kaip pavyzdys, nacionalinis saugumas, geopolitika ar medicina, kur yra kas tas melagienas sąmoningai generuoja ir skleidžia, o žmonės, kurie jas perskaito, nebūtinai turėdami tam reikiamą išsilavinimą ar supratimą, patiki ir jomis dalinasi su kitais. Kaip ir minėjau, tų melagių yra daug ir skirtingų, dalis jų pagamintos pačių žmonių, iš nesupratimo ar nežinojimo.

2. Pakomentuokite plačiau, ar teko susidurti su socialiniais tinklais bei internetiniais portalais plintančiomis melagienomis? Pateikite pavyzdžių, kokios ir apie ką jos buvo?

Gerais pagavojus, dauguma jų sukasi apie paskutinę aktualiją – koronaviruso pandemiją. Pačioje pradžioje, buvo leidžiamos tokios žinios, kad net žurnalistai jas tikrino, ar tikrai valstybė slepia kad yra labia daug mirusių, kiek jų ir pan. Teigta, kad valdžia tyli, nieko nesako ir slepia nuo visų, tokios kaip konspirologinės teorijos, o paskui viskas apsivertė aukšyn kojomis ir buvo pradėta rodyti kažkokios fotografijos, kur neva tuščiais karstais, jog tų mirusių asmenų net ir nėra. Tai būtų tokie du konkretūs ir įsiminti pavyzdžiai, kur net vienu metu, tie patys asmenys dalijosi abiejomis naujienomis.

Taip pat įsiminė ir prieš kurį laiką paskleistos melagienos, jog neva kraujo centrai, žmonių paaukotą kraują parduoda užsienio šalims.

3. Kaip vertintumėte, kokią žalą pastarosios melagienos turėjo medicinos darbuotojams ir visuomenei?

Priklausomai nuo srities, jei kalbant apie sveikatos sektorių, atsižvelgiant į melagienų temą. Jei melagiena apie vakciną, dalis žmonių neina vakcinuotis, šie net rizikuoja savo gyvybėmis. Jei melagienos susijusios su kaip pavyzdys donoryste, primelavus apie tai, kad neva negalima duoti kraujo ar kraują parduoda užsienio šalims, žmonės automatiškai sureaguoja ir praranda motyvą, kurie buvo sąmoningi, suabejoja nauda, pačia idėja. Konkreti žala ir poveikis priklauso konkrečiai nuo to, kokia melagiena buvo sugeneruota ir išplatinta.

4. Jūsų nuomone, ar yra atliekami tam tikri veiksmai, siekiant susidoroti su socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose paskleistomis melagienomis? Jei taip, kokie tai būdai? Pakomentuokite.

Veiksmai yra atliekami, tiek iš tų pačių socialinių tinklų šeimininkų pusės, kur net kai kur informacija yra blokuojama ar šalinama. Kur yra labai slidi riba, tarp žodžio laisvės ir cenzūros, tarp to kas nusprendžia ką reikia šalinti, o ką palikti, kadangi žmonėms pagundų gali kilti labai įvairių. Tuomet tikrai, kiek prisimenu, ir mūsų žurnalistikoje yra tokių specialių publikacijų, kurios yra demaskuojamos melagienos, yra pateikiami tikri faktai, tai yra, bandoma faktine medžiaga parodyti kas yra melagienos, paneigti jas. Tie žmonės kurie masto racionaliai, tikrinasi faktus, skaito, kad jie galėtų susigaudyti kur teisybė, o kur neteisybė, nors ir retas žmogus kuris turi pakankamai laiko visai informacijai patikrinti, tai vat bent jau tokie dalykai yra atliekami. Aišku, jie nėra pakankami, kadangi tokios jūros skirtingos informacijos sužiūrėti ir detaliai ją patikrinti greičiausiai, jog galimybės minimalios.

5. Pasidalinkite rekomendacijomis visuomenei, kaip apsaugoti ir neapsigauti nuo internete plintančių melagienų?

Paprasčiausias patarimas tai elgtis kaip elgiasi sąžiningi ir atsakingi žurnalistai, tai tikrinti ne vieną šaltinį. Tai yra pasižiūrėti kas yra tas informacijos šaltinis, pažiūrėti ar tą pateiktą informaciją galima rasti dar kur nors, ar tas šaltinis yra patikimas, ar tai yra žmogus ar kita komunikacijos priemonė, kuria galima pasitikėti, kuri turi tam tikrus mechanizmus, kurie tikrina etiką ir pan. Kitas patarimas būtų netikėti niekuo. Būna kibernetinės atakos, net ir valstybės institucijų tinklalapiuose, kuomet jie nulažiami, suvedama kažkokia melaginga informacija, kurios nėra. Reikia turėti sveiko proto ir nepulti skaičiais ar kita informacija patikėti pačią pirmą minutę, nepradėti dalintis ar komentuoti, kol nepatikrinote bent kelių šaltinių.

6. Kokio amžiaus grupių žmonės, anot jūsų, yra dažniau linkusios pasitikėti plintančiomis melagienomis?

JAV buvo toks tyrimas, kuris siekė išsiaiškinti kiek žmonių tiki, jog žemė yra plokščia, tai mane tas procentas labai nustebino, kadangi atsakiusieji tai nebuvo tie žmonės, išlindę iš urvo, jog pažvelgus į gamtą galėtų susidaryti toks įspūdis. Jame dalyvavo ir jauni žmonės, ir tie kurie turi gerus išsilavinimus, šie net dalyvauja ekskursijose, kuriose važiuojama pažiūrėti žemės krašto. Įdomu... (juokiasi)

7. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?

Socialiniai tinklai melagiengų naujienų sklidimą suaktyvina iki keliolikos kartų. Jau vien žiūrint į tai, kokią mes anksčiau galimybę turėjome kažkokią savo informaciją paskleisti ar kažkuo pasidalinti, tai iki interneto ir socialinių tinklų atsiradimo, pastaroji galimybė buvo visai maža. Tuomet laiškų į bet koki laikraštį galima buvo prirašyti gausybę, tačiau dar nereikėd, jog visi jie ir bus išspausdinti jame. O dabar, kai yra galimybė, praktiškai nevaržomai skleisti informaciją ir tik retu atveju pasitaiko tam tikri apribojimai, tai beabejo, dabar visi galime būti „operatoriais“, „žurnalistais“, turėti savo Youtube kanalus, talpinti juose bet kokią, kokią tik norima informaciją, dalintis, pridėti paveikslukų ir pan. Tai žinoma, jog yra visos palankios sąlygos melagiengų plitimui. Tačiau galima sakyti, jog tai yra tam tikra kaina, kurią mes mokame už žodžio laisvę, su dabartinėmis technologijomis.

4 PRIEDAS. INTERVANTO NR. 2 INTERVIU IŠRAŠAS

1. Kodėl, anot Jūsų, socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose sklinda melagingos naujienos? Ką tuo norima pasiekti?

Aš kadangi dažnai kalbu apie vakcinas ir vakcinavimą, su tomis melagienomis susiduriu nuolatos. Net ir iki pačio kovid, tų melagienų platinama buvo labai daug, tiek apie vakcinas, apie neva jų kenksmingą poveikį žmonėms, o prasidėjus pandemijai, tų melagienų kiekis padidėjo kelis kartus. Aš asmeniškai melagienų stengiuosi nesekti bei aršiose diskusijose nedalyvauju, tačiau nori nenori tas melagienas sužinau iš žurnalistų, kurie dažnai skambina, klausia ir prašo pakomentuoti. Daugiausiai melagienų šiuo metu yra apie vakcinas, konkrečiai apie kovid vakcinas, pradedant nuo to, jog virusas neegzistuoja, kad jis plinta per 5G ryšį. Didžiausia melagiena kurią teko girdėti tai, kad per šias vakcinas žmonės yra čipuojami, o ir visa pandemija yra sugalvoti vien vardan šio tikslo. Paskui kalbant apie vakcinų poveikį, apie tai, kad jos keičia DNR, sukelia nevaisingumą. Tai tokia melagiena, kurią norint atremti reikia turėti pakankamai žinių iš gyvybės mokslų, kadangi dažnai yra manipuliuojama specializuotais terminais ir žmogui, kuris nėra įsigilinęs į fiziologinius mokslus, į genetiką, jam gali pasirodyti, jog tai yra tiesa, tačiau mes, kaip specialistai, matome, jog tokio tipo naujienos yra 100 proc. melagiena, kuri nepagrįsta jokiais moksliniais duomenimis. Apibendrinus, šiuo metu tokio tipo, būtent susijusių su pandemija ir vancinomis melagienų yra labai daug.

2. Pakomentuokite plačiau apie melagienas, su kuriomis teko susidurti (ar jas pastebėti) socialiniuose tinkluose bei internetiniuose portaluose. Pateikite pavyzdžių, kokios ir apie ką jos buvo?

Dažnas atvejis manipuliacijos skaičiais, kaip pavyzdys, neva Izraelio sveikatos apsaugos ministerija pateikė duomenis, iš kurių neva yra aišku, jog žmonės kurie yra paskiepyti, lyginant su neskiepytais, miršta kelis kartus daugiau. Tai yra tokia melagiena kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo labai grėsminga ir turinti aiškius statistinius duomenis. Siekiant išsiaiškinti šių statistinių duomenų veikimo principus, konsultavausi su analitikais, kurie priėję prie pirminių šaltinių, paaiškino, jog iš tos melagienos negali nieko suprasti, kadangi matai tik plikus skaičius. Tad analitikai paaiškino, kad tie skaičiai yra tokie – mirštamumas žmonių nuo COVID-19, kurie buvo neskiepyti ir kitas skaičius yra bendras mirštamumas tų žmonių kurie yra skiepti, tačiau mire nuo betkokių kitų pašalinių ligų, kaip širdies problemos ar vėžys. O kadangi Izraelyje skiepyjimo procesai tuo metu buvo nukreipti į rizikų grupes, neišvengiamai tie mirčių skaičiai dėl natūralių priežasčių, visada bus didesnis, negu mirčių skaičius nuo COVID-19, tarp neskiepytų. Įsivaizduokite, kokio tai lygio manipuliacija, kuomet panaudojami konkretūs skaičiai. Tai specialiai sukurta melagiena, manipuliacija skaičiais, žmonių

gąsdinimas. Ir beabejo, žmogus perskaitęs tokio tipo naujieną, pamatęs skaičius, oficialios institucijos pavadinimą, jis automatiškai dalijasi šią žinia, siunčia draugams ir artimiesiems.

3. Kaip vertintumėte, kokią žalą pastarosios melagienos turėjo visuomenei ir medicinos darbuotojams (jei šios yra susijusios su koronaviruso pandemija)?

Žala yra žmonių mirtys. Šios melagienos turi mirtiną žalą visuomenei, todėl, kad žmonių gąsdinimas ir atkalbinėjimas nuo skiepų, turi tokį poveikį, jog tie žmonės užkemša ligonines, atsiduria reanimacijose ir miršta. Tai šių melagių kaina yra žmonių gyvybė.

4. Jūsų nuomone, ar yra atliekami tam tikri veiksmai, siekiant susidoroti su socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose plintančiomis melagienomis? Jei taip, kokie tie būdai? Pakomentuokite.

Tai yra labai rimtas klausimas, kurį greičiausiai turėtų spręsti bei nagrinėti valstybės saugumo struktūros, kadangi tas toks tikslingas melagių skleidimas, greičiausiai yra organizuotas ir tai yra manyčiau, Lietuvai prisideda ir priešiškos jėgos, būtent toks kurstymas tų melagių, todėl, kad tas melagių mastas, jis labai skiriasi įvairiose šalyse. Ir panašu, jog Lietuva yra tarsi dėkinga dirva melagių skleidimui ir tų žmonių, kurie tiki. Be to, pasaulinių tinklų klausimas yra labai aktualus, nes girdėjome tokių pareiškimų, apie Facebook platformą, žmonių kurie ten dirba, kad tai yra kurstymas tokio tipo, neigiamų naujienų, kadangi būtent tokios naujienos suteikia didesnį skaitomumą ir tų tinklų populiarumą. Tad čia yra tokia daugybė tų kurstančių veiksmų, pradedant pačiais socialiniais tinklais, kurie turi ko gero naudą iš tokių dalykų kurstymo ir baigiant tuo, jog egzistuoja ir tam tikri asmeniniai interesai bei tikslai. Kadangi tie žmonės, kurie skleidžia tokią informaciją, tokios naujienos yra skaitomos, kyla sekėjų skaičiai, susirenka patiktukų, iš kurių vėliau gali turėti ir net finansinę naudą. Tai yra toks, visų melagių kompleksas. Taip pat, visuomenės žinių lygis yra nepakankamas, tuomet visuomenės nepasitikėjimas, tiek mokslu, tiek valdžia, tuo pačiu oficialiais veiksmais, kurių imasi valdžia, pavyzdžiui, norėdama apriboti viruso plitimą, ragindama skiepytis, tai yra priimama kaip valdžios pozicija ir tarsi tai yra geras tonas tai valdžiai priešintis. Ir net gi politikai renkasi sau taškus, pūsdami į vieną dūdą su tais melagių skleidėjais, nes jie tarsi renkasi vėčiau populiarumą, nes tai mes galime matyti netgi visuose valdžios lygiuose, kas yra labai liūdna. Aš, kaip mokslininkė, galiu dėti pastangas ir dedu kiek tik galiu, šviesdama visuomenę ir aiškindama, kaip yra iš tikrųjų, kas yra tiesa, kas ne. Dažnai gaunu informacijos, jog socialiniuose tinkluose, dėl siekimo perduoti teisingą, moksliniais duomenimis paremtą informaciją, esu sudirbinėjama „su žemėmis“, kaltinama parsidavimu valdžiai, tarsi gaučiau tam tikrą finansinę naudą ir pan. Neretai net yra siunčiami ir grąsinimai. Žodžiu, tai atspindi ir visuomenės supriešinimą ir

visuomenės išsilavinimo lygį, ir plius yra tokie kurstymo elementai, kuriuos spręsti turi valstybės saugumo atstovai.

5. Pasidalinkite rekomendacijomis visuomenei, kaip apsaugoti ir neapsigauti nuo internete plintančių melagingų naujienų?

Žmonės yra tiesiog paveikiami, tai rodo tokį emocinį įtaigumą, šių visų melagienų, nes tai jau yra psichologų laukas, bet kokia bloga žinia, ji visada turi didesnį poveikį, nei gera žinia. Tad dalis žmonių, kurie dalijasi šiomis melagienomis gali net ir neturėti jokios piktos valios. Šie melagienomis gali dalintis su draugais vien siekdami nuoširdžiai juos apsaugoti nuo galimų grėsmių, tad tai neatmestina, kad yra dali žmonių, kurie tai daro nes yra išgąsdinti. Tačiau ta atsakomybė prasideda nuo tų žmonių, kurie paleido tą melagieną.

Prevencijos valstybės mastų yra privalomos, kadangi Rytų Europa yra labiau paveikta ir paveikiama, nes Skandinavijos šalys yra atsparesnės, labiau tiki mokslu ir valdžia.

6. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?

Socialinių tinklų ir internetinių portalų deka, melagingos naujienos plinta žaibo greičiu. Kaip pavyzdys, tenka iš pažįstamų gauti Facebook įrašų ar Youtube video su netikromis naujienomis, kurios yra taip įtikinamai pateiktos, kurie žmonės net ir šiaip nėra nusiteikę priešišškai prieš vakcinas, jie būna išgąsdinti ir jie man atsiunčia su prašymu pakomentuoti, nes nejaugi čia iš tikrųjų taip ir yra. Ir pavyzdžiui, jei aš atsidarau tokį video, tai aš po to gaunu dešimt panašių video. Tai yra akivaizdūs algoritmai, suteikiantys galimybę, tam žmogui siųsti tik panašaus turinio informaciją. Tad aš nesistebiu, jog tie žmonės, kurie yra ir taip stipriai paveikti, kad ne ir atsidūrę mirties patale, sako, kad virusas neegzistuoja. Tad galima tik įsivaizduoti, kokio tai masto poveikimas. Ir aš manau, kad visą šį melagienų platinimo procesą vertėtų priskirti kaip nusikaltimą žmonijai. Konkrečiai socialinių tinklų vaidmenį, būtent šių melagienų platinime, nes mes galime paveikti ką tik norime, tą masinę psichologiją. Tai kaip pavyzdys, jog bet kas, kas norėtų, galėtų pradėti platinti ir tam tikras fašistines idėjas ir pan. Tai yra nepaprastai galingas ginklas ir būtent dabartinė situacija rodo, kad tas ginklas gali būti nukreiptas prieš žmones, kelti grėsmę ir konkrečiai tai kelti grėsmę žmonių gyvybei.

5 PRIEDAS. INTERVANTO NR. 3 INTERVIU IŠRAŠAS

1. Kodėl, anot Jūsų, socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose sklinda melagingos naujienos?

Turbūt galėtų būti du paaiškinimai: Dalis žmonių gyvena pakankamai ribotą gyvenimo būdą savo uždarame burbule ir nesidomi problemomis, naujienomis taip plačiai kaip galbūt reikėtų ir dalinasi su kitais asmenimis savo išgirsta dezinformacija. Kai kurių asmenų autoritetas yra melagienas skleidžiantys asmenys, todėl jie jomis šventai tiki. Ne visi žmonės moka galvoti savo galva. Aišku dar viena iš priežasčių galėtų būti nepakankama melagienų kontrolė. Šiuo metu informacija visai visuomenei yra pasiekama ir toliau persiunčia vieno mygtuko paspaudimu, dalijimosi mechanizmas yra labai paprastas. Nėra pakankamai turinį filtruojančių įrankių, kurie užkirstų tam kelią.

2. Pakomentuokite plačiau apie melagienas, su kuriomis teko susidurti (ar jas pastebėti) socialiniuose tinkluose bei internetiniuose portaluose. Pateikite pavyzdžių, kokios ir apie ką jos buvo?

Dabar turbūt dažniausiai aptinkamos melagienos yra susijusios su COVID-19 liga, ligonių ir mirstančių skaičiais, skiepų žala.

3. Kaip vertintumėte, kokią žalą pastarosios melagienos turėjo visuomenei ir medicinos darbuotojams (jei šios yra susijusios su koronaviruso pandemija)?

Tai padarė ne tik tiesioginę žalą pasitikėjimui medicinos darbuotojais, vakcinomis, tačiau ir pakankamai stipriai suskaldė visuomenę. Viešumoje galima rasti informacijos apie tai, kaip šios melagienos suskaldė gimines ir šeimas. Žinoma, didžiausia žala yra padaryta tiems, kurie dėl medicininių priežasčių negali skiepytis, ir tiems, kurie jau yra pasiskiepiję, tačiau ir vėl užsikrečia ir patiria didelius padarinius. Realiai žala padaryta visiems, kurie dėl COVID-19 atvejų negali pagal planinį gydymą lankytis gydymo įstaigose.

4. Jūsų nuomone, ar yra atliekami tam tikri veiksmai, siekiant susidoroti su socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose plintančiomis melagienomis? Jei taip, kokie tie būdai? Pakomentuokite.

Susidorojimu tuo nepavadinčiau, visos priemonės ir taikomi filtrai nėra efektyvūs. Šiuo metu taikomas priemonės pavadinčiau ne argumentais, o kontrargumentais, kurie pasitelkiami siekiant paneigti melagienas. Visgi, reikėtų stengtis užbėgti melagienoms už akių ir šviesti visuomenę. Stebėti užsienio žiniasklaidoje vyraujančias melagienas, iš kur jos dažniausiai ir ateina, bei ruošti argumentuotą, patikimais šaltiniais paremtą informaciją apie tai Lietuvos visuomenei, kuri yra labiau linkusi tikėti iš užsienio atėjusia informacija.

5. Pasidalinkite rekomendacijomis visuomenei, kaip apsisaugoti ir neapsigauti nuo internete plintančių melagingų naujienų?

Double check turbūt yra geriausias būdas. Siekiant apsisaugoti reikėtų pabendrauti, pasikonsultuoti su tai sričiai artimu specialistu. Skiepų tema su mediku, Baltarusijos režimo tema su ten gyvenančiais asmenimis ar politologais, pabėgėlių tema su pasienio darbuotojais ar pan. ir t.t. Niekada nereikėtų susidaryti nuomonės perskaičius vieną straipsnį ar pabendravus su vienu asmeniu. Reikėtų blaiviai ir šaltai permastyti gautą informaciją, tiesiog nepatingėti pasiieškoti papildomų, šalyje ar pasaulyje pripažintų šaltinių. Dar nereikėtų sekti abejotinių puslapių, grupių ar t.t., skaityti propagandos pilnų media kanalų.

6. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?

Nors šalyje aiškiai apibrėžta ir yra laikomasi žodžio teisės, tačiau ekstremalių situacijų metų būtų reikalingas didesnis filtras ir papildomos priemonės. Portaluose išpublikuoti naujiena dabar labai lengva, socialiniuose tinkluose dar lengviau. Prie kiekvienos jautrią temą liečiančios informacijos reikėtų vartotojų prašyti nurodyti pradinį šaltinį, kad skaitytojai galėtų įsivertinti patikimumą.

7. Kuriuose socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose, anot Jūsų, kaip komunikacijos specialisto, plinta didžiausias srautas melagingų naujienų?

Naujienų portalai iš esmės, tai dauguma, ypač regioniniai, kuriuose tie filtrai ne tokie stiprūs, o ir naujienų srautas nėra toks didelis. Socialiniai tinklai tai būtų Facebook, uždaros Telegram ir Discord grupės, kur žmonės gali nenurodyti savo tapatybės bei kur jų tapatybė būtų sunkiai susiekiama. Žinoma, Baltarusų ir Rusų valdomi TV kanalai, kurie tebėra transliuojami Lietuvoje gyvenantiems TV vartotojams.

8. Kuriuose socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose patartumėte ieškoti naujienų, šalyje nutikus netikėtai nelaimei?

Vienareikšmiškai nacionalinio transliuotojo TV kanaluose ir socialinių tinklų paskyrose.

6 PRIEDAS. INTERVANTO NR. 4 INTERVIU IŠRAŠAS

1. Kodėl, anot Jūsų, socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose sklinda melagienos?

Socialinės medijos platformos tapo nevaldoma informacine erdve, kurioje galima skleisti informaciją anonimiškai, nenešant didelės atsakomybės, naudoti „hit and run“ taktiką. Šiose platformose informaciją skleisti yra itin pigu ir lengva, tačiau didžioji problema ta, jog didžioji dauguma žmonių negeba atsirinkti informacijos, o socialiniuose tinkluose ar komentarų skiltyse atsirandantys komentarai, grupės ir profiliai, kuria „realaus“ žmogaus, daugumos jausmą. Trumpai sakant internetinė erdvė pigi, labai kompleksiška, nereguliuojama (sunkiai sureguliuojama dėl milžiniškų informacijos srautų), o žmonės joje dalyvauja neatsakingai, nesidomi ką skaito ir dažnai viską ką ten randa priima kaip realybę ir tikrovę.

2. Pakomentuokite plačiau apie melagienas, su kuriomis teko susidurti (ar jas pastebėti) socialiniuose tinkluose bei internetiniuose portaluose. Pateikite pavyzdžių, kokios ir apie ką jos buvo?

Melagienos gali vyrauti priklausomai nuo to, ką norima paveikti, ar kokį klausimą, žmogų diskredituoti. Lietuvoje daugiausiai melagienų sulaukia GYNYBOS (Lietuvos narystės NATO, NATO pajėgų dislokavimo, KAM ir LK finansavimo, karinės tarnybos); KULTŪROS IR ŠVIETIMO (kultūros paveldo, LDK istorijos, tarpukario ir partizanų istorijos, okupacijų, žydų kultūros); SOCIALINĖS APSAUGOS (emigracijos, imigracijos, sveikatos, COVID, tam tikrų visuomenės grupių (medikai), socialinės nelygybės, nedarbo); EKONOMIKOS IR ENERGETIKOS (Lietuvos strateginės reikšmės sinchronizacijos projektai, Astravo, SGD terminalo); KONSTITUCINIŲ PAGRINDŲ APSAUGA (valstybės santvarka, institucijų, teisėsaugos veiklos, žmogaus teisių padėtis, etninė diskriminacija); UŽSIENIO POLITIKA (Narystė ES, NATO, santykiai su JAV, Lenkija, Latvija, Kinija) klausimai.

3. Kaip vertintumėte, kokią žalą pastarosios melagienos turėjo medicinos darbuotojams (jei šios susijusios su koronaviruso pandemija) ir visuomenei?

Žalą pasverti yra itin sunku, deja dar neturime tokių tarpdisciplininių tyrimų, kurie galėtų pasakyti, kokią žalą vienas ar kitas informacinis išpuolis padarė. Tačiau vienareikšmiškai visi specialistai gali pasakyti, kad įtaką tai daro, ji dažnai auginama ilgą laiką, tai turi būti nuolat palaikomos kampanijos. Kiek žinau rimtesni tyrimai ir vertinimo metodologijos yra kuriamos KTU. Didžiausia žala, kuriama dezinformacijos kalbant apie medikus yra šios profesijos diskreditavimas, visuomenėje mitų ir stereotipų kūrimas arba senųjų atgaivinimas (parsiduoda, nugydo, nepatikimi, ima kyšius) tokio tipo naratyvai nebūtų veiksmingi jei neturėtume sveikatos krizės, kuri tampa "scena", pagrindu ir sustiprinimu atgaivinant ir transliuojant dezinformaciją nukreiptą prieš medikus ir sveikatos sistemą

4. Jūsų nuomone, ar yra atliekami tam tikri veiksmai, siekiant susidoroti su socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose paskleistomis melagienomis? Jei taip, kokie tie būdai? Pakomentuokite.

Veiksmai yra, bet jie nerimti. Interesas turi eiti iš pačių platformų kūrėjų (facebook, Instagram, Twitter) Twitter daug investuoja į dezinformacijos sekimą ir analizavimą, kardymo priemonės. Valstybės, ypač demokratinės, deja sunkiai gali kovoti su dezinformacija, tam reikia stiprios žiniasklaidos bendruomenės, kuri keltų šį problemą ir dirbtų išvien. Pačiam teko, stebėti socialinės medijos platformas pandemijos metu, valyti komentarų skiltis nuo netikrų paskyrų, jas blokuojant ir naikinant komentarus. Vienas pagrindinių ginklų kovojant su dezinformacija yra žmonių mokymas ir švietimas. Efektyviausias, informacinė socialinių tinklų ir portalų higiena, žinoma tai jau yra daroma, Facebook kasdien užblokuoja šimtus tūkstančių netikrų paskyrų dar kūrimo stadijoje, tačiau viską sugaudyti yra sunku.

5. Pasidalinkite rekomendacijomis visuomenei, kaip apsisaugoti ir neapsigauti nuo internete plintančių melagienų?

Socialinės medijos platformas pradėti traktuoti kaip realybės neatitinkančius tinklus. Visą informaciją, kurią ten žmonės randa, gerai pasverti. 2. Nedalyvauti virtualiose diskusijose, tokio dalyko kaip diskusija internete nėra. 3. Tikrinti šaltinius (ir paskyras su kuriomis bendraujate ar kurios jus kviečia į draugus) 4. Naujienas, ypač, kurios kelia stiprias emocijas, patikrinti keliuose šaltiniuose, viską tikrinti keliuose šaltiniuose. Amžius nėra rodiklis patiklume. Galima būtų spekuliuoti, kad tai yra jauni arba senyvo amžiaus žmonės, nes jauni dar nėra įgavę tiek žinių, o seni žmonės jau gerokai atsilieka nuo dabartinių tendencijų. Jei kalbėtume apie sociodemografinius rodiklius, didžiausia įtaką daro išsilavinimas. Bet dezinformacijos klausimas yra kur kas kompleksiškesnis, tad negalima apsiriboti vien sociodemografiniu lyginiu.

6. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?

Socialiniai tinklai padarė taip, jog informacija plinta kelis kartus greičiau nei anksčiau, ir jos yra kur kas daugiau, socialinės medijos platformos veikia mechanizmais, kurie žmones patalpina į informacinius burbulus ir juos „šeria“ jiems tinkančia informacija, tačiau alternatyvios nuomonės neteikia. Dezinformacija, konspiracinės teorijos, apkalbos, nusikaltimai, šio tipo „naujienos“ socialiniuose tinkluose plinta kelis kartus greičiau nei tikros naujienos. Problema kovojant su dezinformacija slypi tame, jog net ir surinkus argumentus ir paneigus paskleistą dezinformaciją (ją dekonstravus) nebepasieksime tokios auditorijos, kokią pasiekė vienas fake twitter'io įrašas.

7 PRIEDAS. INTERVANTO NR. 5 INTERVIU IŠRAŠAS

1. Kodėl, anot Jūsų, socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose sklinda melagienos?

Pirmiausia reiktų žiūrėti vadinamajam makro lygyje, tai yra, ko nori korporacijos, kaip pavyzdys, Facebook korporacija, kaip veikia visas feisbukas ir šiaip socialiniai tinklai. Jų tikslas nėra platinti objektyvią informaciją, o jų tikslas yra kuo labiau įtraukti savo vartotoją. Tai būna, kad žmonės ir užsisuka tame rate ir jei kažką palaikini, pasherini ar pakomentuoji, tai algoritmai automatiškai taip tave suprofiluoja ir dar daugiau meta panašių dalykų, panašių į tą tavo naujienų srautą. Vienas dalykas yra ta pati soc. tinklų veikimo specifika ir jų suneinterisuotumas platinti faktais grįstą informaciją, o kitas dalykas, žiūrint iš mikro levelio, tai yra tai ko nori patys vartotojai. Nes kaip ir kiekvienas, greičiausiai yra norima sulaukti kažkokio tam tikro pritrimo ir jie taip gauna to išsvajoto dėmesio. Socialiniuose tinkluose gali sulaukti tam tikrų veiksmų sukeliančių atitinkamus jausmus. Juk einant gatvėje tau niekas nesako „man patinka“, „man patinka“. Tai gali būti tarsi priklausomybė, iš kitos pusės tai yra dėmesio stoka, buvimas kažkokioje komunoje, kurioje jautiesi suprastas. Čia yra labai daug dalykų, susideda ir žmogaus psichologija ir tai kam yra padaryti socialiniai tinklai bei kaip jie veikia.

2. Pakomentuokite plačiau apie melagienas, su kuriomis teko susidurti (ar jas pastebėti) socialiniuose tinkluose bei internetiniuose portaluose. Pateikite pavyzdžių, kokios ir apie ką jos buvo?

Oii, aš kadangi tiesiogiai su tuo dirbu, tai kiekvieną savaitę vis naujas pamatau. Aišku, dabar dažniausiai plinta kažkokios melagienos susijusios su skiepų veikimu ir su šalutiniais skiepo poveikiais. Pavyzdžiui plinta tokia viena labai įsiminusi melagiena prieš gal porą mėnesių, kad nuo skiepų mirs du milijardai žmonių, nes skiepai žudo, mūsų DNR yra iškreipiamas, kas yra visiškai netiesa. Arba yra klastojama skiepų statistika, pavyzdžiui yra sakoma, kad jau ir Lietuvoje yra per milijonas žmonių mirusių ar miršta jie visi. Ir vos ne gatvės nuklotos lavonais. Yra dar įdomesnių melagių, kad lietuviai neva sukūrė priešvirusinį vaistą, kuris stebuklingai padeda išvengti virusų ir gydo nuo Covid, kas yra visiškai ne tiesa, o tai dar vienas šarlatanų bandymas, taip liaudiškai tariant prastumti savo kažkokį maisto papilduką. Žodžiu melagių daug įvairiausių, bet dažniausiai melagienos turi tokį vieną bendrą bruožą, kad jų tikslas yra sukelti kažkokią tai neigiamą emociją žmogui – išgąsdinti, nuliūdinti ir pan., kad labiau provokuotų ta naujiena dalintis su kitais. Nes kai sužinai, jog mirs du milijardai žmonių, baisu pasidaro, prireikia apie tai pranešti draugams. Aišku taip pat yra gausu visokių melagių ir apie LGBT, kur žmonės dalijasi visokiom netikrom istorijom, arba netikrais ir nepatvirtintais faktais, arba net suklustotais moksliniais tyrimais apie LGBT žmones. Tuomet melagienos apie emigrantus, kad neva čia prie sienos jau laukia šimtai tūkstančių žmonių.

Tuomet apie 5 G aišku yra melagienų. Tai jau klasika. Dar nemirtingos melagienos apie ateivius, kad neva tai lankančius žemę. Taip pat kartais primiršamos, tačiau nesenstamos ir iš mūsų akiračio nedingstančios, tai yra apie kažkokį slaptą pasaulį valdantį elitą, slaptas sistemas, driežžmogius, jog jie valgi vaikus ir nori, kad visi jiems paklustume. Tas interneto darside yra toks nenuspėjamas. Teigiamą žmonėm parašyčiau vien už jų kūrybiškumą ir fantazijas, tačiau kartu yra ir liūdna, kad žmonės, jei nesupranta procesų ar šiaip turi tam tikrų gyvenime problemų, paaiškinimo, paguodos ar supratimo ieško sąmokslo teorijose. Kaip aš sakau, nieko tokios, jei žmogus tiki, kad žemė yra plokščia, bet jei žmogus tiki, kad skiepai kenkia, tai jau yra reali problema ne tik jam, bet ir aplinkinių žmonių sveikatai.

3. Kaip vertintumėte, kokią žalą pastarosios melagienos turėjo medicinos darbuotojams (jei šios susijusios su koronaviruso pandemija) ir visuomenei?

Visų pirma, kiek tenka ar kalbėti su medikais ar skaityti medikų atsiliepimus, tai jiems yra labai sunku, iš tos pusės, jog jiems tenka pakelti daug spaudimo gydant sunkius pacientus, bet ir daliai žmonių, kurie ateina ir rėkia jiems į veidą, kažkokią nesamone, kurią perskaitė internete. Pagooglinus jaučiasi žinodami daugiau, nei žmonės kurie savo specialybei yra paskyrę kone visą gyvenimą. Niekam nepaslaptis, apie tai viešai jau kalbama, kad gydytojai patiria didžiulį stresą, daugelis net išeina iš darbų ne tik todėl, kad tenka dirbti sunkiomis sąlygomis, bet ir dėl to, su kokiais pacientais jiems tenka susidurti. Žmonės, covid pacientai kuriuos atstato ant kojų, vos tik atsigavę, atjungti nuo dieguonies aparato, pradeda gydytojams rėkti, kad jie buvo dirbtinai susargdinti, jokio covido nėra. Tai yra realios istorijos iš medikų lūpų. O visuomenei melagienos kainuoja žmonių gyvybes, nes žmonės nesiskiepija ir tikriausiai nesupranta to nesiskiepijimo svorio, nesupranta kokio dydžio ir kokio rimtumo yra covid-19 ligą sukeliantis virusas. Suserga patys arba perduoda artimiesiems, kurie sunkiai susirgę turi pasekmių visam gyvenimui arba miršta. Žmonės dėl tam tikrų priežasčių negalintys skiepytis lieka neapsaugoti, o kartu tie nepasiskiepiję žmonės yra kaip virusų dauginimosi katilai. O kuo labiau virusas dauginasi, tuo didesni šansai, jog jis gali mutuoti, tad jei didelė dalis visuomenės nėra pasiskiepijusi, kartu yra didžiulė rizika, kad gali atsirasti dar pavojingesnė koronaviruso atmaina. Dar šiaip tas toks socialinis visuomenės fonas, kur žmonės kažkaip nesusikalba ir atsisako tikėti mokslu, atsisako tikėti faktais. Kažkoks bendras visuomenės mikro klimatas dar labai atsispinti. Man atrodo visi giminėje turime žmonių, kurie yra prisiskaitę tų sąmokslo teorijų. Kaip yra sunku ir kaip reikia mokėti laviruoti tarp tų temų, kurių negali liesti, jei nori su tais žmonėmis bendrauti.

4. Jūsų nuomone, ar yra atliekami tam tikri veiksmai, siekiant susidoroti su socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose paskleistomis melagienomis? Jei taip, kokie tie būdai? Pakomentuokite.

Kažkokie veiksmai yra tikrai atliekami. Yra įvairios faktų tikrinimo iniciatyvos, galima pažymėti tam tikrą naujieną, kad tai yra dalinai neteisinga arba apskritai melaginga, šalia prideda paaiškinimą, kodėl ta naujiena tokia yra. Aš irgi tokiam projekte dirbu, tačiau kažkokio sistemingo požiūrio ar veikimo į tai nėra. Ir šiaip gal nelabai ką galime padaryti, nes čia jau turėtų būti ne tik valstybės iniciatyva, bet ir kartu pajunti socialinių tinklų kūrėjus. Tačiau tai beveik neįmanomas ir labai ilga procesas. Kažkas yra daroma, bet tos iniciatyvos nėra sistemingos, kad kažkaip būtų galima įvertinti ar veikia. Nes yra ir tų populiarių socialinių tinklų privatūs mesendžeriai, kaip telegramas ir panašiai, kur tos marginalų grupės keliai ir generuoja sąmokslo teorijas. Man atrodo neužtenka to kas dabar vyksta. Reikėtų daugiau pajėgų, kad žinotume kur yra mūsų silpnosios ir skaudžios vietos yra neprižiūrimos, tam reikia sistemingo, bendro poveikio. O to mes neturime tai mes nežinome, kas veikia, o kas neveikia, tai realiai šaudome tuščiomis kulkomis ir galvojame ar veiks ar neveiks.

5. Pasidalinkite rekomendacijomis visuomenei, kaip apsaugoti ir neapsigauti nuo internete plintančių melagienų?

Aš visada sakau, kad reikėtų mąstyti kritiškai. Yra keli pagrindiniai klausimai, kuriuos reikia sau užduoti. Žinoma, tie klausimai yra minimalūs ir tai tik pati pradžia. Jie nėra vaistas nuo visų ligų, bet gauname tam tikrą informaciją kuri susijusi su mūsų sveikata ar artimųjų sveikata, su mūsų asmenine gerove, reikėtų tiesiog pažiūrėti kas mums tą informaciją suteikia, kuo grindžia, kokie yra tie informacijos šaltiniai. Ar tai gandai, ar iš lūpų į lūpų perduodama išsigimusi informacija, ar tai yra mokslinis tyrimas. Privalu patikrinti pirminį naujienų šaltinį. Kita, kai gauname kažkokią informaciją, reikėtų patikrinti kokią emociją ji mums sukelia. Jei mes išgirstame istoriją apie skiepus ir mums sukelia pyktį ar susierzinimą, mes norime dalintis, siųsti savo tetoms, sakant va žiūrėk kaip mus valstybė apgaudinėja, tai greičiausiai yra specialiai paspręstos pinklės, o mes tapome tų pinklų auka. Tačiau šie elementai yra pradžia, nuo kurių galime pradėti tą mini higieną, tuomet pradės kilti dar geresni klausimai ir kitus kartus gavus tam tikrą naujieną, bus lengviau įvertinti ar ji reali ar ji melaginga.

6. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?

Aš kaip ir sakiau, sąmokslo teorijų buvo visada, bet galbūt jos dabar greičiau plinta, nes su bendraminčiais, skirtingų Lietuvos miestų, miestelių, kaimų ar net iš skirtingų valstybių, gali kuo puikiau vienas kitą pasiekti ir dalintis vietinėmis melagienomis ar sąmokslo teorijomis, ieškoti

savo bendraminčių. Plius galima mokėti už reklamas tų naujienų, nors dauguma socialinių tinklų bando raportuoti ir baninti tas melagienas, tačiau čia dažnai yra apeinama per kūrybiškumą. Šamokslo teorijos toliau sklinda, kuriasi grupės. Jei to daryti negalima Facebook'e, žmonės išeina į Telegram'ą, o ten jau niekas nekontroliuoja to melagienų plitimo.

7. Kuriuose socialiniuose tinkluose ir internetiniuose portaluose, anot Jūsų, kaip komunikacijos specialisto, plinta didžiausias srautas melagingų naujienų?

Kalbant apie socialinius tinklus, Lietuvoje populiariausias yra Facebook, tai žinoma jame ir jo grupėse plinta įvairiausios melagienos. Nors kai kurios būna ištrintos, susikuria naujos, mažesnės ir toliau dalijasi melagienomis. Taip pat yra privatūs profiliai, šamokslo skleidėjai, kurie kiekvieną dieną labai stipriai prie to dirba ir platina melagienas. O portalai kuriuos norėčiau įvardinti, tai ryškiausias yra laisvės laikraštis.lt. Ten kiekvieną dieną išpublikuotą naujieną galima paneiginti. Jie yra ne tik portalas, leidžia taip pat ir popierinį laikraštį ir platina jį. Tai ten yra labai blogai. Taip pat yra „Infā“, „Minfo“ portalai. „Firmusmedicus“ Ugniaus Kiguolio puslapis. Sarmatus.lt, šiaip yra labai gausu mini tinklaraščių, kuriuos prižiūri nežinia kas kaip ir nežinia kokias naujienas platina.

8. Pakomentuokite plačiau, kas yra tas pagrindinis „ginklas“, kurio pagalba melagienos, pasiekdamos skirtingas didesnio masto auditorijas sklinda dar greičiau?

Gal ir keistai nuskambės, tačiau verta pasitikėti masine žiniasklaida. Tai yra todėl, kad tai yra vietos, kuriose dirba profesionalūs žurnalistai, kurie turi laikytis žurnalistikos etikos kodeksų, kurie veikia pagal LR įstatymus. Ir jei yra įrodoma, jog žurnalistas pasielgė neetiškai, kad jis pamelavo, kad nedeklaravo interesų konflikto, jis gali atsakyti pagal LR įstatymų numatytą tvarką. Tad tie žmonės, dirbantys didžiuosiuose portaluose yra įpareigoti pagal kodeksus ir LR įstatymus veikti atitinkamai. O tų tinklaraščių anoniminiai prižiūrėtojai, nesuteikia jokio aiškumo apie jų išsilavinimą, pažiūras, ekspertinės sritys. Jie yra tiesiog žmonės, kurie pasakoja, o jų pasakojimų dažniausiai neribojama niekas, tik jų vaizduotė. Tai patarčiau naujienas skaityti tokiuose naujienų portaluose kaip Delfi, 15min, LRT. Tuomet kas moka skaityti angliškai, informacijos galima ieškoti BBC, Science žurnale, The new scientist, Space.com ir panašiai. Problema ta, jog Lietuvoje mes neturime vieno aiškaus portalo, kuriame yra rašomi autoriniai tik moksliniai straipsniai. Todėl tos mokslų naujienos yra apžvelgiamos tuose didžiuosiuose mokslo portaluose.

8 PRIEDAS. MELAGINGŲ NAUJIENŲ SKLAIDA (PARENGTA AUTORĖS).

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
		„Su tomis melagienomis susiduriu nuolatos. Net ir iki

Melagingų naujienų bruožai	Melagingų naujienų mastai neapskaičiuojami	<i>pačio kovid, tų melagienų platinama buvo labai daug.”, “<...> tų melagienų yra pačiomis įvairiausiomis temomis”, “<...> tų melagienų yra daug ir skirtingų <...>”, “<...> tokios jūros skirtingos informacijos <...>”, “<...> žodžiu melagienų yra daug ir įvairiausių”.</i>
	Melagingų naujienų vykdoma komunikacija naudojasi žmonių emocijomis	<i>Tai yra tokia melagiena kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo labai grėsminga ir turinti aiškius statistinius duomenis“, „<...>bloga žinia, ji visada turi didesnę poveikį, nei gera žinia <...>“, „greičiausiai yra norima sulaukti kažkokio tam tikro pritarimo ir jie taip gauna to išsvajoto dėmesio“, „Jei mes išgirstame istoriją apie skiepus ir mums sukelia pyktį ar susierzinimą, mes norime dalintis, siųsti savo tetoms, sakant va žiūrėk kaip mus valstybė apgaudinėja, tai greičiausiai yra specialiai paspręstos pinklės, o mes tapome tų pinklių auka.“,</i>
	Melagingų naujienų tematika nusitaikiusi į sveikatos sektorių	<i>„Daugiausiai melagienų šiuo metu yra apie vakcinas, konkrečiai apie kovid vakcinas, pradedant nuo to, jog virusas neegzistuoja, kad jis plinta per 5G ryšį. Didžiausia melagiena kurią teko girdėti tai, kad per šias vakcinas žmonės yra čipuojami, o ir visa pandemija yra sugalvoti vien vardan šio tikslo. Paskui kalbant apie vakcinų poveikį, apie tai, kad jos keičia DNR, sukelia nevaisingumą“, “<...> tiek apie vakcinas, apie neva jų kenksmingą poveikį žmonėms, o prasidėjus pandemijai, tų melagienų kiekis padidėjo kelis kartus.”,“ „<...>dažnas atvejis manipuliacijos skaičiais <...>“, „Tai yra tokia melagiena kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo labai grėsminga ir turinti aiškius statistinius duomenis“, „<...> dauguma jų sukasi apie paskutinę aktualiją – koronaviruso pandemiją <...>“, „<...> kad valdžia tyli, nieko nesako ir slepia nuo visų, tokios kaip konspirologinės teorijos, o paskui viskas apsivertė aukšyn kojomis ir buvo pradėta rodyti kažkokios fotografijos, kur neva tuščiais karstais, jog tų mirusių asmenų net ir nėra“, „<...> socialinės apsaugos (emigracijos, imigracijos, sveikatos, COVID, tam tikrų visuomenės grupių (medikai)“, „<...>dabar dažniausiai plinta kažkokios melagienos susijusios su skiepų veikimu ir su šalutiniais skiepo poveikiais“, „<...> skiepai žudo, mūsų DNR yra iškreipiamas<...>“, „<...> klastojama skiepų statistika<...>“, „<...> žmonės dalijasi visokiom netikrom istorijom, arba netikrais ir nepatvirtintais faktais, arba net suklustotais moksliniais tyrimais“,</i>

9 PRIEDAS. SOCIALINIŲ TINKLŲ ĮSITRAUKIMAS MELAGINGŲ NAUJIENŲ PLATINIMO (PARENGTA AUTORĖS)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Socialinių tinklų indelis melagingų naujienų generavime	<i>Padedą plisti kelis kartus greičiau</i>	„Dezinformacija, konspiracinės teorijos, apkaltos, nusikaltimai, šio tipo „naujienos“ socialiniuose tinkluose plinta kelis kartus greičiau nei tikros naujienos“, „Socialiniai tinklai padarė taip, jog informacija plinta kelis kartus greičiau nei anksčiau, ir jos yra kur kas daugiau <...>“, „<...> sąmokslų teorijų buvo visada, bet galbūt jos dabar greičiau plinta, nes su bendraminčiais, skirtingų Lietuvos miestų, miestelių, kaimų ar net iš skirtingų valstybių, gali kuo puikiau vienas kitą pasiekti ir dalintis vietinėmis melagienomis ar sąmokslų teorijomis, ieškoti savo bendraminčių.“, „Socialiniai tinklai melagingų naujienų sklaidą suaktyvina iki keliolikos kartų“
	Populiarina socialinius tinklus ir augina vartotojų aktyvumą	„<...> būtent tokios naujienos suteikia didesnę skaitomumą ir tų tinklų populiarumą“, „<...> tokios naujienos yra skaitomos, kyla sekėjų skaičiai, susirenka patiktukų, iš kurių vėliau gali turėti ir net finansinę naudą“, „Jų tikslas nėra platinti objektyvią informaciją, o jų tikslas yra kuo labiau įtraukti savo vartotoją.“,

10 PRIEDAS. VARTOTOJŲ ĮSITRAUKIMAS Į SOCIALINIUS TINKLUS (PARENGTA AUTORĖS)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Vartotojų įtraukimas į socialinių tinklų veiklą	Socialiniai burbulai kaip galimybė plisti melagienoms	„Žmonės ir užsisuka tame rate ir jei kažką palaikini, pasherini ar pakomentuoji, tai algoritmai automatiškai taip tave suprofiluoja ir dar daugiau meta panašių dalykų, panašių į tą tavo naujienų srautą“, „<...> socialinės medijos platformos veikia mechanizmais, kurie žmones patalpina į informacinius burbulus ir juos „šeria“ jiems tinkančia informacija, tačiau alternatyvios nuomonės neteikia“, „gali kuo puikiau vienas kitą pasiekti ir dalintis vietinėmis melagienomis ar sąmokslų teorijomis, ieškoti savo bendraminčių“, „nesidomi ką skaito ir dažnai viską ką ten randa priima kaip realybę ir tikrovę.“
	Įtakos darymo veiksnys – nepasitikėjimas valstybe ir jos valdymo metodais	„<...> visuomenės žinių lygis yra nepakankamas, tuomet visuomenės nepasitikėjimas, tiek mokslu, tiek valdžia, tuo pačiu oficialiais veiksmais, kurių imasi valdžia, pavyzdžiui, norėdama apriboti viruso plitimą, ragindama skiepytis, tai yra priimama kaip valdžios pozicija ir tarsi tai yra geras tonas tai valdžiai priešintis“, „<...> tai atspindi ir visuomenės supriešinimą ir visuomenės

		<i>išsilavinimo lygi“, „<...> didžiausia įtaką daro išsilavinimas.“</i>
	Bendruomenių susikūrimas	<i>„Sąmokslų teorijos toliau sklinda, kuriasi grupės. Žmonės išeina į Telegram‘ą, o ten jau niekas nekontroliuoja to melagienų plitimo.“, „<...> jei kai kurios būna ištrintos, susikuria naujos, mažesnės ir toliau dalijasi melagienomis.“</i>

11 PRIEDAS. MELAGINGŲ NAUJIENŲ ŽALOS ĮVERTINIMAS (PARENGTA AUTORĖS)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Melagingų naujienų žala visuomenei	Žala žmonių sveikatai	<i>„Žala yra žmonių mirtys. Šios melagienos turi mirtiną žalą visuomenei, todėl, kad žmonių gąsdinimas ir atkalbinėjimas nuo skiepijimo, turi tokį poveikį, jog tie žmonės užkemša ligonines, atsiduria reanimacijose ir miršta. Tai šių melagienų kaina yra žmonių gyvybė“, „galima tik įsivaizduoti, kokio tai masto poveikimas. Ir aš manau, kad visą šį melagienų platinimo procesą vertėtų priskirti kaip nusikaltimą žmonijai.“, dalis žmonių neina vakcinuotis, šie net rizikuoja savo gyvybėmis, „<...> žmonės automatiškai sureaguoja ir praranda motyvaciją, kurie buvo sąmoningi, suabejoja nauda, pačia idėja. Konkreti žala ir poveikis priklauso konkrečiai nuo to, kokia melagiena buvo sugeneruota ir išplatinta“, „visuomenei melagienos kainuoja žmonių gyvybes“</i>
	Apsunkintas medicinos darbuotojų darbas	<i>„<...> gydytojai patiria didžiulį stresą, daugelis net išeina iš darbų ne tik todėl, kad tenka dirbti sunkiomis sąlygomis, bet ir dėl to, su kokiais pacientais jiems tenka susidurti“, „Realiai žala padaryta visiems, kurie dėl COVID-19 atvejų negali pagal planinį gydymą lankytis gydymo įstaigose“.</i>
	Žala visuomenės vienybei	<i>„<...> stipriai suskaldė visuomenę“, „žmonės atsisako tikėti mokslu, atsisako tikėti faktais.“</i>

12 PRIEDAS. MELAGINGŲ NAUJIENŲ ŽALOS ĮVERTINIMAS (PARENGTA AUTORĖS)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Bruožai padedantys identifikuoti melagingas	Racionalus ir kritiškas mąstymas	<i>„Tie žmonės kurie masto racionaliai, tikrinasi faktus, skaito, kad jie galėtų susigaudyti kur teisybė, o kur neteisybė“, „Reikėtų blaiviai ir šaltai permastyti gautą informaciją“, „Privalu patikrinti pirminį naujienų šaltinį.“</i>

naujienas		<i>Kita, kai gauname kažkokią informaciją, reiktų patikrinti kokią emociją ji mums sukelia“</i>
	Kelių šaltinių tikrinimas	<i>„elgtis kaip elgiasi sąžiningi ir atsakingi žurnalistai, tai tikrinti ne vieną šaltinį. Tai yra pasižiūrėti kas yra tas informacijos šaltinis, pažiūrėti ar tą pateiktą informaciją galima rasti dar kur nors, ar tas šaltinis yra patikimas,“, „<...> tiesiog nepatingėti pasiieškoti papildomų, šalyje ar pasaulyje pripažintų šaltinių“, „Tikrinti šaltinius (ir paskyras su kuriomis bendraujate ar kurios jus kviečia į draugus)“, „Naujienas, ypač, kurios kelia stiprias emocijas, patikrinti keliuose šaltiniuose, viską tikrinti keliuose šaltiniuose.“</i>
	Nepasitikėjimas pirmu špūdžiu	<i>„Reikia turėti sveiko proto ir nepulti skaičiais ar kita informacija patikėti pačią pirmą minutę, nepradėti dalintis ar komentuoti, kol nepatikrinote bent kelių šaltinių“, „Socialinės medijos platformas pradėti traktuoti kaip realybės neatitinkančius tinklus. Visą informaciją, kurią ten žmonės randa, gerai pasverti“</i>
	Ekspertinės konsultacijos	<i>„Double check turbūt yra geriausias būdas. Siekiant apsaugoti reikėtų pabendrauti, pasikonsultuoti su tai sričiai artimu specialistu“.</i>
	Išsilavinimas	<i>„Vienas pagrindinių ginklų kovojant su dezinformacija yra žmonių mokymas ir švietimas“, „reikėtų stengtis užbėgti melagienoms už akių ir šviesti visuomenę.“</i>

13 PRIEDAS. MELAGINGŲ NAUJIENŲ PREVENCIJA (PARENGTA AUTORĖS)

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Melagingų naujienų prevencijos įvertinimas	Neefektyvūs veiksmai	<i>„Susidorojimu tuo nepavadinčiau, visos priemonės ir taikomi filtrai nėra efektyvūs“, „Šiuo metu taikomas priemonės pavadinčiau ne argumentais, o kontrargumentais, kurie pasitelkiami siekiant paneigti melagienas.“, „Veiksmai yra, bet jie nerimti“, „Kažkas yra daroma, bet tos iniciatyvos nėra sistemingos, kad kažkaip būtų galima įvertinti ar veikia“, „neužtenka to kas dabar vyksta“, „šaudome tuščiomis kulkomis ir galvojame ar veiks ar neveiks“</i>
	Reikalingas bendras darbas	<i>„Valstybės, ypač demokratinės, deja sunkiai gali kovoti su dezinformacija, tam reikia stiprios žiniasklaidos bendruomenės, kuri keltų šį problemą klausimą ir dirbtų išvien“, „Reikėtų daugiau pajėgų, kad žinotume kur yra mūsų silpnosios ir skaudžios vietos yra neprižiūrimos, tam reikia sistemingo, bendro poveikio.“, „Prevencija valstybės mastu yra privaloma“.</i>

**14 PRIEDAS. MELAGINGŲ NAUJIENŲ ŽALOS ĮVERTINIMAS (PARENGTA
AUTORĖS)**

Kategorija	Subkategorija	Šaltinis
Pasitikėjimas informacijos kanalais	Nepasitikėjimas socialine medija	„Lietuvoje populiariausias yra Facebook“, „... <...> ryškiausias yra laisvės laikraštis.lt. Ten kiekvieną dieną išpublikuotą naujieną galima paneiginti“, „Infra“, „Minfo“ portalai. „Firmusmedicus“ Ugniaus Kiguolio puslapis. Sarmatus.lt, šiaip yra labai gausu mini tinklaraščių, kuriuos prižiūri nežinia kas kaip ir nežinia kokias naujienas platina.“
	Pasitikėjimas oficialiais naujienų portalais	„<...> verta pasitikėti masine žiniasklaida <...>“, „patarčiau naujienas skaityti tokiuose naujienų portaluose kaip Delfi, 15min, LRT. Tuomet kas moka skaityti angliškai, informacijos galima ieškoti BBC, Science žurnale, The new scientist, Space.com ir panašiai“, „Vienareikšmiškai nacionalinio transliuotojo TV kanaluose ir socialinių tinklų paskyroje.“, „Vienareikšmiškai tai nacionalinis transliuotojas <...>“